

Groen verbindt zorg en de buurt

VAN STORMING NAAR PERFORMING
IN EEN STIMULERINGSPROGRAMMA, 2015-2018

Marian van der Klein
Lisa Wilderink
Leyla Reches

Groen verbindt zorg en de buurt

VAN STORMING NAAR PERFORMING IN EEN STIMULERINGSPROGRAMMA, 2015-2018

Mei 2019

Marian van der Klein

Lisa Wilderink

Leyla Reches

Inhoud

Samenvatting	4	5 Actieve deelnemers: vaker buiten, meer contacten en meer kennis over groen	36
1 Inleiding: de doelen van het programma Groen Verbindt	7	5.1 De betekenis van deelname aan de tuin voor vrijwilligers	36
1.1 Onderzoek naar sociale cohesie, contact en betrokkenheid	7	5.2 Vrijwilligers, bezoekers en niet betrokken buurtbewoners vergeleken	39
1.2 Samenwerken: forming, storming, norming en performing	9	5.3 Coördinatoren over de betekenis voor de buurt	41
1.3 Over vragenlijsten en respondenten	10	5.4 Koplopers in contact met de buurt	42
1.4 Deze eindrapportage	11	6 Deelnemers uit de zorg en opvang: wekelijks actieve cliënten	44
2 De buurten en de buurtbewoners: steeds meer bekendheid	14	6.1 Ouderen vaakst betrokken door de projecten	45
2.1 Vrijwilligers over de buurt	17	6.2 Cliënten zijn elkaar beter gaan kennen	46
2.2 Tien procent meer bekendheid onder buurtbewoners	18	6.3 Koplopers in het betrekken van cliënten	47
3 De initiatieven: intenties en activiteiten	21	6.4 Meer buurtbewoners dan cliënten van zorg en opvang nemen deel	48
3.1 Bevorderen van contact als belangrijkste intentie van de projecten	23	7 Contact tussen buurtbewoners en cliënten van zorg en opvang	50
3.2 Activiteiten en deelnemers	23	7.1 Ontmoetingsactiviteiten vragen een gezamenlijk moment	50
3.3 De tuinen zijn op stoom: groen en sociaal 'het leukste' aan het project	26	7.2 Ontmoeting bij groen, dieren en eten	51
3.4 Gaat uw project volgend jaar verder?	26	7.3 Meer contact en wederzijds begrip tussen buurtbewoners en cliënten	52
3.5 De projecten in het grote veld van groene initiatieven	28	7.4 Niet naar de tuin? Minder vaak groeten van instellingsbewoners	53
4 De mensen die de projecten draaiende houden	30	7.5 Een positieve verandering door deelname aan het project?	54
4.1 Vrijwilligers en beroepskrachten in het initiatief	30	7.6 Beeldvorming: toenemend begrip voor beperkingen en kracht	56
4.2 De vrijwilligers: autochtoon, sociaal en in zomer en winter actief	31	7.7 Koplopers in contact tussen cliënten en niet-clieuten	58
4.3 Relatief hoog percentage kwetsbare buurtbewoners	34	8 Samenwerking en geleerde lessen volgens de projectleiders	60
4.4 Initiatieven tamelijk inclusief	34	8.1 Wat ging er goed volgens de coördinatoren	60

8.2	Wat ging er minder goed?	60
8.3	Geleerde lessen: Wie het kleine niet eert ...	61
8.4	Samenwerking met (coalitie)partners	62
8.5	Forming, storming, norming and performing	65
8.6	Performing in PR	65
9	Conclusies: performing voor sociale cohesie en ontmoeting	68
9.1	De doelen van Groen Verbindt zijn behaald	68
9.2	Contact tussen cliënten en buurtbewoners verbeterd	69
9.3	Meer sociale cohesie in de buurt, belangrijk voor vrijwilligers	71
9.4	Cliëntenparticipatie en onderlinge verbinding tussen cliënten	73
9.5	Veel betrokkenheid van kwetsbare buurtbewoners	74
9.6	Tot slot	74
9.7	Tien tips naar aanleiding van het onderzoek	75
10	Literatuur	77
	Bijlage I Onderzoeksmethodiek	78

Samenvatting

In 2015 startte het Oranje Fonds het programma Groen Verbindt. Drie jaar lang ondersteunde het Fonds 27 (op het laatst 23) groene en sociale projecten. Deze projecten hadden tot doel om door middel van tuinen het contact en de betrokkenheid tussen mensen te stimuleren. Concreet wilde het Oranje Fonds de volgende twee doelen bereiken:

- De sociale samenhang en leefbaarheid in wijken en buurten versterken
- De ontmoeting tussen cliënten van instellingen en buurtbewoners bevorderen en daarmee sociale participatie en wederzijds begrip stimuleren.

een vragenlijstonderzoek onder de projectleiders (de coördinatoren);

Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde het programma Groen Verbindt tussen 2015 en 2018. Dit deden we met behulp van jaarlijks:

- een vragenlijstonderzoek onder de projectleiders (de coördinatoren);
- een vragenlijstonderzoek onder de vrijwilligers van de projecten (actieve deelnemers);
- een vragenlijstonderzoek onder de buurtbewoners in de vier straten om het project heen (buurtonderzoek);
- locatiebezoek

Tijdens het locatiebezoek spraken de onderzoekers met de cliënten en de vrijwilligers. Ook spraken we met minder direct betrokken stakeholders uit de buurt: wijkmanagers, sportverenigingen, mensen van kerken en moskeeën, winkeliers, schooldirecteuren, wijkagenten, welzijnswerkers et cetera. Na drie jaar evaluatie kunnen we concluderen dat de beide doelen die het Oranje Fonds heeft gesteld, zijn bereikt.

Sociale samenhang en leefbaarheid in de buurt

In de loop van drie jaar is de sociale samenhang en de leefbaarheid in de buurten van Groen Verbindt versterkt. Doordat de tuinen activiteiten organiseerden en steeds meer deelnemers uit de buurt trokken is de sociale cohesie gegroeid in de wijken waar Groen Verbindt-projecten gevestigd zijn. De projecten hadden de meeste invloed op de directe deelnemers en iets minder op de buurt in het algemeen. In 2016, 2017 en 2018 maten we via de vrijwilligersvragenlijst de voortgang bij de actieve deelnemers aan de tuinen. Op de volgende stellingen is daar jaar op jaar een positief resultaat gehaald:

- *Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt:* elk jaar door 9 op de 10 deelnemers bevestigd.
- *Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor andere mensen klaar:* elk jaar door 5 op de 10 deelnemers bevestigd.
- *Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen:* elk jaar door 4 op de 10 deelnemers bevestigd.

Ook vinden veel mensen hun woonomgeving er leuker uitzien, voelen ze zich iets veiliger in de buurt en gaan ze vaker naar buiten. Op geluk en gezondheid maken de vrijwilligers bij de tuinen elk jaar vorderingen. Ongeveer 80% van de respondenten wijt hun voortgang op sociale contacten, geluk en gezondheid aan hun deelname (aan activiteiten) op de tuin. Tussen 2015 en 2019 zijn steeds meer respondenten dat verband gaan benoemen.

Contact tussen buurtbewoners en cliënten uit de zorg

Ook de tweede doelstelling is behaald. In de loop van drie jaar Groen Verbindt is het contact tussen cliënten en buurtbewoners gegroeid. Het aantal mensen uit beide groepen dat meedeed is gegroeid, de frequentie waarin zij elkaar zagen is toegenomen, en de aard van hun contact is veranderd. Ze zeggen elkaar vaker gedag, maken vaker een

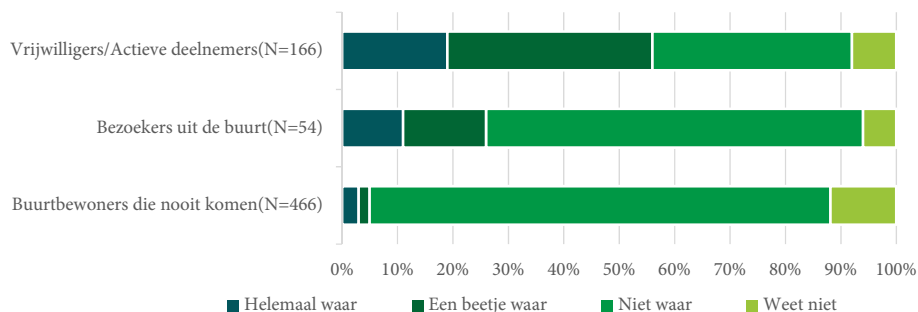
praatje met elkaar en doen vaker een activiteit samen. De buurtbewoners en cliënten hebben elkaar de afgelopen jaren beter leren kennen. Ze weten daardoor meer van elkaars situatie en laten vooroordelen wat makkelijker los.

De onderzoekers hebben in de loop van de tijd drie groepen met elkaar vergeleken:

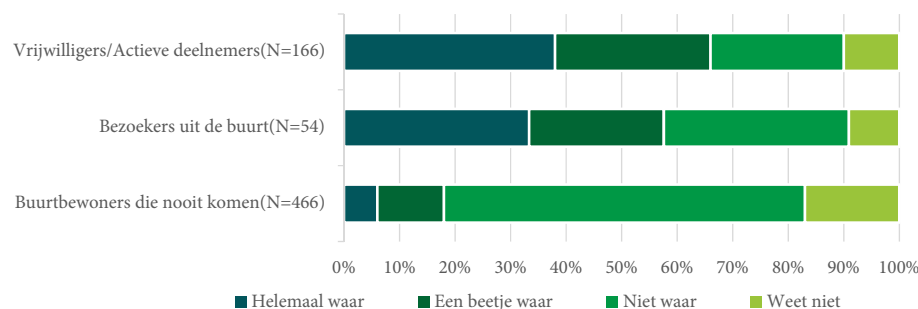
- de actieve vrijwilligers op de tuin;
- de bezoekers uit de buurt die wel eens op de tuin kwamen, maar er niet in werkten;
- de buurtbewoners die er nooit kwamen.

Op de stellingen over het contact met cliënten van zorg en opvang scoort de groep actieve vrijwilligers de meeste positieve resultaten.

Sinds het afgelopen jaar doe ik vaker iets samen met de / een bewoner(s) van zorg of opvang

Sinds het afgelopen jaar zeg ik de bewoners van zorg of opvang vaker goedendag

Onverwachte opbrengsten van het programma

De projecten bleken heel goed in het aantrekken van kwetsbare vrijwilligers uit de buurt. Veel ex-clënten en kwetsbare buurtbewoners werden vrijwilliger. Doordat zorg- en opvanginstellingen vanaf het begin betrokken waren, werd de drempel om mee te doen voor deze groepen lager. Het onderscheid tussen tuinvrijwilligers, buurtbewoners en cliënten raakte bij sommige projecten steeds meer uit het zicht. *“Er zijn zoveel mensen betrokken die ieder op hun eigen manier én kwetsbaar én veerkrachtig zijn.”*

Een aantal projecten blonken uit in cliëntenparticipatie: projecten waarin mensen met LVB, dementie, een verslaving of GGZ-problematiek volop meededen en als gelijkwaardig golden in de projectorganisatie. Vaak waren dat projecten die een alliantiepartner in dagbesteding hadden. De werkzaamheden op de tuin zijn goed geweest voor de zichtbaarheid, het imago en de eigenwaarde van verslaafden en dak- en thuislozen. Ook het zelfvertrouwen van GGZ-clënten en mensen met een verstandelijke beperking groeide. Meer dan eens haalden deze mensen ouderen met dementie op om samen naar de tuin te gaan. In de verbinding tussen verschillende cliënten en cliëntgroepen hebben de activiteiten op de tuinen dan ook een positieve rol gespeeld.

Een aantal projecten blonken uit in cliëntenparticipatie: projecten waarin mensen met LVB, dementie, een verslaving of GGZ-problematiek volop meededen en als gelijkwaardig golden in de projectorganisatie. Vaak waren dat projecten die een alliantiepartner in dagbesteding hadden. De werkzaamheden op de tuin zijn goed geweest voor de zichtbaarheid, het imago en de eigenwaarde van verslaafden en dak- en thuislozen. Ook het zelfvertrouwen van GGZ-cliënten en mensen met een verstandelijke beperking groeide. Meer dan eens haalden deze mensen ouderen met dementie op om samen naar de tuin te gaan. In de verbinding tussen verschillende cliënten en cliëntgroepen hebben de activiteiten op de tuinen dan ook een positieve rol gespeeld.

Wat is er minder goed gelukt?

Het Oranje Fonds sprak aan het begin van het programma de verwachting uit dat de projecten ongeacht het seizoen wekelijks 25 buurtbewoners en 25 cliënten van zorg of opvang tegelijkertijd op de tuin zouden ontvangen, om daar gezamenlijk een activiteit te doen en zo elkaar te ontmoeten. We kunnen na drie jaar vaststellen dat dat in bijna geen enkel project gelukt is. Zelfs in de zomer niet. Er zijn projecten geweest die het hele jaar door per week 25 buurtbewoners actief kregen. Ook waren er projecten die wekelijks een tiental cliënten op de tuin ontvingen. Maar de projecten die in de loop van het programma daadwerkelijk regelmatig een gelijktijdig moment vonden voor vrijwilligers en cliënten zijn op één hand te tellen. Meestal was een maandelijkse frequentie van dit type contact het hoogst haalbare. De schaal en de frequentie die het Oranje Fonds in eerste instantie in gedachten had voor de ontmoeting tussen de genoemde groepen, is niet gerealiseerd.

De grootste hindernis bij het bevorderen van contact tussen buurtbewoners en cliënten lag bij de projecten die met ouderen werkten. Voor veel van deze cliënten met dementie, psychiatrische problematiek en/of zware handicaps is het driekwart van het jaar te koud om naar buiten te gaan. Cliënten hebben problemen met bewegen en hebben het dus

eerder koud. Op onze vraag aan de ouderen ‘*Komt u vaak in de tuin?*’, was het antwoord vaak: “*Als het lekker weer is!*”. Daarnaast bleken er in de zorg regels te gelden die het zelfstandig naar buiten gaan van cliënten begrepsden. Vaak was er één-op-één begeleiding nodig om met cliënten naar de tuin te gaan. Daar zijn dan veel professionals en vrijwilligers mee gemoeid. Als de ouderen naar buiten gingen was dat bovendien vaak niet om te tuinieren, maar om te genieten van de dieren, geuren, de bloemen en de gezelligheid.

1 Inleiding: de doelen van het programma Groen Verbindt

In 2015 startte het Oranje Fonds het programma Groen Verbindt. Drie jaar lang ondersteunde het Fonds, eerst 27 en op het laatst 23 groene en sociale projecten in het land. Het waren, grotendeels nieuwe, tuinen die het contact en de betrokkenheid tussen mensen zouden gaan stimuleren. Het Oranje Fonds organiseerde voor de projectleiders en de vrijwilligers van de projecten kennis- en inspiratiedagen. Het Fonds bood financiële steun (een bedrag van circa 25.000 euro per jaar per project) en het gaf de projectleiders de mogelijkheid om zich te laten coachen door Adviesbureau Van de Bunt. Het Fonds had een flexibel aanvullend aanbod aan trainingen en workshops.

Het Oranje Fonds en de tuinen hebben de afgelopen drie jaar gestuurd op het bevorderen van naar buiten gaan, natuurbeleving en kennis van groen, maar bovenal op bevordering van sociaal contact in de buurt en sociale betrokkenheid bij elkaar. Het Oranje Fonds wilde met het programma Groen Verbindt de volgende twee doelen bereiken:

- de sociale samenhang en leefbaarheid in buurten en wijken versterken,
- de ontmoeting tussen cliënten van instellingen en buurtbewoners bevorderen en daarmee sociale participatie en wederzijds begrip stimuleren.

Wat dat laatste betreft, het Oranje Fonds wilde contact bevorderen tussen groepen die elkaar in het dagelijks leven niet zo vaak tegenkomen: buurtbewoners aan de ene kant, en cliënten in ouderenzorg, in de GGZ, in de maatschappelijke opvang, in de opvang van licht verstandelijke beperkten (LVB) of mensen met niet aangeboren hersenletsel (NAH), aan de andere kant. Ook werd er een tuin bij een asielzoekerscentrum ondersteund: Westlinge Groen in Heerhugowaard. Alle tuinen, alle projecten waren samenwerkingsverbanden. Meestal samenwerkingsverbanden van buurtinitiatieven of welzijnsinstellingen enerzijds en zorg- of opvangorganisaties anderzijds. Zorgorganisaties en opvanglocaties zochten buurtverenigingen, bewonersverenigingen en welzijnsinstellingen op om samen aan nieuw groen in de buurt te werken en via dat groen ontmoeting te bewerkstelligen. De projecten committeerden zich om binnen het

programma Groen Verbindt te zorgen voor meer ontmoeting tussen zorg- en opvang cliënten en buurtbewoners, én voor meer sociaal contact in de buurt in het algemeen: kortom voor meer sociale cohesie.

1.1 Onderzoek naar sociale cohesie, contact en betrokkenheid

Het Verwey-Jonker Instituut monitorde en evalueerde het programma en de verzamelde projecten in Groen Verbindt op hun doelstellingen. Dat deden we drie jaar en met verschillende onderzoeksmethodieken (zie voor een uitgebreide toelichting bijlage I). We gebruikten vragenlijstonderzoek onder projectleiders (coördinatoren) en vrijwilligers (actieve deelnemers) aan de projecten; we deden buurtonderzoek – bij de buurtbewoners in de vier straten om veertien projecten heen –; en we gingen elk jaar op locatiebezoek alwaar we met de betrokken cliënten en vrijwilligers spraken, maar ook met minder direct betrokken stakeholders uit de buurt: wijkmanagers, buurthuizen, sportverenigingen, mensen van kerken en moskeeën, winkeliers, scholen, wijkagenten, welzijnswerkers, en dergelijke. Deze stakeholders vertelden ons van buitenaf over de betekenis van het project voor de buurt en de buurtbewoners.

In 2017 publiceerden we een eerste tussenrapportage en nu in 2019 is het tijd voor het eindrapport.¹ Het Oranje Fonds koos voor (een programma) als Groen Verbindt omdat groene buurtinitiatieven een ‘*aantrekkelijk, waardenvrij, laagdrempelig, en onomstreden middel*’ zijn om mensen met zeer uiteenlopende achtergronden te laten samenkomen en te laten samenwerken (zie de programma opzet en de eerdere evaluatie van Groen Dichterbij door Alterra, Luttik et al., 2014). Daarmee zijn groene initiatieven ook geschikt

¹ M. van der Klein, M. van Dijk en I. van de Wiel (2017). *Groen Verbindt: buurtbewoners en zorgcliënten maken contact via de tuin. Tussenrapportage over de ontwikkelingen bij de Projecten in 2016*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

om sociale samenhang te bevorderen. Aan de hand van evaluatieonderzoek wilde het Oranje Fonds de voortgang op sociale cohesie kunnen monitoren en inzicht krijgen in de resultaten van het programma, zowel van de kleine als van de grote initiatieven.

Het Oranje Fonds wil met Groen Verbindt contact en onderlinge verbondenheid stimuleren. Door middel van de projecten wil het fonds contact in de buurt en contact tussen verschillende groepen die elkaar niet als vanzelf tegenkomen bevorderen. Maar wie onderzoek doet naar sociale cohesie en betrokkenheid op elkaar, kan daar niet rechtstreeks in die termen naar vragen. Alleen onderzoekers denken in zulke termen, respondenten niet, of het nu om buurtbewoners, vrijwilligers bij de projecten en/of zorg cliënten gaat. In dit onderzoek hebben we 'contact/elkaar kennen' en 'onderlinge verbondenheid/sociale betrokkenheid' als volgt geoperationaliseerd:

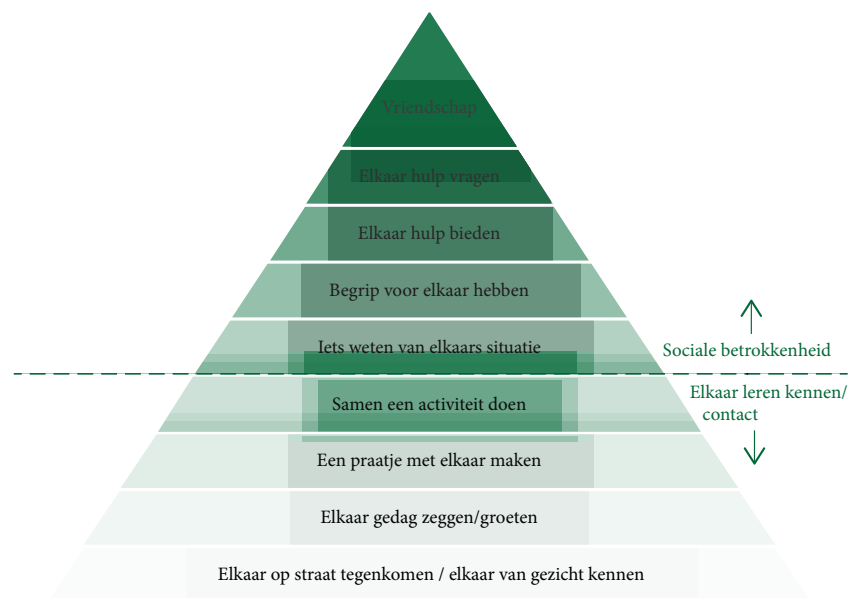
- Elkaar op straat tegenkomen/elkaar van gezicht kennen.
- Elkaar gedag zeggen/groeten.
- Een praatje met elkaar maken.
- Samen een activiteit/activiteiten doen.
- Iets weten van elkaars situatie.

-
- Begrip voor elkaar hebben.
 - Elkaar hulp bieden.
 - Elkaar hulp vragen.
 - Vriendschap aanknopen & onderhouden.

We zijn benieuwd naar een continuüm van sociaal contact, hierboven gerangschikt op volgorde van *weak* naar *strong* ties, van zwakke naar sterke onderlinge relaties, van het begin van sociale cohesie naar sterke sociale cohesie. In de rangschikking is een

stippellijn opgenomen: daar – bij iets weten van elkaars situatie- ligt wat ons betreft de overgang van 'contact/elkaar kennen' naar 'sociale betrokkenheid/ iets voor elkaar willen betekenen'. In de figuur hieronder is het continuüm van sociaal contact weergegeven van sterke sociale betrokkenheid boven in de piramide (vriendschap), naar zwakke betrokkenheid in het brede deel onderin (elkaar op straat tegenkomen/ elkaar van gezicht kennen).

Figuur 1. Continuüm van sociaal contact

©.Marian van der Klein, Verwey-Jonker Instituut

Het meeste onderzoek naar groene initiatieven gaat overigens niet over effecten van groen of natuur op het gebied van sociale contacten. De bulk van de literatuur beschrijft de positieve effecten die (samen) tuinieren heeft op gezondheid en welbevinden van mensen. Tuinieren blijkt onder andere te leiden tot minder stress, een sneller herstel bij psychische of lichamelijke problemen, een betere lichamelijke conditie en minder eenzaamheidsklachten. Groen helpt volgens deze literatuur om gezond te blijven en beter te worden (De Bruin et al, 2016²; Maas, 2009; KPMG, 2012; Van Limpt, 2012; Van den Berg, 2013³; Van Vugt, 2010).

1.2 Samenwerken: forming, storming, norming en performing

De projecten binnen het programma Groen Verbindt bleken voor succes op ontmoeting en sociale cohesie afhankelijk van een enthousiaste projectleider en een goed lopende samenwerking. Samenwerking tussen de partijen die het initiatief tot het project hadden genomen en praktische samenwerking op het tuinproject - tussen alle mensen die daar werkten aan groen en sociaal contact.

Er kan veel misgaan in samenwerkingsprocessen. Partijen hebben niet dezelfde belangen, mensen praten langs elkaar heen, ze steken ergens te weinig energie in, willen teveel sturen of ze krijgen ruzie. In het geval van Groen Verbindt ging het dan ook nog eens vaak om initiatieven die in eerste instantie geen ervaring met elkaar hadden. Het waren nieuwe samenwerkingsverbanden van minstens twee partijen uit geheel

verschillende werelden. En de samenwerking werd speciaal voor het tuinproject opgericht. Alles was nieuw.

Toch bleek bij het locatiebezoek ook (bijna) altijd een enorme drive om de tegenslagen te overwinnen, en een groot verlangen om daadwerkelijk een rol van betekenis te spelen in het tot stand komen van contact. Elk jaar werden er weer nieuwe wegen ingeslagen om buurtbewoners of cliënten bij de tuin te betrekken. Men ging in de buurt langs met kannen koffie om mensen mee naar de tuin te krijgen. Men deed mee aan NLdoet om bekendheid te krijgen, er werden activiteiten georganiseerd zoals sterrenkijkavonden of een buurtbarbecue. En natuurlijk werd er getuinierd en gewerkt aan de fysieke indeling van de tuin. Sommige tuinen maakten letterlijk een brug naar de buurt, anderen maakten de hekken om de tuin lager of haalden ze weg. Sommigen zetten een winkeltje op en verkochten de oogst, anderen waagden zich op het laatst zelfs aan crowdfunding om het doorgaan van de tuin mogelijk te maken als de ondersteuning vanuit het Oranje Fonds stopt.

Over de sleutel tot succes – in het licht van de hindernissen – zijn de projectleiders het opvallend eens: samenwerking en enthousiasme noemt vrijwel iedereen. Dat enthousiasme wordt gevonden bij vrijwilligers, bewoners, vaste betaalde krachten en samenwerkingspartners in het project.

“Enthousiasme, doorzettingsvermogen en wederzijdse verwondering. En de kartrekkers die doorgaan, ook als de weg modderig is,”

verwoordt een projectcoördinator het.

In het kader van onderzoek naar samenwerkingsprocessen is het gedachtengoed van de psycholoog Tuckman relevant. In 1965 beschreef hij vier stadia die een groep doorloopt om tot een goede samenwerking te komen. Tot op de dag van vandaag is dit model in zwang om voortgang op samenwerking in kaart te brengen. Ook in dit onderzoek hebben wij er – zij het enigszins losjes – gebruik van gemaakt. Het model beschrijft vier fasen: Forming – Storming – Norming – Performing (Tuckman, 1965).

2 Bij de Wageningen Universiteit houden diverse wetenschappers zich bezig met het effect van groen op gezondheid en maatschappelijk welbevinden. De Bruin, Stoop, Molema, Vaandrager, Hop en Baan bijvoorbeeld deden in 2016 onderzoek naar het effect van dagbesteding bij zorgboerderijen op ouderen met dementie. Uit dit onderzoek blijkt dat de ouderen positieve gevolgen ervaren op hun welbevinden: ze voelen zich weer nuttig voor de samenleving en doen sociale contacten op. Bovendien nodigt de groene omgeving van een zorgboerderij uit om te bewegen.

3 <https://www.ivn.nl/wat-wij-doen/natuur-gezondheid/onderzoek>

In Forming leert het team elkaar kennen. De individuen in de groep proberen conflicten te vermijden en zijn vaak routinematig bezig. De teamleden zijn nog bezig om hun plek in de groep te vinden. Ook het vertrouwen moet nog worden opgebouwd. In deze fase kan er wel met een taak of project gestart worden maar goede resultaten komen er vaak nog niet.

Tijdens Storming is er sprake van conflicten. In deze fase hebben de teamleden elkaar goed genoeg leren kennen om elkaars werkwijze en gedrag te bekritisieren en worden de verhoudingen tussen hen duidelijker. Spanning en conflicten ontstaan doordat leden het niet eens zijn met elkaar, de leider en de aanpak van de taak. Als een team goed door de vorige fasen heen is gekomen dan is in de Norming-fase duidelijk hoe het team verder zal werken. Leden komen weer meer naar elkaar toe, groepsrollen en –normen worden opgemaakt. Iedereen heeft nu een taak en het is duidelijk wie op welk punt de leiding neemt. Performing is de fase waarin interpersoonlijke relaties stabiliseren, de groepsenergie gaat uit naar het succesvol vervullen van de taak. Iedereen kent en accepteert zijn rol en men kan performen, ofwel resultaten behalen.

Om alvast een tipje van de sluier van de conclusies van dit eindrapport op te lichten: de tuinen van Groen Verbindt zijn in drie jaar tijd van Forming naar Norming gegaan en uiteindelijk steeds beter gaan Performen in termen van ontmoeting en sociale cohesie. Dat ging bij het grootste deel niet zonder slag of stoot – Storming was overal een noodzakelijke stap, een fase die nooit overgeslagen kon worden. De leiderschapskwaliteiten van coördinatoren speelden een grote rol in het te boven komen van de stormen. Daarom luidt de ondertitel van dit eindrapport: *in drie jaar tijd van storming naar performing*. Dit hebben we kunnen concluderen op basis van locatiebezoek en de vragenlijst-onderzoeken. In de volgende paragraaf lichten we het proces van vragenlijstonderzoek en de respons daarop nog wat meer toe.

1.3 Over vragenlijsten en respondenten

Het was voor alle projecten vier keer verplicht een uitgebreide vragenlijst voor coördinatoren in te vullen. Dit deden we uitgebreid en op vier momenten: januari 2016, januari 2017, januari 2018 en januari 2019. In januari 2016 (T0) hebben 27 initiatieven de vragenlijst ingevuld, in januari 2017 (=T1 en gaat over 2016) 25, in januari 2018 (=T2 en gaat over 2017) 24 en in januari 2019 (=T3 en gaat over het laatste jaar van Groen Verbindt 2018) 23. Het was voor alle projecten verplicht de uitgebreide vragenlijst in te vullen. Stadsakkers Eindhoven en De Proevtuin in Nieuwegein zijn eind 2016 afgevallen. Begin 2017 is in overleg besloten dat ook de Hofstee in Ommoord (Rotterdam) – een initiatief van Laurens de Hofstee en Buurtwerk- niet meer aan Groen Verbindt meedeelde. Eind 2017 is de tuin Uniek Binnenstadplein in Arnhem afgevallen. Daarmee hield Groen Verbindt in 2018 23 projecten over.

Op de tweede plaats bevroeg het instituut de actieve vrijwilligers in het project. Zij kregen drie keer een korte vragenlijst voorgelegd over hun bezigheden op de tuin, het plezier in het project, hun contact met zorgcliënten, en hun achtergrondgegevens. Elk jaar hebben steeds rond de 270 vrijwilligers een uitnodiging voor een enquête gehad: 2016: 267, 2017: 270, 2018 276 (gemiddeld ongeveer 10 mensen per project). Bij de laatste meting reageerden 164 genodigden op de uitnodiging, nog steeds een respons van 60% (2016: 71,2%, 2017: 61,9%). De respons was vooral hoog bij de projecten waar de coördinatoren vooraf aan hun vrijwilligers (actieve deelnemers) lieten weten dat er een vragenlijst van het Verwey-Jonker Instituut zou komen. Meer over de respons in bijlage 1 en hoofdstuk 4.

Daarnaast zijn we drie keer op bezoek geweest bij de projecten: in het najaar van 2016, het najaar van 2017 en het najaar van 2018. Om onderzoek op locatie te doen en aldaar de actieve vrijwilligers, de deelnemende cliënten uit zorg en opvang en de stakeholders in de buurt te interviewen. Bij deze stakeholders moet worden gedacht aan organisaties

en personen die veel van de buurt weten, maar die niet direct betrokken zijn bij het initiatief: welzijnsinstellingen, scholen, wijkagenten, welzijnswerkers, bewonersverenigingen en dergelijke. Deze stakeholders vertellen ons over de betekenis van het project voor de buurt en de buurtbewoners.

Tot slot deden we bij veertien projecten op twee momenten (voorjaar 2017 en najaar 2018) in de vier straten om de tuin heen buurtonderzoek. Beide keren hebben onderzoekers in veertien buurten zestig vragenlijsten (in totaal 840) persoonlijk overhandigd aan bewoners die in de straten wonen rondom het project. De volgende dag zijn de vragenlijsten weer persoonlijk in een gesloten envelop bij de buurtbewoners opgehaald. In 2017 hebben we 576 ingevulde vragenlijsten opgehaald. Dit is een respons van 69%. In 2018 hebben we 651 ingevulde vragenlijsten opgehaald, een respons van maar liefst 78%.

Qua achtergrond gegevens verschilden de vrijwilligers op de tuinen en de buurtbewoners in de directe omgeving alleen wat betreft opleiding en huishoudsamenstelling. Niet op geslacht en leeftijd. De vrijwilligers bij de tuinen zijn redelijk hoogopgeleid. Ongeveer de helft van de vrijwilligers heeft een universitaire opleiding of een opleiding in het hoger beroepsonderwijs afgerond; en bij de buurtbewoners is dat ruim een derde. Op de tuinen zijn de mensen zonder kinderen in de meerderheid; in de buurtbewonersgroep zijn de gezinnen met kinderen in de meerderheid. In beide gevallen was circa 60% van de respondenten vrouw en de gemiddelde leeftijd was begin vijftig. Qua leeftijd en geslacht verschillen de vrijwilligers op de tuinen niet van de buurtbewoners om de tuin heen.

1.4 Deze eindrapportage

Deze eindrapportage geeft een beschrijving van de projecten en de ontwikkelingen die zij in drie jaar hebben doorgemaakt. We rapporteren in negen hoofdstukken over:

- De buurten waar de initiatieven zich vestigden.
- De kenmerken van de initiatieven.

- De activiteiten die werden georganiseerd.
- De betaalde medewerkers en vrijwilligers in het initiatief.
- De kenmerken van de vrijwilligers bij de projecten
- Hun vorderingen op ontmoeting en sociale betrokkenheid
- De deelname van cliënten uit zorg en opvang.
- De mening van de buurtbewoners over de projecten
- De ontwikkelingen in het contact tussen vrijwilligers en deelnemers uit zorg en opvang.
- En last but not least de samenwerkingsprocessen.

Natuurlijk komen ook de geleerde lessen en ervaringen van diverse partijen in de projecten aan bod.

In tabel 1 zijn alle 27 deelnemers weergegeven waarmee het Groen Verbindt programma begon. In dit eindrapport zullen de resultaten van de enquêtes van de coördinatoren, actieve vrijwilligers/deelnemers en buurtbewoners worden besproken. In de tabellen houden we het jaar aan waarover de respondenten rapporteren. Als er wordt gesproken over vrijwilligers of actieve deelnemers dan gaat het om mensen die structureel op het project komen en daar actief een bijdrage leveren. Vrijwilligers *kunnen* uit de buurt komen maar ook van verder weg. Buurtbewoners wonen in de straten om het project heen. In een heel enkel geval zijn zij vrijwilliger, maar vaker zijn zij bezoeker of komen ze er nooit. Met bezoekers bedoelen we mensen uit de buurt of van verder die af en toe op de tuin komen maar geen structurele bijdragen leveren.

In deze rapportage presenteren we af en toe ook gegevens omtrent de leefbaarheid van de buurten waarin de projecten gevestigd zijn. Deze gegevens zijn afkomstig van het Kwaliteits Instituut Nederlandse Gemeenten (KING) en de Leefbaarometer.⁴ In

4 www.leefbaarometer.nl, www.waarstaatjegemeente.nl

onze vragenlijsten aan actieve vrijwilligers en buurtbewoners hebben we aansluiting gezocht met de vragen die KING aan burgers in meer dan 200 gemeenten heeft gesteld. Daardoor kunnen we de respons van Groen Verbindt over eenzaamheid, behoefte aan contact en veiligheid in de buurt en dergelijke vergelijken met landelijke gemiddelden. De Leefbaarometer verschijnt tweejaarlijks en baseert zich dan op gegevens die op hun beurt weer meer dan een jaar terug gaan. Via de leefbaarometer hebben we cijfers uit 2014 en 2016. De eerste collectie cijfers behelst dus de periode voordat de tuinen van Groen Verbindt waren opgezet; en de cijfers uit 2016 kunnen we relateren aan het eerste jaar op de tuin, het jaar waarin de meeste projecten nog vooral in de Forming-fase zaten.

Tabel 1. Deelnemende projecten aan het Groen Verbindt programma.

Projectnaam	Samenwerking	Locatie	Gestopt met deelname
De Tuin van de Plataan	Lyvore en 033groen	Amersfoort	
Moestuin Havenpark	Omnizorg met Groei en Bloei, en Stimenz	Apeldoorn	
Stadstuin de Eendracht	Algemene Stichting Welzijn Appingedam en 's Heerenloo	Appingedam	
Uniek Binnenstadsplein		Arnhem	Eind 2017 gestopt met deelname
Oosterhökkes	CMWW en Radar	Brunssum	
De Stadsakkers		Eindhoven	Eind 2016 gestopt met deelname
De Buurtmoestuin	Welzijn in Elburg en verpleegtehuis De Voord	Elburg	
Groen Verbindt Enschede Zuid	De Posten en JP van der Bent	Enschede	
Groen Verbindt Harderwijk	Stichting Ontmoeting en Zorgdat	Harderwijk	
Weslinge Groen	AZC (COA) en MET Welzijn	Heerhugowaard	
Een Groene Brug	GGZ NHN en Stichting De Buitenkans	Heiloo	

Projectnaam	Samenwerking	Locatie	Gestopt met deelname
Riebeeck tuin	Urban Farming 035, Inovum en Philadelphia	Hilversum	
Groen Trefpunt	Pulse en Lister	IJsselstein	
Buiten Gewoon	Vecht en IJssel en Pulse	IJsselstein	
Groen Verbindt de Schepenbuurt	Kwadrantgroep, Wil B.V. en Wijkpanel Schepenbuurt (afgevallen)	Leeuwarden	
De Proevtuin		Nieuwegein	Eind 2016 gestopt met deelname
Treftuin Roden	Welzijn in Noordenveld en Cosis	Noordenveld/Roden	
Samen Scheppen	Verburgt-Molhuysen met Dorpsplatform Oosterbeek en Solidez	Renkum/Oosterbeek	
Diversiteit in het Hefpark	Stichting Hefpark en Stichting Feijenoord Kop van Zuid	Rotterdam	
Groen Verbindt Oude-land	Ravottuh en Antes	Rotterdam	
Verbinding rond het Vredesplein	SPIOR, Essalaamoskee en Pameijer	Rotterdam	
De Hofstee		Rotterdam	Najaar 2016 gestopt met deelname
Voedseltuin Overvecht	Voedseltuin Overvecht en Reinaerde	Utrecht	
Geluk kweek jezelf	Prisma en Stichting De Gemeenschap Biezenmortel	Waalwijk/Biezenmortel	
De Daktuin	Het Pennemes en de 55+groep van de Rosmolenwijk	Zaandam	
Beleeftuin Vogellanden	Revalidatiecentrum Vogel-landen en Landschap Overijssel	Zwolle	
Natuurlijk Samen	Zorgspectrum Het Zand en Wijkraad Zwolle-Zuid (afgevallen)	Zwolle	

De evaluatie van Groen Verbindt werd gevolgd door een klankbordgroep waarin de volgende personen zitting hadden: allereerst de externe leden Dirk Willem Postma (Fries Sociaal Planbureau) , Sjef Ramaekers (LEV-groep), Jelle de Jong (IVN) en Joke Meindersma (Movisie). En vervolgens de leden van de klankbord namens het Oranje Fonds: Carolien Brugman en Mirjam Lammers, de programmaleiders van Groen Verbindt, Anne Maljers en Marcel van Spronsen (respectievelijk hoofd projectadvies en communicatieadviseur van het Oranje Fonds). Wij danken alle leden van de klankbord-groep voor hun opbouwende commentaar.

De tuinvrijwilligers van Diversiteit in het Hefpark (Rotterdam) kunnen gebruik maken van het huisje met keuken op het terrein.

2 De buurten en de buurtbewoners: steeds meer bekendheid

In dit hoofdstuk bespreken we de typen buurten waarin de initiatieven zijn gevestigd: uit wat voor woningen bestaan de buurten? Welke voorzieningen zijn aanwezig? En hoe scoren de buurten op de landelijke Leefbaarometer van de Rijksoverheid? Hoe bekend zijn de projecten in de buurt waar zij gevestigd zijn?

Over het algemeen kunnen we voorzichtig vaststellen dat de buurten waarin de tuinen gevestigd zijn als steeds beter ervaren worden in de drie jaar dat Groen Verbindt draaide, dat de projecten zich steeds beter nestelen in de buurt tussen 2015 en 2018 en dat de projecten steeds meer bekendheid hebben gekregen bij de buurtbewoners.

We hebben van alle projecten gegevens verzameld omtrent de leefbaarheid van de buurten waarin ze gevestigd zijn en de samenstelling van de buurtbevolking (CBS). Ook weten we op een aantal thema's/vragen wat de landelijke gemiddelde score is op die vraag, op basis van de dataset van het Kwaliteits Instituut Nederlandse Gemeenten (KING). Op vragen als 'Hoe prettig vindt u het om in uw buurt te wonen?' of 'Voelt u zich veilig in uw buurt?' kunnen we de respons van de deelnemers relateren aan het landelijk gemiddelde dat KING geeft.⁵ Daarnaast hebben we in een selectie van veertien buurten waar groene projecten gevestigd zijn de buurtbewoners een vragenlijst voorgelegd.

Woningen en voorzieningen in de buurt

De projecten liggen vaak in de buurt van twee-onder-een-kapwoningen, rijtjeshuizen en hoekwoningen (4x) en in de buurt van portiekwoningen, lage flats en appartementen boven winkels (4x).

Tabel 2a. Uit wat voor soort woningen bestaat de buurt van uw tuin/groene initiatief? Noem de twee soorten woningen die het straatbeeld bepalen. Maximaal twee antwoorden. N=25. Bron: vragenlijst coördinatoren 2016.

Type Woning	Percentage	Aantal
Vrijstaande woningen	16%	4
Twee-onder-een-kapwoningen	20%	5
Rijtjeshuizen en hoekwoningen	52%	13
Portiekwoningen/lage flats max. 4 verdiepingen hoog	44%	11
Flats van meer dan 4 verdiepingen	24%	6
Appartementen boven winkels	16%	4
Anders, namelijk	16%	4

Tabel 2b. Welke combinatie komt het vaakst voor? N=25. Bron: Vragenlijst coördinatoren 2016.

Type Woning	Percentage	Aantal
Twee-onder-een-kapwoningen + rijtjeshuizen en hoekwoningen	16%	4
Portiekwoningen/lage flats + appartementen boven winkels	16%	4
Portiekwoningen/lage flats + flats meer dan 4 verdiepingen	12%	3
Rijtjeshuizen en hoekwoningen + anders namelijk	8%	2
Rijtjeshuizen en hoekwoningen + portiekwoningen/ lage flats	8%	2
Rijtjeshuizen en hoekwoningen	8%	2
Rijtjeshuizen en hoekwoningen + flats van meer dan 4 verdiepingen	8%	2
Vrijstaande woningen + rijtjeshuizen en hoekwoningen	4%	1
Vrijstaande woningen + twee-onder-een-kapwoningen	4%	1
Vrijstaande woningen + portiekwoningen/lage flats	4%	1
Portiekwoningen/lage flats + anders namelijk	4%	1
Vrijstaande woningen + flats van meer dan 4 verdiepingen	4%	1
Anders namelijk	4%	1

⁵ www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2015/48/kerncijfers-wijken-en-buurten-2015, www.leefbaarometer.nl, www.waarstaatjegemeente.nl

De projecten binnen Groen Verbindt, bevinden zich in buurten waar al veel voorzieningen aanwezig zijn: leefbare buurten. In meer dan de helft van de buurten in kwestie zijn ook andere groenvoorzieningen aanwezig (15 van de 25). Tijdens de locatiebezoeken is gebleken dat die andere groenvoorzieningen ook vaak met vrijwilligers werken. Er blijkt dus weleens sprake van concurrentie in de werving van vrijwilligers. Ook in buurten waar mensen al een grote achtertuin hebben, merken de projectleiders dat. Buurtbewoners hebben dan al hun handen vol aan de eigen tuin en er zijn minder buurtbewoners geneigd om aan te haken bij de buurttuin. Een projectleider stelt met zoveel woorden:

“Deze mensen hebben gewoon minder behoefte aan het gebruik van onze tuin. Ze hebben al groen genoeg om zich heen”.

In meer dan de helft van de buurten is een buurthuis of wijkcentrum aanwezig en bij de helft van de buurten is een verzorgingstehuis of maatschappelijke opvang (al dan niet mede-aanvrager bij het Oranje Fonds). In de categorie ‘anders, namelijk’ is ‘school’ vier keer genoemd als voorziening. Overige voorzieningen die zijn genoemd, betreffen: een moskee, kerk en jongerenopvang.

Tabel 3. Zijn er voorzieningen in de wijk waar het project wordt uitgevoerd? Kruis aan om welke voorzieningen het gaat. Meerdere antwoorden mogelijk. N=25. Bron: Vragenlijst coördinatoren 2016.

Wijkvoorzieningen	Percentage	Aantal
Supermarkt	52%	13
Kleinere winkels voor dagelijkse boodschappen	32%	8
Horeca, zoals café, lunchzaak, restaurant, koffietent	44%	11
Apotheek/huisarts/gezondheidscentrum	52%	13
Bibliotheek	8%	2
Verzorgingshuis/maatschappelijke opvang/asielzoekerscentrum	60%	15
Crèche /Buiten Schoolse Opvang	40%	10
Buurthuis/wijkcentrum	52%	13
Theater of bioscoop	8%	2
Groenvoorzieningen/park (anders dan uw initiatief)	60%	15
Sportgelegenheden buiten	40%	10
Sportgelegenheden binnen	12%	3
Speelvoorzieningen op straat	56%	14
Anders, namelijk:	28%	7, waarvan 4 school

De buurten: een beetje slechter qua leefbaarheid dan het landelijk gemiddelde

Het gemiddelde cijfer van de Leefbaarometer in de Groen Verbindt buurten in 2014 was een 5,7 (op een schaal van 1 t/m 9). In 2016 is dit gemiddelde cijfer een 6,0.⁶ In beide gevallen zijn de buurten waarin de Groen Verbindt-tuinen liggen een beetje slechter dan het landelijke gemiddelde. Maar de buurten van de tuinen zijn in de afgelopen drie

⁶ Dit is een kleine verandering in het Leefbaarometer-cijfer. De relatie met de aanwezigheid, laat staan de werking van het groene project is echter niet te leggen.

jaar wel vooruit gegaan qua leefbaarheid. Dat kunnen we niet helemaal op het conto van de activiteiten op de tuin schrijven. Er zijn veel dingen die kunnen veranderen in een buurt en die de leefbaarheidscijfers beïnvloeden; de prijs van de huizen, het krijgen van werk, de samenstelling van de buurt onder andere. De komst van een tuin is slechts één van die factoren. Duidelijk is wel dat niemand vindt dat de tuinen de buurt achteruit hebben doen gaan. Integendeel.

De tuin Oosterhöfkes in Brunssum ligt midden in de woonwijk, voorheen stonden op deze plaats flats.

De meeste projecten liggen in een buurt met een 5 (voldoende) of hoger. De Leefbaarometer geeft informatie over de leefbaarheid in de buurt. Leefbaarheid is in dit instrument gedefinieerd als de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld. De Leefbaarometer is gebaseerd op

100 indicatoren, onderverdeeld in 5 dimensies. De 5 dimensies zijn: woningen, fysieke omgeving, voorzieningen, bewoners en veiligheid.

Tabel 4. Cijfers Leefbaarometer 2014 en 2016. Bron: Leefbaarometer 2014 en 2016.

Wijkvoorzieningen	Percentage		Aantal	
	2014	2016	2014	2016
Zeer onvoldoende (1)	0%	0%	0	0
Ruim onvoldoende (2)	4%	4%	1	1
Onvoldoende (3)	8%	8%	2	2
Zwak (4)	12%	12%	3	3
Voldoende (5)	16%	8%	4	2
Ruim voldoende (6)	20%	24%	5	6
Goed (7)	28%	20%	7	5
Zeer goed (8)	12%	20%	3	5
Uitstekend (9)	0%	4%	0	1

De projecten liggen in buurten waar de dimensie woningen slechter scoort dan het landelijke gemiddelde van alle buurten. Dit geldt ook voor de dimensies bewoners en veiligheid. Meerdere projecten liggen in of nabij lage SES-wijken: de Riebeeck tuin in Hilversum, bijvoorbeeld of de Beleeftuin Vogellanden in de wijk Pierik in Zwolle. Groen Verbindt de Schepenbuurt in Leeuwarden, Groen Verbindt Oude Land in Hoogvliet (Rotterdam) en de Rotterdamse Diversiteit in het Hefpark in de wijk Feijenoord zijn daar ook voorbeelden van. De projectleiders in deze tuinen hebben vaak moeite gehad met het betrekken van de buurtbewoners uit deze wijken. De cijfers van de Leefbaarometer in 2016 geven aan dat de buurten iets dichter naar het gemiddelde zijn toegekropen. Bij de woningen-dimensie spelen indicatoren als type woning, bouwjaar woning en grootte van de woning een rol. Bij de bewoners-dimensie spelen indicatoren als inkomen en opleidingsniveau een rol. Bij de dimensie veiligheid spelen indicatoren

als overlast en criminaliteit een rol. Op deze indicatoren scoren de Groen Verbindt buurten iets slechter dan het landelijke gemiddelde in de Leefbaarometer.

Tabel 5. Leefbaarometer verhouding tot landelijke gemiddelde 2014 en 2016.

	Minimum	Maximum	Gemiddelde
2014			
Woningen	-0,142	0,128	-0,0129
Bewoners	-0,287	0,072	-0,0256
Veiligheid	-0,349	0,130	-0,0622
2016			
Woningen	-0,149	0,125	-0,0117
Bewoners	-0,278	0,083	-0,0208
Veiligheid	-0,332	0,153	-0,0515

Bron: Leefbaarometer 2014 en 2016.

2.1 Vrijwilligers over de buurt

De projecten zijn er de afgelopen drie jaar in geslaagd om steeds meer mensen uit de buurt te activeren als vrijwilliger op de tuin. Kwam in 2017 nog een derde *niet uit de buurt*, in 2018 is dat geslonken naar een kwart. (2016: 35%, 2017: 31%, 2018: 26%). Deze groep wordt gevormd door *tuinfanaten* en door familieleden en vrienden van bewoners en cliënten in de zorg- en opvanginstellingen. Enthousiasme voor groen en persoonlijke (familie)banden blijken vaak belangrijk bij het werven van de Groen Verbindt-vrijwil-

ligers.⁷ Tijdens de locatiebezoeken hebben we meer dan eens gesproken met voormalig mantelzorgers van ouderen met dementie bijvoorbeeld, die na de dood van hun dierbare waren *blijven hangen* bij de zorginstelling als vrijwilliger op de tuin. Ook ex-clieuten van zorg- en opvang blijven graag actief op de tuin, zo bleek in de drie jaar van Groen Verbindt. Die familie, vrienden en ex-clieuten wonen dan vaak niet in de buurt.

Met de tuinen hebben de zorg- en opvanginstellingen evenwel ook nieuwe vrijwilligers uit de buurt kunnen werven. Verreweg de meeste actieve deelnemers die wel in de buurt wonen, vinden het prettig om in hun buurt te wonen. De helft en in 2018 zelfs 60% van de deelnemers die in de buurt van het initiatief wonen, geeft hun buurt een 8 of hoger als rapportcijfer. Dit ligt in lijn met het landelijk gemiddelde dat we van de burgers van KING kennen.⁸ Het landelijke rapportcijfer in 2015 op exact dezelfde vraag was een 7,9.

De vrijwilligers is ook gevraagd of zij zich veilig voelen in de buurt waar de tuin is gevestigd. Die cijfers hebben zich de afgelopen drie jaar ook positief ontwikkeld: in 2016 voelde 57% zich altijd veilig, in 2017 67% en nu in het laatste jaar 68% van de actieve deelnemers op de tuin. Bovendien is het percentage dat van 'meestal veilig' naar 'altijd veilig' ging ook gegroeid. Een kwart voelt zich meestal veilig (2017: 29%, 2018: 22%). Ongeveer 13% van de vrijwilligers is dus in 2018 van 'meestal veilig' naar 'altijd veilig' gegaan. Dat jaar voelde 10% meer van de vrijwilligers zich altijd veilig, dat is veel. Deze positieve ontwikkelingen verbinden wij deels aan het werken op de tuin: doordat de mensen daar actief zijn, voelen zij naar alle waarschijnlijkheid ook meer verbinding en voelen zij zich meer thuis in de buurt (zie verder hoofdstuk 5 en 6). De buurten scoren sowieso positief op het veiligheidsgevoel van de buurtbewoners. Het landelijk gemid-

⁷ Klerk, M. de, Boer, A. de, Plaisier, I., Schyns, P. en Kooiker, S. (2015). *Informele hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. P. 165. Familiebanden bepalen vaak of iemand actief wordt als vrijwilliger in de zorg, dus ook als vrijwilliger op het tuinproject van de zorginstelling.

⁸ <https://www.waarstaatjegemeente.nl>

delde dat KING geeft op de vraag ‘Voelt u zich veilig in de buurt waar u woont?’ is negatiever. Volgens KING voelt 24% van de bevroagde burgers zich altijd veilig in de buurt, 60% meestal, 14% soms wel/soms niet en zowel 1% meestal niet als 0% (vrijwel) nooit.

Tabel 6. Voelt u zich veilig in de buurt waar de tuin is gevestigd? N=173/151/149. Bron: Vragenlijst vrijwilligers.

	Percentage			Aantal		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Ja, altijd	57%	70%	68%	99	105	101
Ja, meestal	29%	22%	25%	50	33	37
Soms wel, soms niet	4%	5%	5%	8	8	7
Nee, meestal niet	1%	0%	0%	1	0	0
Nee, (vrijwel) nooit	0%	0%	0%	0	0	0
Weet niet	9%	3%	3%	15	5	4

Al met al zijn deze zorg-buurtprojecten gevestigd in minder goede/dure wijken dan de kleinschalige groene buurtinitiatieven die het Oranje Fonds eerder steunde, ook binnen het programma Groen Verbindt overigens.⁹ Opvallend is dat de geënquêteerde vrijwilligers uit de buurt juist positief zijn over de buurten waar de tuinen zijn gevestigd. Zij voelen zich in deze buurten ook veiliger dan het landelijk gemiddelde van burgers die deze vraag bij KING hebben ingevuld.

2.2 Tien procent meer bekendheid onder buurtbewoners

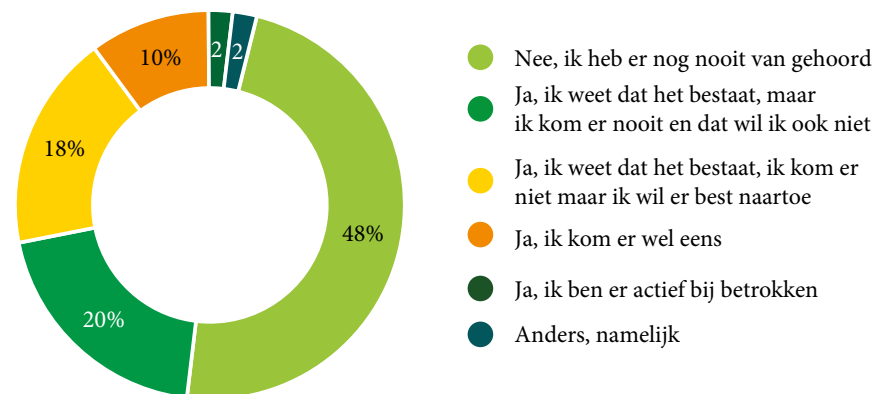
We hebben buurtonderzoek uitgevoerd in de lente van 2017 en in de herfst van 2018. Beide keren hebben onderzoekers in veertien buurten zestig vragenlijsten (in totaal 840)

persoonlijk overhandigd aan bewoners die in de straten wonen rondom het project. De volgende dag zijn de vragenlijsten weer persoonlijk in een gesloten envelop opgehaald. Over dit buurtonderzoek is een aparte rapportage verschenen.¹⁰

We hebben de buurtbewoners gevraagd of zij bekend waren met het groene project in hun buurt. Bijna de helft van de respondenten in 2017 gaf aan nog nooit van het project te hebben gehoord. In 2018 deed 38% van de bevroagde buurtbewoners dat. Bij beide metingen weet een vijfde wel dat de tuin bestaat, maar komt er nooit en wil dat ook niet. Nog bijna een vijfde weet dat het bestaat, komt er niet, maar wil er best naartoe. In 2017 was 10% bezoeker van het project en in 2018 geeft 14% aan er wel eens als bezoeker te komen. Slechts 13 respondenten bij de eerste meting (2%) waren actief betrokken bij het project, bij de tweede meting zijn dat er 17 (3%).

Gemiddeld hebben de veertien projecten die onderzocht zijn in het buurtonderzoek dus meer bekendheid in de buurt gekregen de afgelopen jaren.

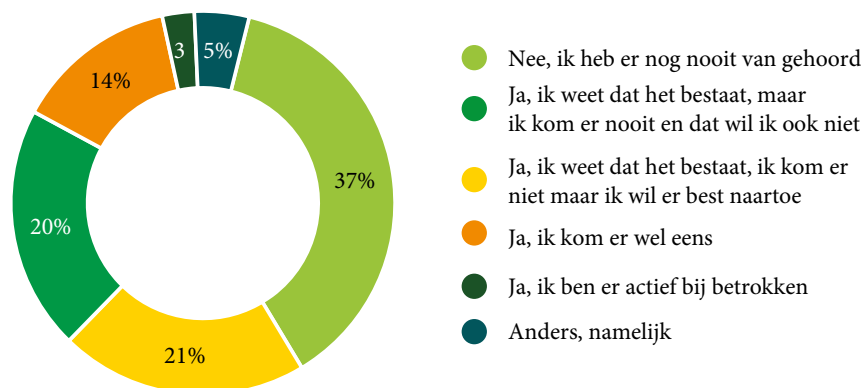
Figuur 2a. Bekendheid met initiatief. N= 576. Bron: buurtonderzoek 2017.

⁹ Klein, M. van der, & Wilderink, L. (2017) *Groen Verbindt: ontmoeting en sociaal contact in de buurttuin. Evaluatie over 2015 en 2016*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

¹⁰ Wilderink, L., Klein, M. van der (2019). *Groen Verbindt: het buurtonderzoek*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Figuur 2b. Bekendheid met initiatief. N= 635. Bron: buurtonderzoek 2018.

De vrijwilligers in 2017 waren gemiddeld twee jaar ouder dan de buurtbewoners die niet actief betrokken zijn. In 2018 waren de vrijwilligers juist twee jaar jonger dan buurtbewoners die niet actief betrokken zijn. Een tiende van de respondenten in de buurt in 2017 is ouder dan 75 jaar (2017: 9%, 2018: 6%); bij de actieve deelnemers is dat 4% in 2017 en maar 1% in 2018. Wat betreft geslacht, opleidingsniveau, culturele achtergrond of huishoudsamenstelling zijn er geen (grote) verschillen tussen de vrijwilligers en de buurtbewoners die niet actief betrokken zijn.

De redenen van buurtbewoners om niet naar de tuin te komen

In beide jaren vulden meer dan driehonderd (2017: 334, 2018: 366) buurtbewoners de vraag in waarom zij niet naar de tuin in kwestie willen komen. Onder hen zijn respondenten die nog nooit van het project gehoord hadden, én respondenten die er wel van

weten.¹¹ In 2017 zeggen 100 buurtbewoners (30%) ‘te druk [te zijn] met betaald werk’, in 2018 selecteren 131 buurtbewoners (36%) deze reden. De economie is aangetrokken en dat voelen ook de tuinen: steeds meer mensen hebben weer betaalde banen (ook steeds meer vrijwilligers hebben overigens een betaalde baan). Nog eens ruim honderd zijn ‘te druk met kinderen en familie’ (2017: 33%, 2018: 30%). “Misschien moet ik gewoon eens binnenstappen” geeft een buurtbewoner nabij de Plataan in Amersfoort aan.

Er zijn ook mensen die expliciet aangeven niet naar het project te willen komen, omdat zij geen interesse hebben in contact met bewoners van de zorg- of opvanginstelling. Voor vijftig buurtbewoners (2017: 16%, 2018: 14%) geldt dat zij te druk zijn met ander vrijwilligerswerk. Er is dus sprake geweest van (lichte) concurrentie van ander vrijwilligerswerk. We hebben de buurtbewoners niet gevraagd of dat groen vrijwilligerswerk betreft.

Iets meer dan honderd buurtbewoners (2017: 102, 2018: 110) vulden de antwoordcategorie ‘Anders, namelijk’ in. Er is weinig verschil tussen de open antwoorden in 2017 en 2018. Uit deze open antwoorden blijkt dat het merendeel van de buurtbewoners (39) niet naar het project komen, omdat ze er “niet (genoeg) vanaf weten”. Een zesde deel van de buurtbewoners die de categorie ‘Anders namelijk’ invulden (15 van de 102) geeft aan niet naar het project te komen aangezien ze geen tijd hebben. Een respondent (nabij het Groen Trefpunt in IJsselstein) zegt:

“We hebben een hele volle agenda, ben altijd blij als we weer lekker thuis kunnen zijn, maar misschien wandel ik toch een keer binnen”.

Acht buurtbewoners hebben een eigen tuin en geven dat op als reden om niet te gaan. Vijf buurtbewoners komen niet naar de tuin vanwege psychische en fysieke belemmeringen zoals reuma en pleinvrees.

¹¹ De buurtbewoners die nog nooit van het project gehoord hadden, werden niet gevraagd om deze vraag in te vullen. We hebben de antwoorden van deze respondenten toch meegenomen in de analyses omdat zij wel iets zeggen over waarom buurtbewoners niet deel zouden willen nemen.

“Ik ben een gesloten en verlegen persoon en vind het contact leggen met andere mensen lastig”.

Enkele buurtbewoners geven aan dat zij ‘geen behoefte’ hebben en één respondent (nabij de Voedseltuin Overvecht in Utrecht) zegt: *“sociaal contact laat zich niet dwingen”*.

Tabel 7. Als u bij vraag 1 heeft gezegd dat u niet naar -naam initiatief- wilt komen, kunt u hier aangeven waarom dat zo is. Meerdere antwoorden mogelijk.

	2017 (N=334)		2018 (N=366)	
Te druk met betaald werk	100	30%	131	36%
Te druk met kinderen/familie	110	33%	111	30%
Te druk met ander vrijwilligerswerk	53	16%	50	14%
Fysieke belemmeringen	30	9%	24	7%
Geen interesse voor natuur/groen	31	9%	29	8%
Geen interesse om contact aan te gaan met bewoners -naam zorginstelling-	63	19%	70	19%
Anders, namelijk	102	30%	110	31%

Bron: vragenlijst buurtonderzoek

Een enkeling voelt zich niet prettig in de omgeving van het project. Zo geven een aantal respondenten van Moestuin Havenpark in Apeldoorn aan dat cliënten hun schrik aanjagen:

“ik rij met de kinderen wel eens via Omnizorg naar de stad het ziet er leuk uit en ik wil de tuin graag van dichtbij zien, wel ben ik erg op mijn hoede voor de cliënten van Omnizorg”

In dit geval is het echter maar de vraag of het hier de cliënten van Omnizorg betreft. Omnizorg werkt met verslaafden en daklozen, maar de groep die vaak voor de deur hangt zijn dealers, verkopers van drugs die geen client zijn van Omnizorg.

Wat is ervoor nodig om wel naar de tuin toe te gaan?

Aan de buurtbewoners die wel naar het project zouden willen komen maar dat tot nu toe nog niet hebben gedaan (2017: 18% uit figuur 2a, 2018: 21% uit figuur 2b), hebben we gevraagd wat daar verandering in kan brengen. En ook anderen vulden deze vraag in. Uit de open antwoorden van totaal 170 respondenten in 2017 en 225 respondenten in 2018 blijkt dat ongeveer 40% “behoefte hebben aan meer informatie of een uitnodiging”.

“Het zou fijn zijn als er elke week door middel van reclame wordt aangegeven wat er te doen en te koop is”.

De enquête van het Verwey-Jonker instituut is voor sommige buurtbewoners aanleiding om eens te gaan kijken. Enkelen van hen geven het organiseren van een open dag als tip, of ze vragen om specifieke activiteiten: *“Ik kom daar alleen als er iets georganiseerd wordt zoals een kerstmarkt”* zegt een respondent nabij de tuin in Enschede. Een buurtbewoner bij de tuin van de Plataan in Amersfoort wil graag dat er meer activiteiten worden georganiseerd voor kinderen of buurtbewoners om zo meer mensen naar de tuin te krijgen.

Meer dan twintig buurtbewoners wil meer tijd uittrekken om naar het project toe te gaan: *“Ik moet zelf de tijd ervoor nemen en dat is er nog niet van gekomen door andere bezigheden”* geeft een respondent nabij De Buurtmoestuin in Elburg aan. Tijdens het locatiebezoek blijkt overigens dat De Plataan in Amersfoort het een aantal mensen wat makkelijker maakt om die tijd te nemen: studenten van een werkleerbedrijf bellen daar bij buurtbewoners aan om hen direct op dat moment uit te nodigen voor een kopje koffie.

3 De initiatieven: intenties en activiteiten

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de ‘achtergrondkenmerken’ van de projecten in Groen Verbindt: wie is de eigenaar van de grond, welke soorten groen overheersen, wat zijn de motivaties en intenties van de projecten geweest? Deze contexten zijn in de loop van de jaren onveranderd. We hebben ook gekeken naar de ontwikkelingen in het aantal mensen dat de projecten bereiken en in de activiteiten die werden georganiseerd. Het aantal actieve vrijwilligers is gestaag gegroeid en de activiteiten zijn steeds steviger op de agenda gezet. Slechts een paar projecten houden het qua activiteiten alleen op tuinieren. De meesten zijn daarnaast in de loop der tijd ook andere sociale activiteiten gaan ontwikkelen. Eten en drinken spelen vaak een grote rol, maandelijks wil er nog wel eens een bijzondere themabijeenkomst zijn.

De initiatieven hebben het niet altijd even makkelijk gehad. Natuur en cultuur eisten beide hun tol. Elke tuin kende z’n eigen tegenslagen: de één lag in aardbevingsgebied, de ander liep onder water en weer een andere tuin bleek gevestigd op vervuilde grond. Het jaar 2018 had bovendien een extreem warme zomer die voor alle tuinen een uitdaging bleek. In meerdere tuinen braken in de loop van de tijd meningsverschillen uit - over de techniek van tuinieren - over de toepassing van mest en grondverbeteraars, - over wel of geen permacultuur, en - over het karakter van de tuin: een moestuin of toch liever bloemen en struiken die minder onderhoud behoeven. Onverenigbaarheid van karakters, bezuinigingen in de instelling of een gebrek aan communicatie en intern draagvlak kwamen op de locaties ook vaak voor. Sommige tuinen lagen zo ver van de bewoonde wereld dat het moeilijk was om er een buurt naartoe te krijgen. Dat geldt vooral voor tuinen die gevestigd zijn op grond van oude instellingen en voor de AZC’s. Een Groene Brug in Heiloo is daar een goed voorbeeld van, maar daar hebben de projectleiders van het Groen Verbindt-project dat kunnen ombuigen. Ze hebben het kunnen inpassen in een veelomvattender PR over recreatie in het park rond de instelling.

Andere tuinen lagen zo ingebed in de buurt en/of ver van de zorginstelling dat het moeilijk was om de cliënten er naar toe te krijgen: in Appingedam en Renkum/Oosterbeek heeft dit probleem gespeeld. Eén project zegt ervan te profiteren dat er verder in de wijk niet veel te doen is.

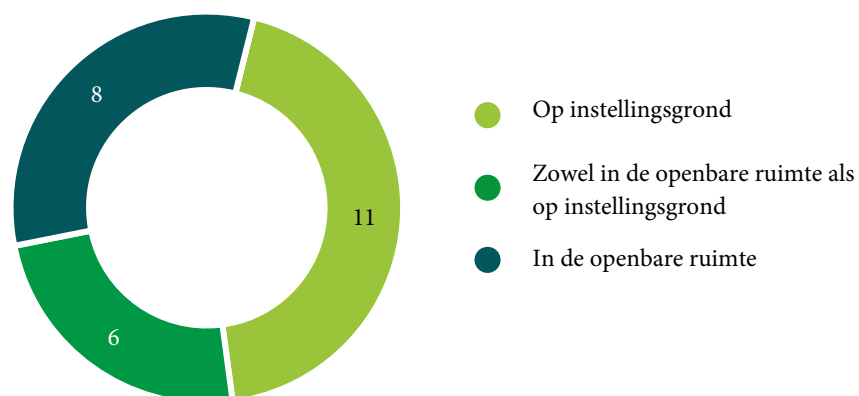
De grond

De meeste projecten binnen Groen Verbindt zijn gevestigd op instellingsgrond. Dit betreft bijna de helft van de projecten. De andere helft is gevestigd in de groene ruimte van de wijk/buurt (8) of zowel in de openbare ruimte van de wijk als op instellingsgrond (6). Projecten die werken met grond van de gemeente zijn vaker bang dat die gemeente het bestemmingsplan zal aanpassen – en er bijvoorbeeld bouwgrond van zal maken – en dat hun werk dan tenietgedaan zal worden.

“Het is voor een gemeente best lastig om de grond beschikbaar te houden voor de tuin, het is lastig om de waarde van het project in te schatten. We moeten daar bij de gemeente wel voor vechten om de tuin te behouden.”

We hebben geen verschil in het bevorderen van ontmoeting of sociale cohesie in z’n algemeenheid gevonden tussen de verschillende vestigingsgronden. Wel is het zo dat de locatie van de tuin een rol lijkt te spelen in de mobilisatie van cliënten en buurtbewoners. Bij tuinen die op instellingsterrein liggen, zijn vaak de cliënten snel actief geworden, maar is het soms lastig de buurtbewoners te betrekken/naar het terrein te krijgen. En bij tuinen die in de buurt liggen, is het soms lastig de cliënten van zorg- en opvanginstellingen te betrekken, omdat deze vaak afhankelijk zijn van begeleiding en vervoer.

Figuur 3. De locatie van het project is:

In de afgelopen jaren overheersen bloemen en struiken en groente en fruit in de meeste projecten. Opvallend is de daling vanaf de beginmeting in het aantal projecten dat aangeeft dat groente en fruit domineert in hun tuin (0-meting: 22, 2016: 15, 2017: 14, 2018: 15). Uit de reality-check blijkt: Een moestuin is (te) arbeidsintensief. Bij het locatieonderzoek in Biezenmortel in 2016 formuleerde de projectleider het al zo: “Een moestuin is tijdrovend en heel veel werk, we zijn ons daarom op bloemen gaan richten.”

Tabel 8. Welk soort groen overheerst in uw project? Maximaal twee antwoorden.

	T0	2016	2017	2018
Groente & fruit	22	15	14	15
Bloemen & struiken	18	18	21	17
Bos en/of park	5	7	6	4
Dieren/kinderboerderij	3	3	1	2
Anders, namelijk:	2	2	3	2
Dat weten wij nog niet	2	0	0	0

Bron: vragenlijst coördinatoren.

Het aantal ‘pluktuinen’ is gezakt: van 8 in 2016 naar 5 in 2017 naar 4 in 2018. ‘Beleef-tuinen’ blijven het goed doen: in 2016 waren er 8, in 2017 9 en in 2018 nog steeds 9.

Bij het locatiebezoek in 2017 in de Beleeftuin Vogellanden in Zwolle benadrukt de projectleider dat hier ook de staat van de cliënten een rol speelt. Er valt van de cliënten niet te verwachten dat ze een arbeidsintensieve moestuin kunnen onderhouden:

“De tuin is er niet om door hen (cliënten) te worden onderhouden, de tuin is er voor hun, om van te genieten”

Dit laatste geldt eigenlijk in bijna alle projecten van Groen Verbindt. Alleen in Tref-tuin Roden in Noordenveld/ Roden (verstandelijke of psychische beperking) en bij het Hefpark in Rotterdam (verslaafden) doen de cliënten de bulk van het tuinwerk. Op de overige locaties is de problematiek van de cliënten te complex om tuinierwerk van hen te verwachten.

Tabel 9. Hoe zou u het Groen Verbindt - initiatief omschrijven? Maximaal twee antwoorden.

Omschrijving Groen Verbindt	T0	2016	2017	2018
Moestuin	10	11	11	9
Beleeftuin	9	8	9	9
Generatietuin	5	4	1	2
Pluktuin	1	8	5	4
Vlindertuin	1	1	0	1
Tuin op hoogte	3	1	2	3
Stadstuin	4	5	8	8
Ontmoetingstuin	5	3	3	2
Anders, namelijk...	4	2	5	4
Dat weten wij nog niet	2	0	0	0

Bron: vragenlijst coördinatoren.

3.1 Bevorderen van contact als belangrijkste intentie van de projecten

We hebben de coördinatoren drie jaar gevraagd om onderstaande motivaties om het project in de buurt te starten/ te houden op volgorde van belangrijkheid te zetten, met op 1 de belangrijkste motivatie en op 6 de minst belangrijke motivatie. Dat geeft het volgende beeld van de verzamelde intenties:

1. Ontmoeting/kennismaking bevorderen.
2. Sociale betrokkenheid bij elkaar bevorderen.
3. Gezondheid/buitenactiviteit bevorderen.
4. Groen/natuur bevorderen.
5. Veiligheid in de buurt bevorderen.
6. De uitstraling van de buurt bevorderen.

Zij zien het bevorderen van ontmoeting/kennismaking en het bevorderen van sociale betrokkenheid bij elkaar als belangrijkste motivatie. De meeste projecten vinden de gehele periode het bevorderen van de uitstraling van de buurt de minst belangrijke motivatie voor het initiatief (vaakst op de zesde plaats: 2016: 13x, 2017: 14x, 2018: 14x). Ook het bevorderen van de veiligheid in de buurt scoort niet hoog als motivatie voor het project (het vaakst op de vijfde plaats: 2016: 12x, 2017: 9x, 2018: 12x). Veiligheid in de buurt bevorderen noemen ook projectleiders van begin tot eind als minst belangrijke motivatie. Bevordering van ontmoeting/kennismaking en sociale betrokkenheid zijn ook de doelen waarop de projecten in het begin het meest verwachtten te bereiken.

Zelf gerapporteerd bereikt resultaat vergeleken met intenties

De projectleiders zijn zelf tevreden over de vorderingen van de projecten op de gekozen doelen. In het eerste jaar maakten veel coördinatoren al positieve opmerkingen daar-

over: zij plukten het laaghangend fruit in dat eerste jaar. Maar in het tweede en derde jaar werden ze alleen nog maar positiever. Bij de meting over 2016 gaven 18 projectleiders aan (heel) veel bereikt te hebben in het bevorderen van ontmoeting/kennismaking. In 2017 zeiden 23 van de 24 projectleiders dit en in 2018 vinden ze dat allemaal: 23 van de 23 overgebleven tuinen. Ook gaven 15 projectleiders in 2016 al aan (heel) veel bereikt hebben in het bevorderen van betrokkenheid bij elkaar. In 2017 en 2018 zeggen respectievelijk 20 en 17 projectleiders dit.¹² In volgende hoofdstukken zullen we hier het beeld van de vrijwilligers tegen aan zetten. Alle jaren rapporteren de coördinatoren (heel) veel bereikt te hebben met betrekking tot het bevorderen van gezondheid/buitenactiviteit (2016: 17, 2017: 19, 2018: 19). Over de bijdrage van het project aan de veiligheid en de uitstraling van de buurt zijn de meeste coördinatoren neutraal, maar geven wel meer projecten aan deze doelen te bereiken in 2018 en 2017 dan in 2016.

3.2 Activiteiten en deelnemers

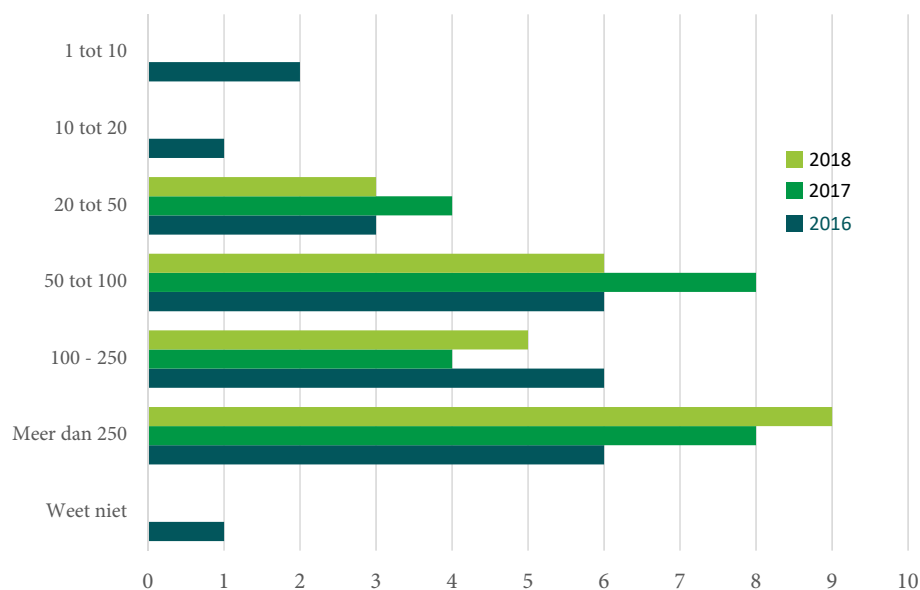
Bij aanvang van het programma Groen Verbindt wilde het Oranje Fonds dat de projecten er uiteindelijk ieder voor zouden zorgen dat 25 cliënten uit zorg of opvang en 25 actieve buurtbewoners elkaar wekelijks zouden treffen op de tuin. Dat deze wekelijkse ontmoeting in elk seizoen zou plaatsvinden. Idealiter zouden ze ook samen tuinieren. Lang niet alle tuinen haalden deze doelstelling. Veel tuinen trokken ook bezoekers die minder frequent en minder intens betrokken waren. Veel tuinen organiseerden (ook) andere ontmoetingsactiviteiten dan tuinieren. In veel tuinen waren ook niet-buurtbewoners als vrijwilliger actief en zelden lukte het zoveel cliënten en zoveel buurtbewoners tegelijkertijd in de tuin aan het werk te hebben (zie ook hoofdstuk 7). Niettemin waren en zijn de coördinatoren altijd optimistisch geweest over het bereik van hun project. We hebben

¹² Meer informatie over de voortgang op deze doelen met betrekking tot contact en betrokkenheid is te lezen in hoofdstuk 5, 6 en 7.

hen steeds gevraagd hoeveel deelnemers zij (verwachtten te) bereiken/bereikten. Onder deelnemers vallen zowel vrijwilligers, bezoekers, huurders van tuintjes en deelnemende cliënten van zorg en opvang.

De meeste coördinatoren rekenden aanvankelijk op 50 tot 100 deelnemers per jaar. Deze verwachting maken zij meer dan waar. Twintig projecten hadden uiteindelijk in 2018 50 of meer deelnemers, waarvan negen zelfs meer dan 250. Meestal zijn dat bezoekers! Ze komen niet allemaal elke week, maar het aantal deelnemers is over de afgelopen jaren gegroeid.

Figuur 4. Op hoeveel deelnemers kon uw initiatief in totaal rekenen? N=25/24/23.

Bron: vragenlijst coördinatoren

Dagelijks gebruik van de tuin

De ambities op dagelijkse frequentie waren oorspronkelijk hoog bij de coördinatoren, maar in de eerste twee jaren kwam een derde van de projecten daar niet aan toe. Als de dagelijkse frequentie lukte, betrof dat vooral tuinonderhoud en koffie drinken, en soms dieren verzorgen of aan het insectenhotel werken. Begin 2016 verwachtten drie coördinatoren dat deelnemers dagelijks zouden wandelen. In 2017 en 2018 wandelt er nog maar één project dagelijks: bij het project Een Groene Brug in Heiloo maken bewoners van zorgvilla Craenenbroeck elke dag een wandeling door het park. Vier projecten wandelen elke week met een groep in de nabijheid van de tuin. Bij meerdere projecten is het dagelijks onderhoud van de tuin deel van de dagbesteding van de cliënten – bijvoorbeeld bij het Hefpark in Rotterdam. Pas in het laatste jaar geven alle projecten aan dagelijks tuinonderhoud of koffie georganiseerd te hebben op de tuin.

Enkele coördinatoren benadrukken begin 2018 dat met name de dagelijkse activiteiten in de tuin zeer weers- of seizoensafhankelijk zijn. In de loop van het Groen Verbindt-programma wordt duidelijk dat voor losse buurtbewoners en de cliënten van zorg- en opvang lekker weer een conditie sine qua non is om naar buiten te gaan. Afhankelijk van de zorgzwaarte van de cliënten is het voor personeel overigens ook zeer arbeidsintensief om de cliënten van de groep naar de tuin te krijgen. Er is niet altijd voldoende personeel om zo'n activiteit mogelijk te maken.

In het najaar 2017 en 2018 wordt duidelijk dat er inmiddels sprake is van een nieuwe, eerder onvoorziene groep die dagelijks op de tuin te zien is: het zorgpersoneel weet de weg naar de tuinen steeds beter te vinden. Ze gebruiken de tuin om te lunchen, therapie te geven of ze houden er vergaderingen en bijeenkomsten. Een neveneffect van Groen Verbindt is dus een groenere werkomgeving voor het personeel in zorg, opvang en soms ook onderwijs.

In 'de Trog' bij het project Een Groene Brug in Heiloo kunnen vrijwilligers en cliënten na het werken in de tuin nog terecht voor een kopje koffie of thee.

Tuinieren meestal wekelijks, sociale activiteiten wekelijks en maandelijks

Tussen 2015 en 2018 organiseerden circa 15 projecten wekelijks een bijeenkomst voor algemeen onderhoud en tuinieren. Sommigen combineerden dat met creatieve activiteiten (2x), een koffie/thee-moment of lunch (4x) of wandelen en/of bewegen (4x), en/of overleg (1x). Het samenwerken met scholen, kinderopvang of kinderen uit de buurt wordt ook in de wekelijkse regelmaat genoemd (4x). Drie projecten werken met scholieren. Een voorbeeld van de combi van wekelijks eten, werken en ontmoeting is te vinden bij de Treftuin in Roden.

“De maandag is onze gezamenlijke werkdag. Vrijwilligers (dorpsbewoners) werken samen met cliënten in de tuin en hebben een gezellige lunch. Drie keer per week is er een eetcafé, waarvan eentje met gerechten uit andere culturen. Producten worden uit de tuin gehaald. Cliënten en bewoners eten samen in het Tretpunt, waarachter de Treftuin ligt. De schaakclub houdt de wekelijkse schaakavond in het Tretpunt maar kan ook schaken op het openluchtschaakspel. Cliënten zijn die avond in de bediening, dus er is contact over en weer.”

Negen projecten hebben op maandelijks basis verschillende thema-activiteiten georganiseerd: buitenvolleybal, knuffelen met dieren, natuurbeleving, lezingen, exposities, spelletjes, rondleidingen, zingeving, knutselen en muziek. Soms zijn ze voor een specifieke doelgroep, maar ook op algemene uitnodiging aan buurtbewoners:

“De sociale activiteiten zijn voor de jeugd, er is een vrouwengroep, een plukactiviteit, bloemstukjes maken, ontwerp voor een kinderhoek maken met kinderen, stenen verven, plantactiviteiten, uitleg over groente, vogelhuisjes maken”.

Enkele projecten geven aan dat de maandelijks activiteiten niet verschillen van de wekelijkse (2016:3, 2017: 5, 2018: 3). Twee projecten gaven aan dat ze activiteiten specifiek voor kinderen organiseren. De maandelijks activiteiten zijn veelal creatief (7x) of gericht op ontmoeting door middel van eten en drinken (4x).

Jaarlijkse oogstmarkten, kerstborrels en burendagen

Op jaarbasis zijn de seizoensfeesten en de markten steeds populair gebleven: beiden worden door 15 coördinatoren ingevuld bij de meting over 2016, 8 in 2017 en 12 in 2018. Het gaat dan om een oogstfeest, een zaaifeest, lente- of zomerfeest en een buurtmarkt of bijvoorbeeld kerstmarkt. Vier projecten doen mee aan NLdoet, en zes aan de Burendag van het Oranje Fonds. Een paar projecten doen mee aan beide activiteiten.

Een project geeft de Nationale Tuinweek Groei & Bloei op als jaarlijkse activiteit. Drie projecten organiseren jaarlijks een buurtbarbecue. De buurtbarbecue wordt overigens steeds minder populair bij de projecten: muziekactiviteiten, workshops en lezingen vinden steeds vaker plaats. Coördinatoren gebruiken jaarlijkse activiteiten om informatie te verstrekken over het project en publiciteit te genereren. Dat is gezien de resultaten van ons buurtonderzoek meestal hard nodig.

Burendag 2016 in de Moestuyn Havenpark in Apeldoorn brengt een diverse groep aan mensen samen.

3.3 De tuinen zijn op stoom: groen en sociaal ‘het leukste’ aan het project

De activiteiten worden van 2015 tot 2018 steeds hoog gewaardeerd door de deelnemers. We vroegen de vrijwilligers in een open vraag wat zij het leukst vonden aan het Groen Verbindt-project. Alle respondenten noemen dan de activiteiten, van groot tot klein. Excursies, samen oogsten en soep maken, samen creatief bezig zijn en de barbecue, zijn de voorbeelden uit 2016. Vooral grote activiteiten zoals speurtochten, Halloween-feesten en kerstvieringen deden het toen goed bij de deelnemers; en in iets mindere mate het aanleggen en inrichten van de tuin: 22 keer genoemd als het leukste van het project in 2016.

In 2017 hebben de deelnemers juist en vooral genoten van het zien ontwikkelen van de tuin, het contact met de natuur, buiten zijn, of het werken in de moestuin (47x). De tuinen zijn op stoom: zowel qua groen als sociaal. Bijna even vaak als de groenbeleving

is namelijk het contact met elkaar genoemd als leukste aspect aan het project (48x). Dus dingen samen doen, gezelligheid, praatjes maken en nieuwe mensen leren kennen. De vorm waarin de verschillende activiteiten plaatsvinden is vanaf het begin af aan zeer gevarieerd: groepsactiviteiten, een-op-een begeleiding, én individuele activiteiten. De tuin is een plaats van groei en ontmoeting geworden. Lang niet altijd wordt erin gewerkt: mensen drinken er ook koffie, ruiken aan de bloemen, of komen knutselen. Ze kunnen er simpelweg buiten zitten, met elkaar praten of iets over de natuur leren.

In 2018 zijn de deelnemers blij om te zien hoe de tuin zich in drie jaar heeft ontwikkeld: ze zijn trots op het resultaat (18x). De tuinen blijven op stoom qua groen en sociaal. Het tuinieren en de groenbeleving wordt nog steeds vaak als leukste onderdeel genoemd door de deelnemers (45x). Maar nog vaker komt het samenzijn en de gezelligheid aan bod (50x). Een deelnemer van de Beleefstuin Vogellanden in Zwolle zegt:

“De gemoedelijkheid en vriendelijkheid van eigenlijk iedereen die mee helpt, de grapjes die worden gemaakt, het samen buiten werken. Allemaal heel ontspannend, zinvol en verbindend”.

De tuin is binnen drie jaar uitgegroeid tot een plek die naast tuinieren een plek voor ontmoeting en samenzijn is geworden.

3.4 Gaat uw project volgend jaar verder?

We hebben aan het eind van het Groen Verbindt traject aan de projectleiders gevraagd of het project volgende jaar doorgaat. Alle projectleiders geven aan dat zij door gaan, een aantal niet op dezelfde schaal, maar alle projecten houden in elk geval activiteiten in de lucht. Bij negen van de drieëntwintig projecten die in 2019 doorgaan blijft de projectleider ongewijzigd. Bij eveneens negen projecten blijft de huidige projectleider niet aan. Bij twee projecten is dit niet bekend.

Hoe de financiering wordt geregeld voor het komend jaar blijkt uit onderstaande tabel:
Tabel 10. Financiering na het programma van het Oranje Fonds.

Financieringsbron	Aantal x aangekruist	Naam project
Gemeente	8	Buiten Gewoon - IJsselstein Diversiteit in het Hefpark - Rotterdam Groen Verbindt Harderwijk - Harderwijk Moestuin Havenpark - Apeldoorn Riebeeck tuin - Hilversum Stadstuin de Eendracht - Appingedam Verbinding rond het Vredesplein - Rotterdam Voedseltuin Overvecht - Utrecht
Zorg- of opvangorganisatie	9	Buiten Gewoon - IJsselstein Daktuin - Zaandam De Buurtmoestuin - Elburg De tuin van de Plataan - Amersfoort Groen Trefpunt - IJsselstein Groen Verbindt Enschede Zuid - Enschede Groen Verbindt Harderwijk - Harderwijk Moestuin Havenpark - Apeldoorn Trefpunt Roden - Roden/Noordenveld
Welzijnsorganisatie	8	Buiten Gewoon - IJsselstein De Buurtmoestuin - Elburg Diversiteit in het Hefpark - Rotterdam Een Groene Brug - Heiloo Groen Trefpunt - IJsselstein Groen Verbindt Harderwijk - Harderwijk Trefpunt Roden - Roden/Noordenveld Verbinding rond het Vredesplein - Rotterdam
Burgers/crowdfunding	4	Een Groene Brug - Heiloo Groen Trefpunt - IJsselstein Moestuin Havenpark - Apeldoorn Trefpunt Roden - Roden/Noordenveld

Financieringsbron	Aantal x aangekruist	Naam project
Wij zelf door....(verkoop winkeltje, verhuur ruimte, verhuur tuinen, verkoop oogst bijv.)	12	Oosterh�fkes - Brunssum Beleefstuin Vogellanden - Zwolle Buiten Gewoon - IJsselstein De Buurtmoestuin - Elburg Een Groene Brug - Heiloo Groen Trefpunt - IJsselstein Groen Verbindt Enschede Zuid - Enschede Natuurlijk Samen - Zwolle Stadstuin de Eendracht - Appingedam Trefpunt Roden - Roden/Noordenveld Voedseltuin Overvecht - Utrecht Westlinge Groen - Heerhugowaard
Een bijdrage van Fondsen en liefdadigheidsverenigingen (als de Rotary, NutsOhra en dergelijke)	7	Oosterh�fkes - Brunssum Buiten Gewoon - IJsselstein Daktuin - Zaandam Een Groene Brug - Heiloo Stadstuin de Eendracht - Appingedam Trefpunt Roden - Roden/Noordenveld Voedseltuin Overvecht - Utrecht
De zorgverzekeraar in deze regio (geoormerkt geld voor het [project])	0	
Weet niet	0	
Anders, namelijk*	5	Oosterh�fkes - Brunssum Buiten Gewoon - IJsselstein De tuin van de Plataan - Amersfoort Diversiteit in het Hefpark - Rotterdam Geluk kweek je zelf - Waalwijk/Biezemortel

* Bij 'Anders namelijk' is ingevuld: "bijdrage van ondernemers, eigen bijdragen deelnemers aan knutselactiviteiten en andere activiteiten, misschien subsidie, niet meer nodig, en Rabobank".

Het overgrote deel van de projecten gaat verder met dezelfde samenwerkingspartners. Een project gaat niet in coalitievorm verder maar zet in op een brede samenwerking in wijk en stad. Twee projectleiders geven aan zelfstandig verder te gaan, zonder partners. Dat zijn het AZC in Heerhugowaard (Weslinge Groen). Dat project heeft de Tom Sebastian Gans-prijs gekregen van 12.500 euro en dat geeft de actieve projectleider (tevens activiteitenbegeleider) met haar enthousiaste vrijwilligersclub wat meer armslag dan de andere projecten. Natuurlijk Samen in Zwolle gaat ook zelfstandig verder, bij locatie de Oude Mars weliswaar op een laag pitje.

Bij de meeste projecten is een combinatie van geldbronnen aan de orde. Vaak gaan ze met de oorspronkelijke groep initiatiefnemers verder: het project zelf, de zorg- en opvangorganisaties en welzijnsinstellingen dragen het geheel dan samen financieel. Acht projecten is het gelukt om (daarnaast) financiering via de gemeente binnen te halen. Vier projecten hebben een vorm van crowdfunding ingezet en zeven projecten hebben subsidie aangevraagd bij andere fondsen. Opvallend is dat er maar één project succesvol bij de Rabobank heeft aangeklopt en dat niemand de zorgverzekeraars noemt.

3.5 De projecten in het grote veld van groene initiatieven

Tot slot: de groene initiatieven die ondersteund worden door het Oranje Fonds moeten soms ‘concurreren’ met ander groen. Naast de 103 eerder gesubsidieerde kleinschalige, groene projecten (2015,2016) en de inmiddels 23 projecten in de grote subsidielij van het Fonds zijn er in Nederland talloze initiatieven die via groen het sociaal maatschappelijk leven of de buurt proberen te verbeteren. In 2015 publiceerden Mattijssen et al., onderzoekers van de Wageningen Universiteit, een onderzoek naar maar liefst 264 groene burgerinitiatieven. Deze onderzoekers constateren een grote diversiteit in type groene initiatieven: zij onderscheiden natuurbeheer, gebruiksgroen, groenpolitiek en breed. De projecten van het Oranje Fonds vallen in dit onderzoek onder sociaal

maatschappelijk natuurbeheer en onder gebruiksgroen. Binnen de initiatieven die zich richten op gebruiksgroen, komt ‘buurtgroen (buurt- tuinen en adoptiegroen)’ volgens Mattijssen en collega’s het vaakst voor. Daarnaast zijn er veel initiatieven die zich richten op het aanleggen en beheren van ‘speelgroen’ (groenbeleving in het schema). Andere initiatieven richten zich op groenpolitiek en groenbescherming.

Figuur 5: Schema: kenmerken van groene burgerinitiatieven. Bron: Mattijssen et al.

De door Wageningen beschreven typen groene initiatieven onderscheiden zich ook naar continuïteit (duurzaamheid), omvang, financieringsbronnen en - last but not least - het aantal betrokken vrijwilligers. Gebruiksgroen (buurtgroen en speelgroen) blijken

opvallend genoeg de typen die het minst aantal vrijwilligers aantrekken. ‘Sociaal maatschappelijk groen’ trekt volgens Mattijssen een gemiddeld aantal vrijwilligers aan. In het volgende hoofdstuk zullen we het thema van de vrijwilligers bij de projecten nader verkennen.

Binnen de initiatieven die zich richten op gebruiksgroen, komt ‘buurtgroen (buurttuinen en adoptiegroen)’ volgens Mattijssen en collega’s het vaakst voor. Daarnaast zijn er veel initiatieven die zich richten op het aanleggen en beheren van ‘speelgroen’ (groenbeleving in het schema). Andere initiatieven richten zich op groenpolitiek en groenbescherming. De door Wageningen beschreven typen groene initiatieven onderscheiden zich ook naar continuïteit (duurzaamheid), omvang, financieringsbronnen en - last but not least - het aantal betrokken vrijwilligers. Gebruiksgroen (buurtgroen en speelgroen) blijken opvallend genoeg de typen die het minst aantal vrijwilligers aantrekken. ‘Sociaal maatschappelijk groen’ trekt volgens Mattijssen een gemiddeld aantal vrijwilligers aan. In het volgende hoofdstuk zullen we het thema van de vrijwilligers bij de projecten nader verkennen.

4 De mensen die de projecten draaiende houden

In dit hoofdstuk bespreken we hoeveel beroepskrachten en vrijwilligers (actieve deelnemers) de initiatieven hebben kunnen betrekken: wat hun taken waren en hoe de samenwerking tussen betaalde en onbetaalde krachten verlopen is. Ook bespreken we de samenstelling van de groep vrijwilligers bij de initiatieven. Is het de projecten gelukt laagdrempelig te zijn voor buurtbewoners en andere mensen die zich soms psychisch of fysiek belemmerd voelden maar wel vrijwilligerswerk willen doen? En hoe zit het met het aandeel van jongeren, ouderen, autochtone en migranten-Nederlanders in het actieve vrijwilligersbestand van de projecten?

4.1 Vrijwilligers en beroepskrachten in het initiatief

In de loop der tijd hebben steeds ongeveer tien projectleiders een functie in de uitvoerende sfeer. Eveneens tien projectleiders combineren een bestuurlijke én uitvoerende functie als projectleider. Een paar projectleiders (circa 3) is vooral bestuurlijk projectleider geweest. Op locatiebezoek hebben we gemerkt dat de binding met managementteams op de zorg- of opvanginstelling niet altijd even sterk is. Het is zaak geweest voor de projectleiders om daar wel aandacht aan te blijven besteden. Zeker als het gaat om draagvlak en continuering van het project is voeling met directies en management noodzakelijk.

De ruime meerderheid van de coördinatoren (2016: 18, 2017: 17, 2018: 16) werkt als beroepskracht binnen het project. Zeven coördinatoren zijn zowel betaald als vrijwillig werkzaam voor het project. Twee derde van de coördinatoren is werkzaam bij de zorg- of opvanginstelling. Zorg en opvang zijn in de lead geweest bij de initiatieven.

Bij het locatiebezoek in het laatste jaar bleek dat een aantal gezichtsbepalende coördinatoren het tuinproject gaan loslaten de komende periode. Vier projecten hebben te lijden onder gebrek aan personeel of tijd bij het personeel. Opvallend genoeg is dat op eerdere momenten nog niet genoemd. Dit alles vormt een risico voor de continuïteit in die

projecten. Zeker gecombineerd met de prognose die projectleiders geven van het aantal betaalde uren dat over zal blijven voor de projectvoering nu het programma Groen Verbindt afloopt en het Oranje Fonds de ondersteuning stopt. In veel gevallen komen er minder betaalde uren beschikbaar voor de coördinatie van het project.

Gemiddeld zijn per project drie à vier betaalde medewerkers werkzaam geweest de afgelopen periode (2016: 3,6, 2017: 3,8, 2018: 3,2) die samen ongeveer 12 uur per week aan het project besteedden. Steeds werd de ureninvestering iets minder van bijna 13 uur in 2016 naar ruim 11 uur in 2018. Een enkele projectleider zegt gemiddeld een uur per week aan het project te besteden, anderen noemen een tijdsinvestering van maximaal 20 uur per week.

Bij de meeste projecten zijn de betaalde medewerkers met name verantwoordelijk geweest voor bestuurlijke, management- en organisatorische taken. Vier vijfde van de projectleiders geeft verder aan dat de betaalde medewerkers verantwoordelijk waren voor het contact met de doelgroepen: cliënten en buurtbewoners. Dat is een belangrijke bezigheid in een project dat ontmoeting en sociale cohesie wil bevorderen. De vrijwilligers in de projecten hebben meestal andere taken. Zij maken contact met de cliënten, doen maatsjesactiviteiten, en onderhouden het groen. Op locatiebezoeken blijkt dat zowel projectleiders als vrijwilligers weinig tijd hebben gemaakt de afgelopen jaren om het project bekender te maken in de buurt. Het Verwey-Jonker Instituut heeft meerdere malen aanbevolen om daar een nieuw type vrijwilliger voor te werven: mensen met vaardigheden, ambities en competenties op het publiciteitsvlak. Maar dit is de gehele periode programmabreed een probleem gebleven.

Vrijwilligers hebben 3D-tekeningen gemaakt voor de Treftuin in Roden. Ontwerp van Meike Heerkens-van Zon, afbeelding Orm Heerkens

Samenwerking tussen beroepskrachten en vrijwilligers: van voldoende naar goed

De coördinatoren gaven in 2016 de samenwerking tussen vrijwilligers en beroepskrachten gemiddeld een 7,7. Dit gemiddelde is later naar een 8 gegroeid. Volgens de coördinatoren is de samenwerking verbeterd sinds het begin van het project. Wij denken dat we hier de vruchten van de toolkit van Joke Meindersma van Movisie zien, het resultaat van het samenwerkingsproces (van Forming naar Performing) en het resultaat van de afvallers: de projecten die hier minder goed op scoorden, en die nu niet meer in het programma zitten.

In 2017 was het laagste cijfer, dat zeven keer gegeven werd, een 7. Bij de laatste meting over 2018 is het laagste cijfer dat een coördinator geeft een 6, maar dit wordt niet verder toegelicht. De twee tienden die gegeven worden zijn te danken aan de ‘samenwerkings-

driehoek tussen professional, cliënt en vrijwilliger’ in Harderwijk en aan de ‘super gemotiveerde vrijwilliger’ van Westlinge Groen in Heerhugowaard. Vijf projecten geven de samenwerking een 9. Dat is te danken aan goede afstemming, samenwerking en vrijwilligers die zich gezien en gewaardeerd voelen. Negen keer geven de coördinatoren een 8 omdat ‘de vrijwilligers meedenken en met nieuwe ideeën komen’ en omdat er ‘goed contact is tussen de betaalde kracht en de vrijwilligers’. Eén project geeft begin 2018 nog aan dat de structuur helder is, maar dat ze nog steeds bezig zijn met iedereen zijn eigen rol te geven. Over het algemeen zijn de coördinatoren steeds positiever: waar er in 2016 en 2017 bij meerdere projecten nog gezegd werd dat het in de samenwerking kon wringen en dat er te weinig oog was voor de vrijwilligers, zien we in het laatste jaar maar één coördinator komen met een verbeterpunt:

“Het betaald personeel wil wel, maar men heeft daar geen tijd. Dit probleem speelt al langer.”

4.2 De vrijwilligers: autochtoon, sociaal en in zomer en winter actief

In de afgelopen drie jaar is gebleken dat een wekelijkse frequentie voor de actieve deelnemers/ vrijwilligers goed te doen is. Zij waren ook actief in de minder populaire seizoenen van herfst en winter. Uit de enquête blijkt dat er verschil is in deelname aan het project per seizoen. Het populairste seizoen is -voor de hand liggend- de zomer, gevolgd door de lente, de herfst en tot slot de winter. De wekelijkse deelname in de zomer groeide van de helft van de vrijwilligers in 2016 naar twee derde in 2017 en naar 71% in 2018. Ook de deelnemers die in de herfst wekelijks actief zijn stijgt tot bijna 64% in 2018 (2016: 44%, 2017: 60%). In de zomer komt ongeveer 10% van de deelnemers (bijna) dagelijks op de tuin (2016: 9%, 2017: 6,5%, 2018: 10%). In de herfst is dit een paar procent (2016: 5%, 2017: 2%, 2018: 3%). In het laatste jaar van Groen Verbindt komt zelfs in de winter bijna de helft van de vrijwilligers 1x per week of vaker naar de tuin

(2016: 25%, 2017: 40%, 2018: 46%), en 1% (bijna) dagelijks (2016: 3%, 2017: 2%). Dat zijn respectabele aantallen voor het winterseizoen.

Een zaaikalender bij de workshop van Urban Farming035 in De Riebeeck tuin in Hilversum.

De coördinatoren is gevraagd welke groep mensen actief deelneemt aan hun initiatief. Telkens vroegen we naar twee van een paar: als de coördinator bijvoorbeeld aangeeft dat 40% van de vrijwilligers naar zijn inschatting vrouw is, kunnen wij daaruit opmaken dat het geschatte percentage mannen 60% is. Alle projecten hebben zowel mannen als vrouwen als vrijwilliger. Ook van de actieve vrijwilligersgroep zelf hebben we kenmerken over de drie jaren.

Overwegend autochtone Nederlanders

De vrijwilligers van de afgelopen drie jaren hebben vooral een autochtone Nederlandse culturele achtergrond (2016: 94%, 2017: 94%, 2018: 97%). Bij de meting over 2017 geven 16 deelnemers aan een dubbele culturele achtergrond te hebben. Bij de laatste meting zijn dit slechts 9 deelnemers. De tweede cultuur naast de Nederlandse is in die gevallen Turks, Marokkaans, Surinaams, Antilliaans, Frans, Duits, Hindostaans, Javaans, Oostenrijks, Roemeens en Taiwanees. Er is geen sprake van samenhang tussen culturele achtergrond en rol in het project (vrijwilliger, bezoeker of huurder).

Er zijn tuinen die in een multiculturele omgeving liggen – Verbinding op het Vredesplein in Rotterdam, Voedseltuin Overvecht in Utrecht en Diversiteit in het Hefpark Rotterdam. Bij deze drie projecten werkt dit gegeven verschillend door. Op het Vredesplein in Rotterdam gaan praktisch alle overleggen rond het tuinproject in de moedertaal van de Moslima's die betrokken zijn. Het is een hele hechte groep vrijwilligers die al drie jaar bij elkaar zijn. Er is veel sociale cohesie tussen de vrijwilligers die volgend jaar ook doorgaan. Bij Hefpark in Rotterdam lukt het mondjesmaat om mensen met een migratieachtergrond samen naar de tuin te krijgen. Deze deelnemers komen in groepjes naar culturele achtergrond. En Overvecht heeft wel mensen met een migratieachtergrond als bezoeker getrokken. Maar het is niet gelukt om deze bezoekers als actieve vrijwilligers bij de tuin en de activiteiten te betrekken. De projectleider van de Voedseltuin Overvecht zegt hierover:

“De vrijwilligers zijn nu geen afspiegeling van de wijk. Als je kijkt naar de samenstelling van de tuinders is dit een diverse groep vanuit de wijk, maar er zijn weinig mensen betrokken van Turkse of Marokkaanse komaf.”

De Voedseltuin Overvecht in Utrecht ligt in een multiculturele wijk. Het bord heet iedereen welkom: in het Nederlands, Turks, Arabisch en Engels.

Gemiddeld tussen de 40 en de 50 jaar

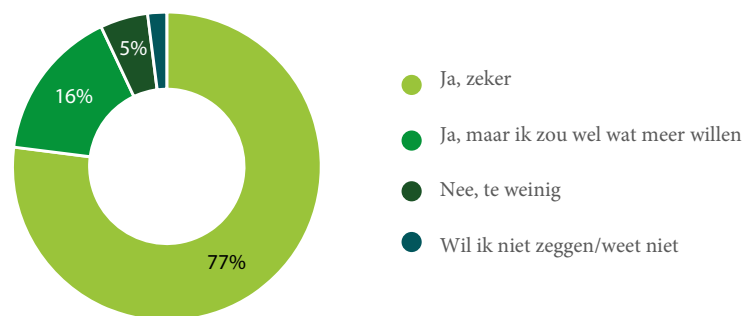
Er zijn vijf projecten die zeggen vooral 65-plussers uit de buurt te hebben bereikt. Bij de meting over 2016 zeiden vier coördinatoren geen enkele vrijwilliger boven de 65 te hebben gehad, in 2017 één coördinator en in 2018 twee. De gemiddelde leeftijd van de vrijwilligers daalde met de jaren. In 2016 was de gemiddelde leeftijd in de respons op de vragenlijst 56 jaar; in 2017 47 jaar en in 2018 49 jaar. Het actieve vrijwilligersbestand bij de projecten is dus verjongd.

De coördinatoren en de vrijwilligers geven aan dat deelname met een heel gezin niet vaak voorkomt. De huishoudenssamenstelling van de vrijwilligers die de vragenlijst hebben ingevuld, is: twee volwassenen zonder kinderen (40%), twee volwassenen met

kinderen (19%) of alleenstaand (31%). Mensen zonder kinderen domineren in de actieve populatie op de tuinen.

Qua sociale contacten scoren de vrijwilligers ongeveer hetzelfde als het landelijk gemiddelde van burgers bij KING op de vraag ‘Vindt u dat u voldoende contacten heeft met andere mensen?’ Bijna 80% van de vrijwilligers geeft aan zeker voldoende contact te hebben met andere mensen, en 16% geeft bij de meting over 2018 aan wel meer contact te willen hebben met andere mensen (2016: 18%, 2017: 15%, 2018: 16%). Dit percentage ligt bij de burgers in het KING bestand iets hoger, op 22%.

Figuur 6. Vindt u dat u voldoende contact heeft met andere mensen? N=142. Bron: vragenlijst vrijwilligers 2018.

De vrijwilligers zijn vaak ook elders actief, soms zelfs bij meerdere verenigingen. De helft van de actieve deelnemers aan de tuinen is ook actief binnen een sportvereniging. Een derde van de geënquêteerde vrijwilligers geeft aan ook elders in zorg of welzijn te helpen. Ruim een vijfde geeft aan actief te zijn bij bijvoorbeeld amateurkunst, muziek en theater. In 2016 was een kwart van de respondenten (naast de tuin) actief als vrijwilliger in natuurbeheer, milieu- of natuureducatie. In 2017 en 2018 was dit ongeveer een vijfde.

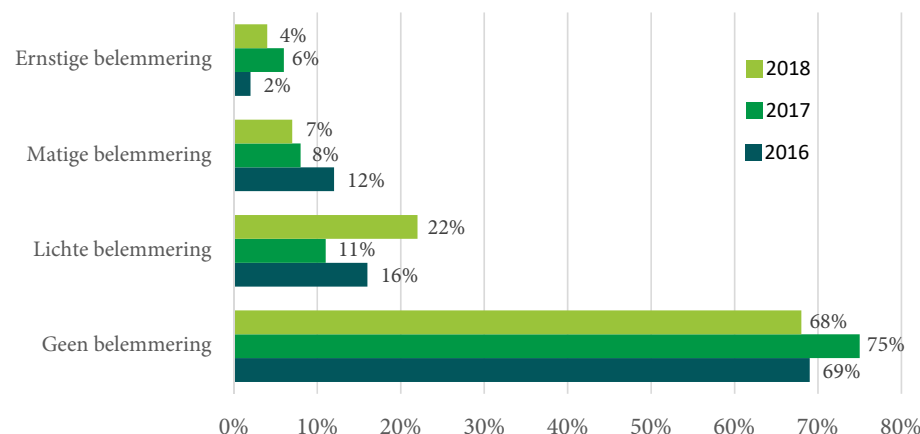
Men lijkt steeds meer te kiezen voor de Groen Verbindt-tuin. Ruim 10% is actief bij een buurtvereniging. Slechts een tiende van de Groen Verbindt-vrijwilligers geeft aan verder niet maatschappelijk actief te zijn geweest (2016: 8%, 2017: 10%, 2018: 9%).

4.3 Relatief hoog percentage kwetsbare buurtbewoners

Om een beeld te krijgen van de kwetsbaarheid en de belemmeringen bij actieve deelnemers aan de projecten, hebben we henzelf maar ook de projectleiders hierop aanvullend bevraagd. Aan de projectleiders hebben we gevraagd te schatten hoeveel mensen met en zonder beperkingen er op de tuin komen. Ruim twee derde van de coördinatoren geeft aan dat 10% tot 30% van de betrokken buurtbewoners een beperking heeft (2017: 14 van de 24, 2018: 16 van de 23). Geen enkel project vult hier op het eind van het programma nog 0% in terwijl dat een jaar daarvoor nog door vier projecten werd gedaan. Dat betekent dat projecten steeds meer aantrekkingskracht krijgen voor kwetsbare mensen: een toch al sterk punt van de projecten dat in de loop der tijd is uitgebouwd. Nog eens vier projecten geven aan juist en vooral buurtbewoners met een beperking te betrekken: De tuin van de Plataan (Amersfoort), Moestuin Havenpark (Apeldoorn), Beleeftuin Vogellanden (Zwolle) en de buurtvoedseltuin Geluk kweek jezelf in Biezenmortel.

In de vrijwilligersenquête vragen we de actieve deelnemers zelf om aan te geven in hoeverre zij belemmeringen ervaren in het meedoen aan de samenleving. Het merendeel van de geënquêteerde vrijwilligers ervaart *geen* beperkingen om mee te kunnen doen aan het maatschappelijk leven. Dat geldt vooral voor belemmeringen op taal en cultuurgebied (95%). Als de vrijwilligers belemmeringen ervaren dan is dat vooral op het gebied van algemene gezondheid en bewegen. Bijna een derde van de vrijwilligers ervaart hierbij een lichte, matige of ernstige belemmering (2016: 32%, 2017: 28%, 2018: 32%). Een ernstige belemmering ervaren de vrijwilligers het vaakst op financieel gebied: 4% van de respondenten.

Figuur 7. Kunt u aangeven hoe de volgende zaken u beperken mee te doen in de maatschappij? Algemene lichamelijke gezondheid (N=170/154/157).

Bron: vragenlijst vrijwilligers.

De initiatieven krijgen het nog steeds voor elkaar om kwetsbare burgers te bereiken, meer dan andere groen-initiatieven (zie Van der Klein en Wilderink, 2017). Ook buiten de cliënten van de zorg- en opvanginstelling gerekend, slagen zij erin kwetsbaren uit de buurt te betrekken.

4.4 Initiatieven tamelijk inclusief

Sociaal wetenschapper Dirk Willem Postma stelt dat bij buurttuinen en andere groene sociale initiatieven het gevaar van 'soort zoekt soort' op de loer ligt. Wanneer de kerngroep van initiatiefnemers divers is, zal dat meerdere typen burgers aantrekken en zal het initiatief daarmee inclusiever zijn. Maar, wanneer een kerngroep homogeen is op kenmerken als leeftijd, geslacht en culturele achtergrond zal het initiatief exclusiever

zijn (dat wil zeggen meer andere groepen uitsluitend). In een onderzoek naar in- en uitsluiting op buurtboerderijen concludeert Postma dat burgerinitiatieven die aan alle eisen van openheid en inclusie voldoen, soms toch exclusie en segregatie in de hand werken (Postma, 2014 en 2016).

Voor de projecten in Groen Verbindt zijn dit soort conclusies in z'n algemeenheid niet te trekken. Op culturele achtergrond lijken ze achter te blijven in diversiteit. De initiatieven zijn nauwelijks in staat mensen met een migratieachtergrond te bereiken. Op inclusie van kwetsbaarheid en ervaren beperkingen lijken ze het wel goed te doen. Waarschijnlijk speelt hier een rol dat kwetsbaarheid via de organiserende zorg- en opvanginstellingen al een plaats heeft in het initiatief. Voor kwetsbare vrijwilligers en buurtbewoners wordt meedoen aan het initiatief dan gemakkelijker; de drempel wordt lager.

Stadstuin de Eendracht in Appingedam wil het grootste insectenhotel van Nederland bouwen. Dit blijkt een goede manier om de buurt te betrekken.

5 Actieve deelnemers: vaker buiten, meer contacten en meer kennis over groen

In dit hoofdstuk bespreken we wat de projecten betekenen voor sociale cohesie in de buurt en voor de mensen die er actief aan deelnemen. Dat doen we vanuit het perspectief van de vrijwilligers, die vaak in de buurt wonen en vanuit het perspectief van de coördinatoren. Beiden hebben de afgelopen drie jaar gerapporteerd over het contact in de buurt. De tuinen hebben behalve op ontmoeting en sociale betrokkenheid ook gestuurd op bevordering van gezondheid, geluk, veiligheid, natuurbeleving en naar buiten gaan. Die doelstellingen komen in dit hoofdstuk ook aan bod voor zover ze betekenis hebben voor de vrijwilligers op de tuinen. Maar de belangrijkste vraag hier is natuurlijk: is het gelukt om in drie jaar tijd voor meer sociaal contact in de buurt te zorgen?

Om die vraag te beantwoorden hebben we ook de respons van niet direct betrokkenen nodig: de buurtbewoners die in de straten om de tuinen heen wonen. Ook zij hebben de afgelopen drie jaar vragenlijsten ingevuld (2x) over ontmoeting en sociaal contact in de buurt. In dit hoofdstuk leggen we de antwoorden van mensen die actief zijn op de tuin, naast antwoorden van buurtbewoners die de tuin wel eens bezoeken en naast antwoorden van buurtbewoners die nooit op het Groen Verbindt-initiatief komen. Zo kunnen we zien of actief zijn op de tuin helpt bij elkaar leren kennen en iets voor elkaar doen.

5.1 De betekenis van deelname aan de tuin voor vrijwilligers

Op de open vraag aan de vrijwilligers over wat zij het leukst vonden aan het Groen Verbindt project in de afgelopen tijd noemen zij alle jaren het vaakst het contact met andere buurtbewoners, vrijwilligers en de bewoners van de zorg- en opvanginstellingen (2016:54x, 2017:48x, 2018:50x). Een greep uit de antwoorden:

“Iedereen draagt zijn of haar steentje of steen bij en allemaal samen maak je met veel geduld een mooie tuin voor de revalidanten en buurtbewoners.”

“[Ik vind het leukst] dat er langzaam verbinding komt tussen de bewoners van de zorginstellingen en de stadsbewoners.”

“[Het leukst vind ik] de gezamenlijke zaterdagen, één keer per maand. Gezellig samen buiten werken.”

“Ik geniet van de tuin en het buiten zijn, van het werken en rondlopen in de tuin, van het contact met de andere vrijwilligers, de tuinman, de mensen van De Plataan. En ik leer van alles over de tuin, tuinieren en omgang met dementerenden.”

Actieve deelnemers aan de tuinen vinden het mooi om in de projecten de verbinding te zien ontstaan, zowel tussen actieve vrijwilligers onderling als tussen actieve buurtbewoners en cliënten. Het contact met elkaar en andere buurtbewoners is gegroeid de afgelopen jaren, zo geven zij zelf aan.

Pennemes nodigt de buurt uit voor de opening van de Daktuin in Zaandam.

De geënkquêteerde vrijwilligers van de tuinen hebben ons elk jaar laten weten of zij het eens waren met de volgende stellingen. Zij konden voor 2016, 2017 en 2018 reageren met: helemaal waar, een beetje waar, niet waar, en weet niet. Hieronder de stellingen met over de gehele periode het gemiddelde aandeel mensen dat *helemaal waar* of *waar* aankruiste bij de stelling in kwestie:

- Ik ben me het afgelopen jaar gezonder gaan voelen: 5/10 waar.
- Ik ben het afgelopen jaar meer buiten geweest: 7/10 waar.
- **Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt: 9/10 waar.**
- **Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen: 4/10 waar.**
- **Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor andere mensen klaar: 5/10 waar.**
- Ik voel me het afgelopen jaar veiliger op straat: 3/10 waar.
- Ik vind mijn woonomgeving er leuker uitzien het afgelopen jaar: 5/10 waar.
- **Ik ben het afgelopen jaar meer te weten gekomen over natuur en groen: 8/10 waar.**
- Ik ben het afgelopen jaar gelukkiger geworden: 6/10 waar.¹³

Aan de mensen die het (helemaal) eens waren met de stelling in kwestie hebben we telkens een vervolgvraag voorgelegd: *In welke mate heeft uw deelname aan de tuin bijgedragen aan uw welbevinden?* Daar waren de antwoordopties: Veel, een beetje, weinig, niets en dat weet ik niet.

Doordat we deze vragen elk jaar herhaald hebben, weten we hoe de groep actieve vrijwilligers in drie jaar tijd vooruit is gegaan op gezondheid, naar buiten gaan, geluksgevoel, veiligheidsgevoel, waardering van de woonomgeving, en kennis over natuur en groen. De reacties op de stellingen bevestigen wat we al uit eerder onderzoek weten:

groen maakt mensen gezonder en gelukkiger. De reacties op de stellingen vertellen ons ook over de vorderingen van de vrijwilligers op sociale contacten en sociale betrokkenheid. We kunnen bovendien aangeven in hoeverre die vorderingen volgens henzelf te maken hebben met hun activiteiten op de tuin.

De geënkquêteerde vrijwilligers geven aan dat ze het afgelopen jaar meer buiten zijn geweest (2016: 70%, 2017: 66%, 2018: 64%), nieuwe mensen hebben leren kennen in de buurt (2016: 83%, 2017: 90%, 2018: 88%¹⁴) en meer te weten zijn gekomen over groen en natuur (2016: 70%, 2017: 86%, 2018: 83%). Zoals we al eerder hebben geconstateerd qua groen en sociaal zijn de projecten op stoom gekomen, want dit zijn de stellingen waar het hoogst op gescoord wordt. Meer dan driekwart van de vrijwilligers bij Groen Verbindt maakt elk jaar vorderingen op deze zaken. Acht á negen op de tien vrijwilligers (zie tabel 10 en tabel 11) geeft aan telkens nieuwe mensen te hebben leren kennen.

Voor elkaar klaar staan en hulp durven vragen – de sociale *betrokkenheid* stellingen – scoren minder hoog maar toch nog respectabel. Ongeveer een derde van de vrijwilligers geeft elk jaar aan meer mensen om hulp te durven vragen en bijna de helft zegt elk jaar eerder voor andere mensen klaar te staan. Om hulp vragen is altijd moeilijker dan hulp bieden, zeker voor vrijwilligers. Dat blijkt in ons onderzoek naar Groen Verbindt, maar ook andere onderzoeken laten zien dat zelf hulp vragen voor vrijwilligers altijd ingewikkeld is.

Gevraagd naar het aandeel van de tuin in deze ontwikkelingen in sociaal contact en sociale betrokkenheid, stellen steeds meer vrijwilligers dat de tuin daaraan bijdraagt. Het aandeel mensen dat hun vorderingen op het gebied van nieuwe contacten, hulp vragen en hulp bieden te danken vindt aan de deelname van de tuin groeide enorm de afgelopen drie jaar (zie tabel 10).

¹³ Op een aantal stellingen schommelde het percentage 'waar-zeggers' tussen 2015 en 2018 licht of het liep heel licht terug. Voor deze rapportage te weinig om aandacht aan te besteden..

¹⁴ Men kan maar één keer dezelfde mensen nieuw leren kennen, daarom loopt dit waarschijnlijk licht terug in de loop van de tijd.

- Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt: **van 2016 89% veel/een beetje te danken aan de tuin naar 2018 96% veel/een beetje te danken aan de tuin)**
- Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen: **van 2016 65% veel/een beetje te danken aan de tuin naar 2018 78% veel/een beetje te danken aan de tuin)**
- Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor andere mensen klaar: **van 2016 62% veel/een beetje te danken aan de tuin naar 2018 76% veel/een beetje te danken aan de tuin)**

Tussen de zes en de zeven op de tien vrijwilligers is vaker naar buiten gegaan de afgelopen drie jaar; meer dan driekwart brengt dat in verband met de tuin en hun percentage groeit in de loop van de jaren. Rond de acht op de tien vrijwilligers is steeds meer te weten gekomen over groen en natuur; het percentage dat dat gegeven in verband brengt met de tuin, groeit van 90% naar 95%. Ook op gezondheid, geluk en waardering van woonomgeving maken de deelnemers aan de tuinen vorderingen. Op het gebied van veiligheid hebben de vrijwilligers de afgelopen jaren het minst vaak de positieve ontwikkelingen gerapporteerd. Rond een derde van de vrijwilligers zegt zich het afgelopen jaar veiliger op straat te hebben gevoeld; en daarin is het zelf-gerapporteerde aandeel van deelname aan de tuin(activiteiten) ook het laagst.

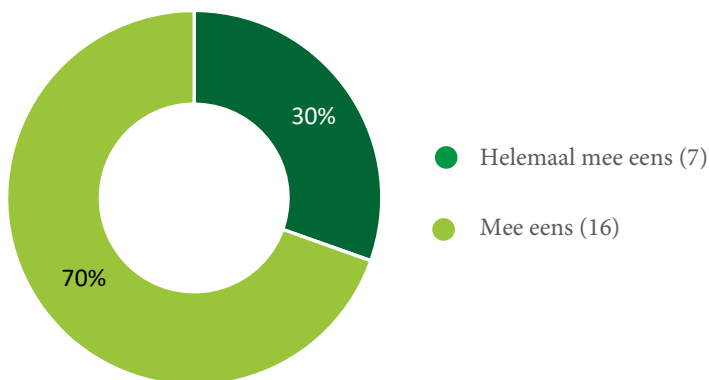
Tabel 10. Voor vrijwilligers die het eens zijn met de stelling. In welke mate heeft uw deelname aan de tuin bijgedragen aan uw welbevinden? Bron: vragenlijst vrijwilligers.

	Veel			Een beetje			Weinig			Niets			Weet niet		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Ik ben me het afgelopen jaar gezonder gaan voelen (N = 82/78/73)	20%	27%	26%	52%	59%	56%	17%	9%	8%	9%	5%	6%	2%	0%	4%
Ik ben het afgelopen jaar meer buiten geweest (N = 118/99/87)	31%	41%	35%	45%	56%	55%	9%	7%	6%	11%	1%	2%	4%	0%	2%
Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt (N = 140/134/120)	42%	50%	50%	47%	46%	46%	6%	4%	3%	4%	1%	2%	1%	0%	0%
Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen (N = 60/58/55)	15%	21%	18%	50%	59%	60%	22%	10%	13%	12%	7%	4%	2%	3%	6%
Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor andere mensen klaar (N = 75/77/63)	19%	29%	24%	53%	56%	54%	16%	8%	11%	11%	8%	6%	1%	0%	5%
Ik voel me het afgelopen jaar veiliger op straat (N = 43/59/48)	7%	15%	19%	42%	41%	38%	12%	24%	19%	28%	15%	19%	12%	5%	6%
Ik vind mijn woonomgeving er leuker uitzien het afgelopen jaar (N = 92/80/72)	33%	35%	45%	44%	56%	35%	12%	4%	6%	9%	5%	13%	3%	0%	3%
Ik ben het afgelopen jaar meer te weten gekomen over groen en natuur (N = 118/128/112)	42%	52%	55%	48%	45%	40%	8%	2%	4%	3%	2%	1%	0%	0%	1%
Ik ben het afgelopen jaar gelukkiger geworden (N = 99/87/81)	19%	22%	31%	54%	61%	51%	14%	8%	9%	11%	7%	5%	2%	2%	5%

Over het algemeen zeggen de vrijwilligers bij de meting over 2017 en 2018 vaker dat deelname aan het project ‘veel’ of ‘een beetje’ heeft bijgedragen aan de veranderingen dan over het eerste jaar. De opties ‘weinig’ of ‘niets’ zijn beduidend minder aangevinkt.

Ook de projectleiders geven aan dat deelname aan hun initiatief een positieve invloed heeft op de contacten. Al in 2016 gaf meer dan driekwart van de coördinatoren dat hun initiatief de eenzaamheid van de mensen die eraan meedoen vermindert. Dat deel is in de laatste twee jaren gegroeid naar 100%.

Figuur 8. Ons initiatief vermindert de eenzaamheid van deelnemers (2018, N=23). Vragenlijst coördinatoren.

De helft van de vrijwilligers geeft in de loop van de periode aan dat de buurt waar de tuin is gevestigd het afgelopen jaar vooruit is gegaan op het gebied van omgang tussen buurtbewoners, veiligheid en de staat van de openbare ruimte. Een kwart is van mening dat de buurt op deze factoren gelijk is gebleven. Volgens ongeveer 5% van de vrijwilligers is de buurt de afgelopen drie jaar achteruitgegaan.

5.2 Vrijwilligers, bezoekers en niet betrokken buurtbewoners vergeleken

Om te bekijken of deelname aan de projecten uitmaakt voor de vorderingen in de piramide van sociaal contact (zie inleiding, hoofdstuk 1) hebben we ook op een andere manier gecheckt. Door de respons van de vrijwilligers van de projecten in 2017 en 2018 te vergelijken met de respons van mensen die wel eens op de tuin komen (bezoekers) en van buurtbewoners die niet op de tuin komen. De bezoekers en de buurtbewoners die nooit op de tuinen komen hebben de vragenlijst in het buurtonderzoek ingevuld. Het buurtonderzoek heeft plaatsgevonden bij veertien projecten in de vier straten om het project heen, in de lente van 2017 en in de herfst van 2018. Steeds zijn per project aan zestig huishoudens vragenlijsten uitgereikt, die de volgende dag weer zijn opgehaald. In 2017 hebben we 576 ingevulde vragenlijsten opgehaald; in 2018 651, een gemiddelde respons van rond de 74%. Hieronder beschrijven we de verschillen tussen de Groen Verbindt-vrijwilligers en andere buurtbewoners op sociale contacten, sociale cohesie en veiligheidsgevoel. Dat doen we met een slag om de arm, omdat de grootte van de drie groepen respondenten – vrijwilligers, bezoekers en nooit-komers - nogal verschilt. Voor de groep nooit-komers ligt de N rond de 490; bij de bezoekers is de N rond de 70; en bij de vrijwilligers ligt de N rond de 150 respondenten. Meer over de verschillen tussen deze groepen is te lezen in de apart gepubliceerde rapportage van het buurtonderzoek.¹⁵

Wanneer we de vrijwilligers bij de projecten vergelijken met de andere groepen, valt op dat zij het vaakst nieuwe mensen hebben leren kennen in de buurt. In 2017 was dat voor 83% van de vrijwilligers waar, in 2018 voor 88%. Bij de buurtbewoners die nooit bij het project komen lag dat op 60% in 2017 en op 74% in 2018.

¹⁵ Wilderink, L., Klein, M. van der (2019). Groen Verbindt: het buurtonderzoek. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Op de stelling 'Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen' scoren opmerkelijk genoeg de bezoekers de hoogste percentages. De cijfers liggen als volgt:

- Vrijwilligers die (*helemaal*) waar antwoorden: 35% (2017) 40% (2018) >
- Nooit-komers die (*helemaal*) waar antwoorden: 34% (2017) 38% (2018) >
- Bezoekers die (*helemaal*) waar antwoorden: 44% (2017) 42% (2018) <

Op de stelling 'Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor mensen klaar' scoren de vrijwilligers, bezoekers en buurtbewoners die nooit komen in de loop van Groen Verbindt als volgt:

- Vrijwilligers die (*helemaal*) waar antwoorden: 45% (2017) 47% (2018) >
- Nooit-komers die (*helemaal*) waar antwoorden: 43% (2017) 53% (2018) >
- Bezoekers die (*helemaal*) waar antwoorden: 65% (2017) 55% (2018) <

De vrijwilligers van de Groen Verbindt-projecten boeken op alle stellingen rond sociaal contact en sociale cohesie in de buurt vooruitgang in de loop van de tijd. De nooit-komers doen dat ook. De bezoekers uit de buurt vallen nog wel eens terug. Dat vrijwilligers zich niet op alle fronten positiever onderscheiden van bezoekers is opmerkelijk. Wij denken dat dit komt omdat verschillende typen vrijwilligers deelnemen aan het project. Onder deze actieve deelnemers zijn namelijk mensen die makkelijk contact maken en klaarstaan voor anderen (sterke vrijwilligers), maar ook meer kwetsbare mensen waar de projecten ook voor gestart zijn. Deze laatste groep is het waarschijnlijk minder vaak eens met de stellingen en drukt zo de vorderingen van de actieve deelnemersgroep.

In 2018 valt het op dat ook mensen die nooit komen, positiever zijn gaan antwoorden op stellingen over contact en onderlinge hulp in de buurt. Dat lijkt erop te wijzen dat de tuinen goed zijn voor de sociale cohesie in de buurt: actief betrokkenen en zelfs mensen die er nooit komen voelen meer cohesie.

Tabel 11. Reageer op de volgende stellingen. Contact in de buurt.

	Buurtbewoners die nooit komen		Bezoekers uit de buurt (‘Ik kom er wel eens’)		Vrijwilligers	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt						
	N=491		N=487		N=168	
Helemaal waar	134	27%	188	39%	98	58%
Een beetje waar	171	33%	169	35%	42	25%
Niet waar	164	33%	119	24%	20	12%
Weet niet	22	5%	11	2%	8	5%
Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen						
	N=463		N=461		N=168	
Helemaal waar	66	14%	79	17%	24	14%
Een beetje waar	91	20%	98	21%	36	21%
Niet waar	221	48%	219	48%	83	49%
Weet niet	85	18%	65	14%	25	15%
Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor andere mensen klaar						
	N=471		N=473		N=168	
Helemaal waar	97	21%	102	22%	30	18%
Een beetje waar	105	22%	148	31%	45	27%
Niet waar	192	37%	174	37%	70	42%
Weet niet	77	16%	49	10%	23	14%
Ik voel me het afgelopen jaar veiliger op straat						
	N=470		N=474		N=168	
Helemaal waar	75	16%	87	18%	17	10%
Een beetje waar	91	19%	110	23%	26	16%
Niet waar	217	46%	224	47%	85	51%
Weet niet	87	19%	53	11%	40	24%

Voor alle drie de categorieën respondenten is voor andere mensen klaarstaan makkelijker dan zelf hulp vragen. In alle drie de categorieën zijn de respondenten het vaak eens met de stelling 'Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt'. Zij zijn het minder vaak eens met de stellingen 'Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor anderen klaar' en nog minder vaak met de stelling 'Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen'. Contact maken is dus gemakkelijker dan voor andere mensen klaarstaan, laat staan zelf om hulp vragen.

Een brug verbindt de instelling met de buurt bij de Oude Mars van Zorgspectrum Het Zand in Zwolle.

5.3 Coördinatoren over de betekenis voor de buurt

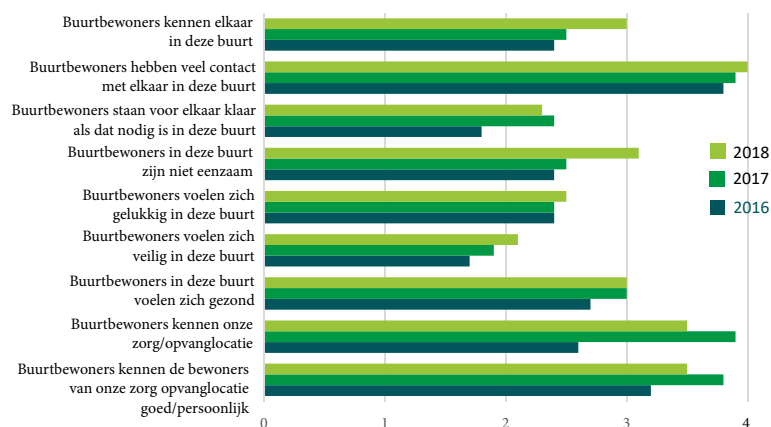
In de loop van drie jaar Groen Verbindt hebben we ook aan de coördinatoren gevraagd hoe zij de betekenis van de tuinen voor de vrijwilligers, buurtbewoners en de buurt inschatten. Een aantal coördinatoren had daar vanaf het begin een duidelijk idee over, maar in het eerste jaar waren er ook nog veel projectleiders die vooral bij vragen over de buurt en de buurtbewoners vaak de categorieën *neutraal* en *weet niet* aankruisten. Niet elke coördinator had aan het begin van het traject een beeld van de buurt en de bewoners. In figuur 9 zijn de reacties van de coördinatoren op stellingen over sociaal contact onder buurtbewoners samengevat.

Om de bevindingen van 2016, 2017 en 2018 met elkaar te vergelijken hebben de antwoordcategorieën een waarde gekregen:

- 1 = Helemaal mee oneens
- 2 = Mee oneens
- 3 = Neutraal
- 4 = Mee eens
- 5 = Helemaal mee eens

We hebben van de antwoorden van de projectcoördinatoren het gemiddelde genomen. Een hoge score betekent dat de projectcoördinator inschat dat de buurtbewoners zich bijvoorbeeld gelukkig en veiliger voelen en dat ze meer contact hebben. Met de stellingen 'Buurtbewoners kennen elkaar in deze buurt', 'Buurtbewoners hebben veel contact met elkaar in deze buurt' en 'Buurtbewoners in deze buurt voelen zich gezond' zijn de projectcoördinatoren het in 2017 en 2018 duidelijk meer eens dan in 2016.

Figuur 9. Stellingen over buurtbewoners. (N=27/25/24/23). Bron: Vragenlijst coördinatoren.

Een ruime meerderheid van de projecten (22 van de 27) gaf begin 2016 aan dat hun project niet alleen iets zou betekenen voor de directe deelnemers, maar ook voor de buurt in zijn geheel. Hoe dat concreet vormgegeven zou worden was minder duidelijk. Slechts één projectleider gaf toen aan dat hij dacht dat buurtbewoners door het project meer voor elkaar (zouden) gaan klaar staan. Een jaar later in 2017, waren dat er al vijf. Toen zeiden zes projectleiders dat de buurt door het project op een prettige manier met elkaar omging. Bij de laatste meting over 2018 geven acht projectleiders aan dat de buurt nu op een prettige manier met elkaar omgaat.

5.4 Koplopers in contact met de buurt

Als het gaat om contact met de buurt, hebben de afgelopen drie jaar een aantal projecten binnen Groen Verbindt zich ontwikkeld tot koploper. Het gaat dan om Groen Verbindt

Enschede Zuid, Voedseltuin Overvecht in Utrecht, De tuin van De Plataan in Amersfoort, het Hefpark in Rotterdam, Moestuin Havenpark in Apeldoorn bij Omnizorg, en de Beleeftuin van revalidatiecentrum Vogellanden in Zwolle. In Zwolle heeft het project met de financiële steun van het Oranje Fonds letterlijk een brug naar de wijk Pierik kunnen bouwen. De coördinator van de tuin bij Vogellanden is in het Pierik-wijkoverleg gestapt en elke zaterdagochtend zijn 20 tot 40 buurtbewoners – met en zonder beperkingen – actief met tuinonderhoud. De tuin is altijd toegankelijk voor iedereen. Voor de mensen die tijdelijk in Vogellanden wonen, voor mensen uit de buurt die er een workshop willen houden en voor buurtbewoners die de tuin ook gebruiken als pad naar de sportvelden. In 2019 neemt een actieve tuin vrijwilliger tevens buurtbewoner de coördinatie van de tuin over van de betaalde kracht; het revalidatiecentrum reserveert daar een aantal betaalde uren voor.

De brug bij Beleeftuin Vogellanden in Zwolle: gebouwd om de instelling met de buurt te verbinden.

Ook de tuinen in Overvecht en Enschede hebben een grote groep vrijwilligers uit de buurt: circa veertig buurtbewoners zijn daar één keer in de week actief. Het project in Enschede heeft het eerste jaar de moestuinen over de hele wijk verspreid, waardoor steeds meer buurtbewoners ermee bekend raken en betrokken kunnen worden. In Rotterdam, Apeldoorn, Amersfoort, Overvecht en Enschede liggen de tuinen in de openbare ruimte, het zijn letterlijk (met uitzondering van Overvecht in Utrecht) laagdrempelige voorzieningen zonder hekken, hagen of sloten er om heen. Buurtbewoners kunnen er altijd in. In het Hefpark in Rotterdam is de tuin meer een park dat onderhouden wordt door buurtbewoners en cliënten van de verslavingszorg. Op weg naar het BMX-complex en andere sportieve activiteiten lopen de buurtbewoners erdoor heen. In Amersfoort bij de tuin van de Plataan heeft het hek een code die aan de buurtbewonerskant openbaar is, maar aan de instellingskant niet vermeld wordt omdat de mensen met dementie dan het terrein af zouden kunnen; en dat is niet de bedoeling.

In Apeldoorn ligt de tuin (moestuin en bloemen) op een plein in het centrum: tussen een nieuwe straat, een restaurant en een opvang voor verslaafden. Voor de vrijwilligers – die uit de buurt komen, maar ook van verder weg – is er elke woensdag soep. Elke nieuwe buurtbewoner krijgt van hen een briefje in de bus met de uitnodiging om een potje olie of jam van te tuin te komen afhalen. Apeldoorn maakt veel werk van het verwelkomen van nieuwe buurtbewoners en de coördinator en de zorginstelling zorgen ervoor dat er nooit hoge struiken om het perceel komen. De coördinator is in goed contact met de gemeente over dit – soms fel begeerde – stukje grond in het centrum. De cliënten uit de opvang werken in Apeldoorn misschien niet zo heel veel in de tuin, maar dat weerhoudt ze er niet van om dealers of andere mensen die de tuin schade willen aandoen weg te sturen uit “*hun tuin*”.

In Amersfoort bij de tuin van de Plataan zijn stagiairs buurtbewoners met een kopje koffie gaan ophalen om mee naar de tuin te gaan en als de tent met ballonnen er staat

weet de hele buurt dat er wat te doen is. In Heerhugowaard bij het AZC (Westlinge groen) en in Stadstuin de Eendracht in Appingedam hebben de tuinen de mogelijkheid geopend voor buurtbewoners om een moestuinbak te huren. Ook dat trekt buurtbewoners naar de tuin en maakt het complex levendig. In Appingedam zijn er nu vijftig moestuinbakken verhuurd.

Tot slot

De tuinen hebben de afgelopen drie jaar gestuurd op naar buiten gaan, natuurbeleving, kennis van groen, maar bovenal op bevordering van sociaal contact in de buurt en sociale betrokkenheid bij elkaar. We kunnen na drie jaar evaluatie vaststellen dat het in elk geval wat betreft de vrijwilligers op de tuin is gelukt. Via (de activiteiten in) het groen zijn nieuwe ontmoetingen in de buurt tot stand gekomen en is de sociale cohesie tussen buurtbewoners gegroeid. Niet alle tuinen waren even open naar de buurt. De tuinen die verder weg gelegen zijn op instellingsterrein hadden het moeilijker om buurtbewoners te mobiliseren. En ook bij niet alle tuinen is het gelukt om wekelijks minstens 25 buurtbewoners in of via het groen te mobiliseren. Veel tuinen hadden maandelijks een moment om wat meer buurtbewoners te betrekken. Maar in z'n geheel heeft het programma Groen Verbindt gezorgd voor nieuwe sociale contacten tussen vrijwilligers en buurtbewoners onderling, meer aanbod van onderlinge hulp en minder drempels om hulp te vragen aan elkaar.

6 Deelnemers uit de zorg en opvang: wekelijks actieve cliënten

Dit hoofdstuk gaat over de deelnemende cliënten van zorg en opvang. Hoe vaak deden zij mee op de tuin? Aan wat voor soort activiteiten deden zij mee? Welk type cliënten heeft meegedaan aan Groen Verbindt? En wat leverde deelname hen op?

Volgens de coördinatoren deden cliënten van zorg en opvang gemiddeld ongeveer één tot twee keer in de week mee aan de activiteiten. Deze frequentie van deelname door cliënten ligt in het algemeen hoger dan die onder de buurtbewoners, maar er doen wel relatief minder cliënten van zorg en opvang mee aan de Groen Verbindt activiteiten – al is het aantal cliënten dat meedoet steeds blijven groeien (zie onderstaande tabel). Bij 12 van de 23 projecten deden in 2018 5 tot 15 cliënten uit zorg en opvang mee en bij 6 projecten 15-35 cliënten. Daarmee komt meer dan een kwart van de projecten uiteindelijk toch in de buurt van de 25 cliënten per week die het Oranje Fonds als doelstelling had meegegeven aan het begin van het programma.

Voor driekwart van de projecten bleef die doelstelling de gehele periode te hoog gegrepen, hoezeer zij daar ook hun best voor deden. Het bleek simpelweg niet haalbaar om met name ouderen met complexe, zware problematiek als deelnemer te mobiliseren. Groen als plaats voor ontmoeting is laagdrempelig voor mobiele mensen. Wie hulp nodig heeft om er te komen, heeft daarbij vrijwilligers of zorgpersoneel nodig.

Het tuinbezoek van de cliënten kan gerealiseerd worden door meerdere professionals op locatie. Zij kunnen het bijvoorbeeld inbouwen in de behandeling of dagbesteding van cliënten. Bij het ene project gaan de professionals naar buiten, naar de tuin met de cliënten om fysiotherapie te doen, naar de bloemen te kijken, water te geven of de beesten te voeren. Bij het andere project is de tuin iets van één enkele medewerker die zich vooral concreet inzet op het mobiliseren van buurtbewoners. Soms doet diegene dat dan ook nog in zijn vrije tijd. Bij Zorgspectrum het Zand in Zwolle, De Plataan in Amersfoort, en het Hefpark in Rotterdam verzinnen enthousiaste medewerkers in samenwerking met elkaar activiteiten waarmee ze Groen Verbindt kunnen vormgeven.

In twee projecten hebben de projectleiders met hulp van de directie veel intern draagvlak gecreëerd.

Het draagvlak voor het project onder cliënten van zorginstellingen blijkt van belang voor het succes van de projecten.¹⁶ Enthousiasme is er niet vanzelf bij de meestal zeer kwetsbaren, het moet vaak groeien. Bij één project bleken de zorgcliënten in kwestie (ouderen) in eerste instantie bezwaar te hebben tegen een ‘rommelige moestuin’. Zij gaven aan liever de ‘netjes aangelegde tuin’ te behouden en met het geld liever iets anders te doen. Mede hierdoor kwam het oorspronkelijke gezamenlijke plan van de zorginstelling en de welzijnsstichting niet van de grond. Flexibel inspelen op de wensen en mogelijkheden van cliënten is dan geboden. Later is dat allemaal goed gekomen. Cliënten zijn vaak blij met de geur en kleur van de tuinen. Ze hoeven er niet zo nodig zelf in te werken.

Tabel 12. Deelname aan wekelijkse activiteiten (N=25/24/23).

Deelname aan wekelijkse activiteiten	Buurtbewoners			Cliënten van zorg- en opvang		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
0-5	7	8	4	11	8	4
5-15	10	7	11	10	11	12
15-35	5	6	4	1	4	6
25-35	0	1	2	1	1	1
35-50	1	2	1	2	0	0
Meer dan 50	2	0	1	0	0	0

Bron: Vragenlijst coördinatoren.

¹⁶ Dit zagen we ook al in eerder onderzoek rond de moestuin bij een GGZ-opvang van Van der Klein en Bulsink, 2015, tip 3.

Draagvlak onder professionals is belangrijk omdat niet alle cliënten zelfstandig naar de tuin kunnen. Bij het project Buurtmoestuin in Elburg brengt de projectleider iemand naar het terras.

6.1 Ouderen vaakst betrokken door de projecten

De initiatiefnemers is gevraagd welke van de volgende soorten cliënten van zorg en opvang als deelnemer betrokken worden in hun initiatief:

- Ouderen
- Verstandelijk beperkten
- Lichamelijk beperkten
- Psychiatrisch beperkten
- Dak- en thuislozen
- Verslaafden

- Asielzoekers/vluchtelingen
- (ex-)Gedetineerden

Ouderen worden door de meeste projecten betrokken. Twee derde van de projecten betreft ouderen als deelnemer bij het initiatief. Het gemiddelde aantal deelnemende ouderen blijkt lager te zijn dan verwacht en liep af, totdat er in het laatste jaar gemiddeld weer meer ouderen per project deelnamen. Projectleiders worden realistischer, de verwachting bij de nulmeting van 55 betrokken oudere cliënten was te hoog ingezet; het werd nergens meer dan 40 mensen. Iets meer dan de helft van de projecten verwachtte aan het begin verstandelijk gehandicapten en psychiatrisch beperkten te betrekken. Voor deze groepen lag de gemiddelde verwachte deelname lager: tussen de 10 en de 14 cliënten. Dat is wel gelukt: tussen 2015 en 2018 kwamen gemiddeld rond de 12 cliënten uit deze groepen regelmatig op de tuin. Dak- en thuislozen (2016: 4, 2017: 4, 2018: 4) en ex-gedetineerden (2016: 4, 2017: 2, 2018: 5) worden het minst in de projecten betrokken. Uit deze doelgroepen is het aantal cliënten dat deelneemt aan tuinonderhoud ook het laagst.

We hebben geen verschil in de mate van het bevorderen van ontmoeting of sociale cohesie gevonden tussen de projecten die bepaalde doelgroepen bedienen. Voor projecten die met ouderen werken is het niet per se makkelijker of moeilijker om ontmoeting met de buurt vorm te geven dan voor projecten die met GGZ-cliënten of LVB-ers (mensen met een lichte verstandelijke beperking) te maken hebben. Tussen de projecten die met dezelfde doelgroep werken, zijn ook vrij veel verschillen te vinden qua succes op de doelstellingen van het programma Groen Verbindt. Zo zijn er meerdere projecten die met een zorginstelling voor ouderen werken, maar in het ene geval gaat het goed met de bevordering van contact via het project en in het andere geval veel minder. De verschillen die er zijn, zijn zo goed als altijd terug te voeren op andere factoren dan de doelgroep: een goed lopende projectorganisatie, een enthousiaste coördinator en een vrijwilligersgroep die tijd steekt in de tuin en gemotiveerd is om contact

met de doelgroep te maken, een resultaatgerichte en aandachtige interne samenwerking. Dit type factoren is veel belangrijker dan de cliëntendoelgroep die betrokken is. Natuurlijk zijn er meer en minder aaibare doelgroepen geweest; waarbij de verslaafden en de GGZ het minst aaibaar bleken en de LVB-ers en asielzoekers over het algemeen de meeste credits hadden bij mensen uit de buurt. Maar dat betekent niet dat het contact op de tuin tussen buurtbewoners en vluchtelingen – of tussen buurtbewoners en LVB-clienten in die projecten makkelijker tot stand kwam dan in de projecten die met andere doelgroepen te maken hadden. Overal was investering nodig en voor het contact tussen cliënten onderling en tussen cliënten en buurtbewoners een *gezamenlijk moment* om elkaar te ontmoeten. Als dat niet gevonden werd, kwam er van versterking van sociaal contact en sociale cohesie ook weinig terecht.

Dak- en thuislozen van Groen Verbindt Harderwijk zijn drie keer per week actief met parkonderhoud.

6.2 Cliënten zijn elkaar beter gaan kennen

Coördinatoren lieten in de loop van de tijd weten dat er verbetering zat in het welbevinden van zorg- en opvangcliënten in de buurt in de afgelopen jaren. Op allerlei vlakken zijn er volgens hen positieve ontwikkelingen. De grootste veranderingen waren in het eerste jaar de mate waarin cliënten meedoen aan het maatschappelijk leven in de buurt. Waar bij de nulmeting 3 van de 27 coördinatoren het (helemaal) eens waren met de stelling dat cliënten van zorg en opvang meedoen aan het maatschappelijk leven in de buurt, werden dat er in 2017 en 2018 steeds meer. Ook rapporteerden de coördinatoren grote veranderingen bij de stellingen over het onderling contact tussen cliënten van zorg- en opvanginstellingen.

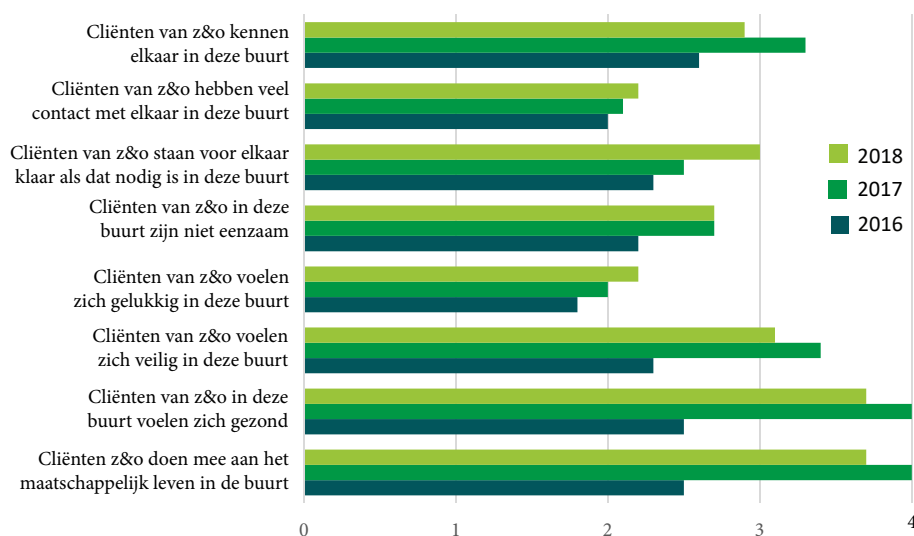
Om de bevindingen van 2016, 2017 en 2018 met elkaar te vergelijken hebben de antwoordcategorieën een waarde gekregen:

- 1 = Helemaal mee oneens
- 2 = Mee oneens
- 3 = Neutraal
- 4 = Mee eens
- 5 = Helemaal mee eens

We hebben van de antwoorden van de projectcoördinatoren het gemiddelde genomen. Een hoge score betekent dat cliënten van zorg en opvang zich gezonder en veiliger voelen en dat ze meer contact hebben. De projectcoördinatoren zijn in 2017 vooral positiever over elkaar kennen, contact en voor elkaar klaar staan als dat nodig is dan begin 2017. Maar in 2018 zijn de projectleiders het gemiddeld weer iets minder vaak eens met deze stellingen. Een kanttekening bij de respons van de projectleiders op deze stellingen is dat niet alle projectleiders even goed op de hoogte zijn van het netwerk en het welbevinden van de cliënten. Sterker nog: op locatiebezoek is ons gebleken dat projectleiders

die zelf uit welzijn komen soms de neiging hebben om veel te veel te verwachten van de doelgroep uit de zorg.

Figuur 10. Stellingen over cliënten van zorg en opvang. (N=27/25/24/23). Bron: Vragenlijst coördinatoren.

Op locatiebezoek vertellen de cliënten vaak dat de tuin veel voor hen betekent. Niet eens zozeer als plek om in te werken, maar meer als aangename plek om te zijn, te voelen, te ruiken en anderen te ontmoeten. Voor veel cliënten brengen de tuinen ook herinneringen aan vroeger of thuis terug. Bij het locatiebezoek Groen Verbindt de Schepenbuurt in Leeuwarden vertelt een cliënte:

“Ik had thuis een tuin maar die kon ik niet zelf onderhouden. Nu er hier een tuin is kom ik er elke dag. Ik vind het heerlijk om buiten te zitten en te wandelen, het wordt steeds mooier en ik geniet van alle nieuwe planten en bloemen.”

6.3 Koplopers in het betrekken van cliënten

Er waren de afgelopen drie jaar binnen Groen Verbindt projecten die uitblonden in cliëntenparticipatie: projecten waar mensen met LVB, dementie, een verslaving of GGZ-problematiek volop meededen en als gelijkwaardig golden in de projectorganisatie. Stadstuin de Eendracht in Appingedam, Treftuin Roden, Groen Verbindt de Schepenbuurt in Leeuwarden, Groen Verbindt Harderwijk, Een Groene Brug in Heiloo, Geluk kweek je zelf in Waalwijk/Biezenmortel, en Groen Trefpunt IJsselstein zijn daar voorbeelden van. Vaak is er dan sprake van projecten die een partner hebben die dagbesteding organiseert voor cliënten. De combinatie van cliënten op de tuin met een lichtverstandelijke beperking en ouderen met dementie is relatief vaak en met succes uitgetoetst binnen Groen Verbindt. Ook in Enschede is daar werk van gemaakt; bij Groen Verbindt Enschede Zuid halen LVB-ers ouderen met dementie op om naar de tuin te gaan. Iedereen geniet zichtbaar van het groen en de natuur: er worden regelmatig levende kippen op tafel gezet die de mensen kunnen aaien. Bij een Groene Brug in Heiloo – op het oude terrein van de psychiatrische instelling – zijn de cliënten van de GGZ instelling actief in het groen.

Bij Groen Verbindt Harderwijk en Moestuin Havenpark in Apeldoorn zijn de cliënten voornamelijk dakloze mannen met een verslavingsproblematiek. In Apeldoorn was de tuin de afgelopen drie jaar goed in contact met de buurt, terwijl in Harderwijk de band met de cliënten bloeide: de dak- en thuislozen van stichting Ontmoeting in Harderwijk geven aan dat ze in het park komen werken “voor de complimenten”. Zij worden op een positieve manier zichtbaar in de wijk en dat is hen veel waard. Hetzelfde mechanisme is ook aan het werk in Rotterdam bij het Hefpark en bij Groen Verbindt Oudeland, (Rotterdam), nabij Hoogvliet waar verslaafden met psychiatrische problematiek meedoen met het tuinonderhoud.

In Leeuwarden en Noordenveld/Roden is de tuin vooral *van en voor* de cliënten. Bij Groen Verbindt de Schepenbuurt (Leeuwarden) hebben ouderen met en zonder dementie en jongeren met een verstandelijke beperking een goed contact met elkaar opgebouwd via het zijn in het groen. Voor onderling contact tussen cliënten en tussen verschillende cliëntengroepen is het groen daar net als bij de Treftuin in Roden van groot belang geweest. De cliënten zijn in sommige projecten de buurtbewoners. Op de treftuin in Roden zijn de cliënten heel trots op de tuin: ze voelen zich eigenaar en willen het graag laten zien. Ook de cliënten die niets met de tuin of tuinieren hebben, zijn betrokken: zij krijgen de kans om iets anders te ondernemen in *hun* tuin.

Ook bij Geluk kweek je zelf (Biezenmortel) en het Groen Trefpunt (IJsselstein) zijn de cliënten enthousiast; zij hebben veel baat bij de tuin en het sociale contact dat ze daar hebben. In Biezenmortel koken de cliënten één keer in de vier weken met de vrijwilligers uit het dorp. Door iets gewoons te doen ontstaat een leuk contact tussen cliënten en vrijwilligers; het koken is ook belangrijk voor de zelfwaardering van de cliënten. In IJsselstein benadrukt een GGZ-cliënt dat op de tuin zijn met andere mensen haar hielp om haar *“angst te overwinnen”*. Het contact tussen vrijwilligers en cliënten is ook daar goed en er komen ook buurtbewoners. Bij deze projecten zit de meerwaarde in de kleine ontmoetingen tussen cliënten en vrijwilligers. In Roden en IJsselstein (Groen Trefpunt) is er een zorgvuldig vrijwilligersbeleid met het oog op de cliënten: *“Niet iedereen kan goed met cliënten omgaan”*, zeggen de projectleiders aldaar. Er worden verplichte trainingen voor de vrijwilligers georganiseerd.

6.4 Meer buurtbewoners dan cliënten van zorg en opvang nemen deel

Bij het overgrote deel van de projecten in Groen Verbindt zijn de cliënten in de minderheid als het om deelname aan de projecten gaat. Over het algemeen hebben meer buurtbewoners aan de Groen Verbindt-projecten meegedaan dan cliënten. De coördinatoren verwachtten aan het begin een ongeveer gelijke verdeling in de samenstelling van de deelnemers. Dat was misschien ook omdat het Oranje Fonds aanvankelijk idealiter een 50/50 deelname in het hoofd had voor de uitvoerende projecten. Het Fonds vroeg bij aanvang aan de initiatieven of zij wekelijks 25 buurtbewoners en 25 cliënten uit zorg en welzijn op de tuin zouden kunnen mobiliseren. De projectleiders rapporteerden bij aanvang van het programma aan de onderzoekers te mikken op: : 56% buurtbewoners/actieve vrijwilligers en 44% cliënten van zorg en opvang. In de loop van 2016 bleek het moeilijker dan gedacht om cliënten te mobiliseren en kwam de verhouding 64% om 36% te liggen. Maar in de jaren daarna is het naar elkaar toe gekropen: 59%/41% (2017) en 58%/42% (2018). Al doen er nog steeds meer niet-clieënten dan wel cliënten mee.

Dit strookt met het beeld dat cliënten soms moeilijker te betrekken zijn (Van der Klein en Bultink, 2016). Ook is het ‘reservoir’ van min of meer gezonde buurtbewoners groter dan dat van cliënten. Er speelt hier echter ook iets anders mee, met name in de ouderenzorg en de GGZ. Voor veel cliënten is het driekwart van het jaar te koud om naar buiten te gaan. Cliënten hebben problemen met bewegen en hebben het dus eerder koud. Op onze vraag ‘Komt u vaak in de tuin?’, is het antwoord vaak: *“Als het lekker weer is!”*. Daarnaast spelen er in de zorg regels die het zelfstandig naar buiten gaan van cliënten

kunnen begrenzen. Het verschilt per cliënt of die al dan niet zonder professional naar buiten mag/gaat.¹⁷

Figuur 11a. Samenstelling deelnemers in 2016 (N=25) Figuur 11b. Samenstelling deelnemers in 2018 (N=23).

¹⁷ Binnen de HKZ-normen zijn overigens geen specifieke eisen met betrekking tot dit onderwerp opgenomen. Wel spelen hier twee zaken die bijvoorbeeld in de besluitvorming over een vijver bij de tuin in Roden meegespeeld hebben:

- Is duidelijk wie de verantwoordelijkheid heeft op het moment dat cliënten zich in de tuin bevinden? Is dat een van de betrokken organisaties of is dit op eigen verantwoordelijkheid van de cliënten? In het laatste het geval is dit dan ook overlegd met de cliënt en heeft deze daarmee ingestemd?
- Heeft de organisatie een risico-inventarisatie gemaakt ten aanzien van deze activiteit en afspraken gemaakt om deze risico's te beheersen? Dit hoeft niet te betekenen dat alle risico's voorkomen moeten worden, maar wel dat de organisatie zich bewust is van de risico's en daar waar mogelijk maatregelen heeft genomen om deze te voorkomen of met de gevolgen daarvan om te gaan

7 Contact tussen buurtbewoners en cliënten van zorg en opvang

De initiatieven in Groen Verbindt hebben als expliciet doel verbinding te creëren tussen enerzijds buurtbewoners en anderzijds kwetsbare doelgroepen in zorg- of opvanginstellingen: mensen met een verstandelijke beperking, mensen met niet-aangeboren hersenletsel, (demente) ouderen, verslaafden en asielzoekers. Dit hoofdstuk bespreekt welke activiteiten worden georganiseerd om juist deze ontmoeting tot stand te brengen en welke ontwikkelingen er zijn in het contact tussen buurtbewoners en cliënten van zorg en opvang. Ook hebben we de vrijwilligers uit de buurt gevraagd wat deelname aan de projecten bijdraagt aan het contact en de onderlinge hulp tussen beide groepen.

7.1 Ontmoetingsactiviteiten vragen een gezamenlijk moment

Activiteiten in het kader van ontmoeting vinden gemiddeld 10 keer per maand plaats binnen de initiatieven; van 11 keer per maand in de zomer tot 9 keer per maand in de winter. Activiteiten in het kader van ontmoeting zijn dus niet seizoensgebonden. Maar het is niet zo dat er bij elke ontmoetingsactiviteit ook daadwerkelijk een ontmoeting tussen cliënten en buurtbewoners plaatsvindt. Het aantal ontmoetingsactiviteiten varieert sterk tussen de projecten: van (bijna) dagelijks tot minder dan één keer in de maand. Uit de locatiebezoeken blijkt dat het zeker in het begin voor de meeste projecten moeilijk is geweest om een moment te vinden dat buurtbewoners en cliënten samen kunnen zijn op de tuin. Vrijwilligers kunnen bijvoorbeeld alleen in de avond of in het weekend en cliënten alleen op een doordeweekse ochtend, omdat er dan personeel is dat hen begeleiden kan.

Het Oranje Fonds sprak aan het begin van het programma de verwachting uit dat de projecten ongeacht het seizoen wekelijks 25 buurtbewoners en 25 cliënten van zorg of opvang tegelijkertijd op de tuin zouden ontvangen om daar gezamenlijk een activiteit te doen en zo elkaar te ontmoeten. We kunnen na drie jaar vaststellen dat dat in

bijna geen enkel project gelukt is. Zelfs in de zomer lukte dat de projecten niet. Er zijn wel projecten die 25 buurtbewoners wekelijks actief kregen: Groen Verbindt Enschede Zuid, de Voedseltuin Overvecht en Beleeftuin Vogellanden in Zwolle bijvoorbeeld. En er zijn ook projecten – zij het wat minder – die zoveel cliënten in een week naar de tuin toe trokken.

Sterrenkijkavond van het project Natuurlijk Samen in Zwolle bij de Oude Mars maakt duidelijk: Kind Verbindt!

Ontdek de sterrenhemel bij de Oude Mars Zwolle!

Wanneer?
Woensdag 19 oktober, van 19:00 uur tot 21:00 uur.

Waar?
De Oude Mars (De Mars 19, Zwolle).

Voor wie?
Alle bewoners van Zwolle Zuid (kinderen vanaf 6 jaar) en De Oude Mars zijn welkom.

Kosten?
Je betaalt niets en er staat een kopje koffie of thee voor je klaar.

Aanmelden?
Aanmelden is niet nodig, je bent welkom. Kom je met een groep? Dan vinden wij het fijn om dat van tevoren te weten.

Meenemen?
Eigen verrekijkers en telescopen (er zijn twee telescopen aanwezig).

Vragen?
Wilt u meer weten over het project Natuurlijk Samen, dat gefinancierd wordt door het Oranje Fonds? Dan kunt u contact opnemen met:
Moniek Beltman
m.beltman@hetzand.nl
036-4687754
of
Peter Adema
adema@natuurlijksamen.nl
06-30509320

Op de historische boerderij de Oude Mars in Zwolle wordt op woensdag 19 oktober een open sterrenkijkavond georganiseerd door de Vereniging voor Weer- en Sterrenkunde Thales. Vanaf 19:00 uur tot 21:00 uur kunnen jong en oud (bij goed weer) door verschillende telescopen de sterrenhemel bewonderen.

De sterrenhemel oogst nog altijd de bewondering van veel mensen. Het schitteren van duizenden sterren op honderden lichtjaren afstand bevestigt de nietigheid van de mens. Slechts weinig Nederlanders beseffen wat eigenlijk aan de sterrenhemel te zien valt. Naast het kijken door een telescoop wordt er ook een presentatie gegeven, zodat op verschillende manieren iedereen een blik in het heelal wordt gegund. Bij bewolkt weer zal de focus op het binnenprogramma liggen.

- Bij goed weer is met het blote oog en nog beter met een telescoop de rode planeet Mars te bewonderen
- Ontdek welke sterrenbeelden er allemaal zichtbaar zijn
- Maak kennis met de bolvormige sterrenhopen
- Ontdek de nevels en sterrenstelsels, bijvoorbeeld de Andromedanevel
- Neem je eigen verrekijker of telescoop mee!

natuurlijk samen
natuur en milieu overijssel
Het Zand
ZONDSPECTRUM

Oranje Fonds
voor goede initiatieven

Maar de projecten die in de loop van het jaar regelmatig daadwerkelijk een moment vonden dat bijvoorbeeld circa twintig vrijwilligers circa tien cliënten ontmoeten zijn op één hand te tellen. Meestal was een maandelijks frequentie van dit type contact het

hoogst haalbare. De schaal waarop het Oranje Fonds de ontmoeting tussen de groepen in eerste instantie in gedachten had, is niet gerealiseerd in de loop van Groen Verbindt. Dit betekent niet dat de doelstelling van het Fonds met het programma helemaal in het water gevallen is. Integendeel. Deze groepen die elkaar in het dagelijks leven niet zo makkelijk tegenkomen in de buurt, hebben elkaar de afgelopen jaren wel degelijk beter leren kennen en de activiteiten op de tuin in het groen hebben daar wel degelijk een rol bij gespeeld.

7.2 Ontmoeting bij groen, dieren en eten

Op de vraag wat voor type activiteit er georganiseerd wordt om er voor te zorgen dat buurtbewoners en cliënten elkaar daadwerkelijk ontmoeten, antwoordden de projectleiders in het begin vooral: tuinieren en onderhoud en later steeds vaker activiteiten als samen koken, samen eten en samen koffiedrinken. Soms werden er workshops en lezingen ingezet voor dit doel en ook samen bewegen is een manier geweest om ontmoeting te faciliteren. Natuurwandelen, yoga, sporten en dansen met een beperking zijn als voorbeelden gegeven. Jaarlijkse aangelegenheden zoals burendag, NLdoet, en vieringen voor feestdagen zijn net als seizoensfeesten ook aangegrepen om ontmoeting te bevorderen.

In 2018 geeft één project aan dat de activiteiten voor cliënten en buurtbewoners gescheiden zijn. Groepsactiviteiten zijn volgens de projectleiders op alle drie de meetmomenten het allerbelangrijkst voor de ontmoeting. Maatjesprojecten of andere een-op-een-activiteiten worden veel minder georganiseerd. De groepsbijeenkomsten staan dan open voor de zorg- en opvangcliënten én de buurtbewoners. Zeventien van de drieëntwintig projecten deden in het laatste jaar zulke groepsactiviteiten (in 2016: 22, in 2017: 20). Vanwege de weergevoeligheid van de cliënten is tuinieren niet altijd de meest ideale activiteit om kennismaking te organiseren.

De Beleeftuin Vogellanden in Zwolle organiseerde verschillende kookactiviteiten.

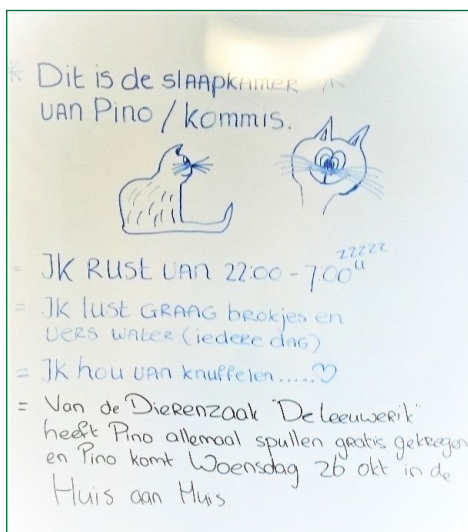
Tijdens de locatiebezoeken kwam naar voren dat maar liefst tien projecten dieren op de tuin hebben. De dieren zorgen net als kinderen voor levendigheid en verbinding. De cliënten en vrijwilligers verzorgen samen de dieren door ze te voeren of door eieren te rapen in het kippenhok. In het project Groen Verbindt Enschede Zuid en de Daktuin in Zaandam worden de dieren naar binnen gehaald zodat de ouderen ze kunnen knuffelen en aaien. Een cliënte in Enschede zegt:

“We worden heel erg gelukkig van de dieren op Erve Leppink. We aaien de pony’s of knuffelen met de geiten”.

Twee projecten zijn aangesloten bij kinderboerderijen naast de tuin zodat ze met cliënten, vrijwilligers en bewoners naar de dieren toe kunnen. Bij Natuurlijk Samen bij de Oude Mars in Zwolle is er een buurtbewoner die af en toe met zijn hond langskomt zodat de cliënten met de hond kunnen spelen en wandelen. Cliënten van zorginstellingen mogen zelf vaak geen dier houden in hun kamer. Cliënten genieten erg van de

dieren en als het koud is, worden de dieren naar binnen gehaald. De dieren brengen verschillende groepen (ouderen, kinderen, buurtbewoners) samen.

Dier verbindt: bij Groen Verbindt de Schepenbuurt in Leeuwarden is een kat uit de buurt aan komen lopen bij het project.

7.3 Meer contact en wederzijds begrip tussen buurtbewoners en cliënten

Er is sprake van een positieve ontwikkeling in het contact tussen buurtbewoners en cliënten die betrokken zijn geweest bij de projecten. De coördinatoren gaven in de nulmeting begin 2016 aan dat buurtbewoners en cliënten van zorg- en opvanginstellingen elkaar in de meeste buurten wel tegenkwamen en gedag zeiden, maar dat zij verder niet veel contact met elkaar hadden, laat staan dat er sprake was van wederzijds begrip of dat zij voor elkaar klaar stonden als dat nodig is. Dit ligt nu anders. De grootste

verandering is zichtbaar in het wederzijdse begrip tussen buurtbewoners en cliënten. Begin 2016 vonden 3 van de 27 coördinatoren dat er sprake was van wederzijds begrip tussen buurtbewoners en cliënten in hun buurt. Dit is gestegen naar 10 van de 25 in 2016, 13 van de 24 in 2017 en 12 van de 23 in 2018. Verder zijn buurtbewoners en cliënten elkaar volgens de coördinatoren vaker gedag gaan zeggen.

Deze door de coördinatoren geconstateerde veranderingen liggen in lijn met wat deelnemers uit de buurt hier zelf over rapporteren. Vier vijfde van de respondenten op de vrijwilligersenquête zegt sinds het afgelopen jaar (nieuwe) bewoners van de zorg- of opvanginstelling te kennen. Twee derde van de respondenten groet de bewoners van de zorg- of opvanginstelling vaker en ook twee derde maakt vaker een praatje met ze. De stelling 'Sinds het afgelopen jaar doe ik vaker iets samen met de/een bewoner(s) van de zorg- of opvanginstelling' gaat op voor ruim de helft van de vrijwilligers. De helft van de vrijwilligers heeft in 2016 meer voor de bewoners van de zorg- of opvanginstelling klaargestaan als dit nodig was.

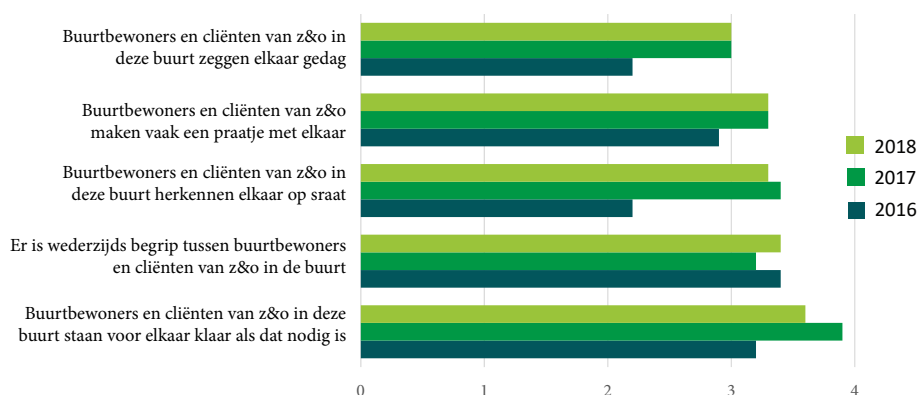
Om de bevindingen van 2016, 2017 en 2018 met elkaar te vergelijken hebben de antwoordcategorieën een waarde gekregen:

- 1 = Helemaal mee oneens
- 2 = Mee oneens
- 3 = Neutraal
- 4 = Mee eens
- 5 = Helemaal mee eens

We hebben van de antwoorden van de projectcoördinatoren het gemiddelde genomen. Met de stellingen "Buurtbewoners en cliënten van zorg- en opvanginstellingen in deze buurt zeggen elkaar gedag", "Buurtbewoners en cliënten van zorg- en opvanginstellingen maken vaak een praatje met elkaar" en "Buurtbewoners en cliënten van zorg- en

opvanginstellingen in deze buurt staan voor elkaar klaar als dat nodig is” zijn de project-coördinatoren het in 2017 en 2018 vaker eens dan in 2016.

Figuur 12. Stellingen over bewoners en cliënten van zorg- en opvanginstellingen. (N=27/25/24/23). Bron: Vragenlijst coördinatoren.

De activiteiten die de projecten organiseren hebben inmiddels invloed op *kennismaking en ontmoeting én sociale betrokkenheid en onderlinge hulp* bij groepen die elkaar niet zo makkelijk tegenkomen. Als we de piramide uit de inleiding weer voor de geest halen (zie hoofdstuk 1), dan ervaren meer vrijwilligers vooruitgang op de thema's lager in de piramide:

- Elkaar op straat tegenkomen/elkaar van gezicht kennen.
- Elkaar gedag zeggen/groeten.
- Een praatje met elkaar maken.
- Samen een activiteit/activiteiten doen.

Maar ook hoger in de piramide – met name bij iets weten van elkaar situatie, én begrip voor elkaar hebben- zien we contact ontstaan. De vriendschapsband is nog door geen enkele deelnemer genoemd.

7.4 Niet naar de tuin? Minder vaak groeten van instellingsbewoners

Naar aanleiding van onze buurtonderzoeken rond 14 tuinen willen we wel een kanttekening maken bij de resultaten die actieve vrijwilligers en coördinatoren rapporteren over het contact tussen buurtbewoners en zorgcliënten. Het kan zijn dat de direct betrokkenen hier iets te optimistisch zijn. Door het buurtonderzoek hebben we – in 2017 en 2018- aan drie groepen kunnen vragen hoe het contact met cliënten van zorg en opvang verloopt:

- Buurtbewoners die nooit naar de tuin gaan (buurtonderzoek 2017: 491 van de 576, 2018: 502 van de 651)
- Bezoekers uit de buurt (buurtonderzoek 2017: 56, 2018: 87)
- Actieve deelnemers (vrijwilligersvragenlijst 2017: 168, 2018: 137)

We hebben de respondenten vragen voorgelegd over het soort contact dat zij hebben met de bewoners van de zorg- of opvanginstelling die betrokken zijn bij het project. De buurtbewoners die ‘wel eens komen’ bij het project zijn het in 2017 vaker eens (57%) met de stelling ‘Sinds het afgelopen jaar zeg ik de bewoners van de zorginstelling- vaker goedendag’ dan de buurtbewoners die nooit komen (18%). Twee derde van de vrijwilligers op de tuinen is vaker gedag gaan zeggen, een nog groter aandeel. Deze zelfde verhoudingen tussen de drie groepen respondenten zien we ook bij de andere stellingen terug. De projecten hebben een functie in het bewerkstelligen van contact tussen groepen die elkaar niet zo vaak ontmoeten (cliënten en buurtbewoners), maar dat geldt alleen/vooral voor de oppervlakkiger vormen van contact. Als het gaat om vaker samen

iets doen of voor elkaar klaarstaan, dalen de percentages. Nog steeds maakt de tuin het voor vrijwilligers en incidentele bezoekers makkelijker om meer verbonden te raken met zorg- en opvangcliënten, dan voor mensen die er nooit komen.

In 2018 zijn de vrijwilligers net als de buurtbewoners het vaker eens met onderstaande stellingen dan een jaar eerder. Dit geldt alleen niet bij de stelling 'Ik heb het afgelopen jaar (nieuwe) bewoners van -naam zorginstelling- leren kennen'. Je kunt (nieuwe) mensen namelijk maar 1x leren kennen. Alle drie de groepen zijn het hier minder vaak mee eens dan vorig jaar. Ook wat betreft het contact met cliënten van de zorg-opvanglocatie geldt dus dat de tuinen ook goed zijn voor buurtbewoners die nooit komen. Over dit buurtonderzoek is een aparte rapportage verschenen.¹⁸

7.5 Een positieve verandering door deelname aan het project?

Aan de vrijwilligers die een positieve verandering hebben ervaren in het contact met cliënten is gevraagd hoe de tuin hieraan heeft bijgedragen in de afgelopen drie jaar (2016, 2017 en 2018). Over het algemeen geven de vrijwilligers aan dat deelname aan de tuin/het project 'veel' of 'een beetje' heeft bijgedragen aan de veranderingen. Dit verband is het sterkst bij de stellingen:

- 'Ik heb het afgelopen jaar (nieuwe) bewoners van de zorg- of opvanginstelling leren kennen.'
- 'Sinds het afgelopen jaar maak ik vaker een praatje met de/een bewoner(s) van de zorg- of opvanginstelling.'
- 'Sinds het afgelopen jaar doe ik vaker iets samen met de/een bewoner(s) van de zorg- of opvanginstelling.'

We zien de percentages op 'daar heeft het project *veel* aan bijgedragen' omhoog gaan in de loop van de jaren; terwijl de percentages op 'daar heeft het project *een beetje* aan bijgedragen' naar beneden gaan (zie onderstaande tabel). De actieve vrijwilligers zijn steeds meer bereid om de credits aan het project te geven.

Bij bovenstaande stellingen geeft bij de meting over 2018 90% tot 96% van de respondenten aan dat het project veel of een beetje heeft bijgedragen aan de positieve verandering. Van de 101 respondenten die toen zeiden vaker gedag te zeggen tegen de bewoners van de zorg- of opvanginstelling betrokken bij het initiatief, dacht 93% van de vrijwilligers dat het initiatief hieraan heeft bijgedragen. Bij het verband tussen het initiatief en klaarstaan voor de cliënten van de zorg- of opvanginstelling waren de vrijwilligers in 2016 veel voorzichtiger dan in 2017 en 2018. In 2016 dacht 42% van de respondenten dat het groenproject veel had bijgedragen aan vaker klaarstaan voor de ander. In 2017 en 2018 denkt 56% dat.

Een substantieel percentage respondenten (meer dan de helft) zegt dat de tuin 'veel' heeft bijgedragen aan hun nieuwe contacten in zorg en opvang en ongeveer een derde zegt dat de tuin 'veel' heeft bijgedragen aan het feit dat zij meer klaar staan voor mensen in zorg en opvang. Daarmee kunnen we concluderen dat de tuinen die ondersteund worden door het Oranje Fonds daadwerkelijk verbinding mogelijk maken tussen groepen die elkaar eerder in het dagelijks leven niet of nauwelijks zagen. En dat de vrijwilligers aan de tuinen dat ook steeds meer als een verdienste van de tuin beginnen te voelen. Op kennismaking en ontmoeting zijn het eerste jaar grote stappen gemaakt. In 2018 zien we dat sociale betrokkenheid ook aantrekt.

¹⁸ L. Wilderink en M. van der Klein (2019). Groen Verbindt: het buurtonderzoek. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Tabel 13. De invloed van projecten op het contact tussen actieve deelnemers uit de buurt en bewoners van de zorg- en opvanginstellingen. In hoeverre heeft uw deelname aan de tuin bijgedragen aan meer/beter/ander contact? Bron: Vragenlijst vrijwilligers.

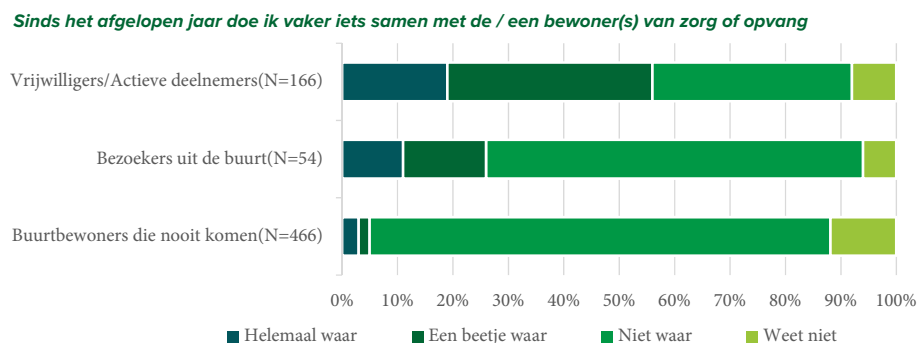
	Veel			Een beetje			Weinig			Niets			Weet niet		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Ik heb afgelopen jaar (nieuwe) bewoners van de zorg- of opvanginstelling leren kennen (N 2016=130, 2017=107, 2018=101)	51%	54%	52%	42%	37%	41%	5%	5%	6%	2%	4%	0%	1%	0%	2%
Sinds het afgelopen jaar zeg ik de bewoners van de zorg- of opvanginstelling vaker goedendag (N 2016=109, 2017=108, 2018=101)	49%	58%	60%	39%	33%	34%	9%	7%	4%	3%	2%	1%	1%	0%	2%
Sinds het afgelopen jaar maak ik vaker een praatje met de/een bewoner(s) van de zorg- of opvanginstelling (N 2016=110, 2017=109, 2018=102)	52%	58%	69%	41%	33%	27%	6%	5%	1%	2%	4%	2%	0%	1%	2%
Sinds het afgelopen jaar doe ik vaker iets samen met de/een bewoner(s) van de zorg- of opvanginstelling (N 2016=93, 2017=103, 2018=93)	53%	51%	55%	40%	38%	35%	3%	4%	3%	4%	5%	3%	0%	3%	4%
Sinds het afgelopen jaar heb ik meer voor de bewoners van de zorg- of opvanginstelling klaargestaan als dat nodig was (N 2016=82, 2017=75, 2018=72)	42%	56%	56%	40%	27%	31%	11%	9%	6%	4%	4%	3%	4%	4%	5%

In figuur 13 en figuur 14 is te zien hoezeer de vrijwilligers zich positief onderscheiden ten opzichte van bezoekers uit de buurt en mensen die nooit op de tuin komen. Vrijwilligers binnen het programma Groen Verbindt zeggen bewoners van zorg en opvang vaker goedendag dan bezoekers van de tuin uit de buurt en ze doen ook vaker iets samen. Het verschil met de nooit-komers is nog groter. Daarmee is de tweede doelstelling van het Oranje Fonds: groeiend contact tussen cliënten van zorg en opvang en de buurtbewoners op programmaniveau zeer goed gehaald.

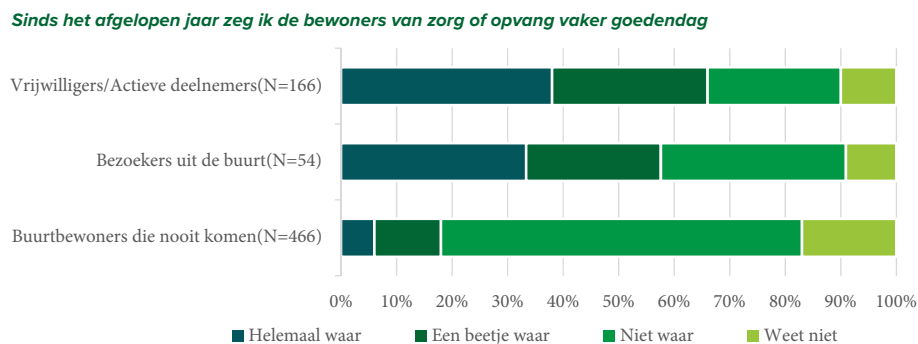
Tijdens de lenteactiviteit van Samen Scheppen - Groen Verbindt Oosterbeek maken vrijwilligers en bewoners van woonzorgcentrum Verburgt-Molhuysen Staete groenstukjes: binnen genieten van het groen!

Figuur 13. De invloed van projecten op het contact tussen vrijwilligers/bezoekers/nooit-komers en bewoners van de zorg of opvang. Bron: vragenlijst vrijwilligers en buurtonderzoek.

Figuur 14. De invloed van projecten op het contact tussen vrijwilligers/bezoekers/buurtbewoners en bewoners van de zorg of opvang. Bron: vragenlijst vrijwilligers en buurtonderzoek.

7.6 Beeldvorming: toenemend begrip voor beperkingen en kracht

De actieve vrijwilligers is in een open vraag ook gevraagd naar het beeld dat zij hebben van de bewoners van de zorg- of opvanginstelling. In het eerste jaar hadden nog 30 vrijwilligers geen (helder) beeld van de cliënten of bewoners van de instellingen. Zij zeiden dat er geen contact was en dat de bewoners of cliënten van de zorginstelling maar weinig interesse toonden voor de tuin en de activiteiten daar omheen. “Ze zijn vaak erg oud” zei een respondent toen. En ook veel mensen vulden in: “Geen mening, op de dag dat ik werkte, waren ze er niet.” Dat is de jaren daarop een stuk beter geworden: in 2017 en 2018 hadden nog maar 20 vrijwilligers op de tuinen geen beeld bij de cliënten. Alle jaren hebben zo’n 50 respondenten wel een beeld van de cliënten en ze zijn ook overwegend positief over hen. Opmerkingen variëren van:

“Het zijn ook gewoon mensen”

tot

“Super goed! Het zijn geweldige mensen. Heel gezellig en werken fantastisch. Inmiddels herkennen hun mij op straat en andersom. Mijn kinderen vinden mensen met een beperking niet meer ‘eng’ maar snappen nu dat niemand hetzelfde is en dat iemand met een beperking ook gewoon een mens is met gevoel en alles kunnen wat ze willen (al is het soms met een omweg).”

Deze actieve positief gestemde vrijwilligers noemden de cliënten *betrokken* (2017:6x, 2018: 11x), *enthousiast* (2017:10x, 2018: 9x) en *competent* (2017:5x, 2018: 5x). Met dat laatste werd bedoeld dat cliënten hard werken of “meer kunnen dan de omgeving denkt.” Verder staan respondenten vooral stil bij de meerwaarde van het initiatief voor de cliënten, maar het werd in de loop van Groen Verbindt steeds minder een wij-zij-verhaal. Er worden nog steeds antwoorden gegeven als

“Het doet ze goed”, “ze genieten er zichtbaar van”, “het geeft ze voldoening” en “ze voelen zich weer gewaardeerd”.

Maar dat komt op het laatst minder vaak voor dan aan het begin van het programma: 2016 32x genoemd; 2017 15x en 2018 12x. Een aantal mensen geeft ook in de toelichtingen blijk van verbinding met de cliënten en ervaren gelijkwaardigheid (2017: 7x, 2018: 5x).

“Het is erg gezellig zo met elkaar te werken in de tuin.”

“Mijn beeld is positief. Via natuurprojecten maak je makkelijk contacten. Er zijn altijd wel gespreksonderwerpen te bedenken. Het samenwerken met bewoners geeft ook meer begrip over en weer.”

De kwetsbaarheid van cliënten wordt in de loop der jaren minder vaak benadrukt (2016 17x, 2017 11x, 2018: 7x), maar speelt natuurlijk nog wel een rol: *“Het zijn zwaar beschadigde mensen. Ze komen heel onzeker op me over. Heel kwetsbaar.”* Over het algemeen is er meer begrip voor de eenzaamheid van cliënten, hun lichamelijke beperkingen en verslavingen. De vrijwilligers met een minder positief beeld van de cliënten zijn gehalveerd ten opzichte van het eerste jaar: (2016: 21x, 2017: 11x, 2018: 10x). Zij noemen nog steeds de *geringe betrokkenheid* van bewoners of cliënten, of het moeizaam verlopende contact: *“De bewoners moeten nog wennen,” “bewoners komen niet vaak buiten,” “Ze willen (en soms kunnen) niet veel.”* Maar de minder positief gestemden zijn in hun bewoordingen minder beschuldigend. Konden zij in het eerste jaar nog wel eens zeggen dat cliënten *niet initiatiefrijk* genoeg waren of *lastig te activeren*. Nu is het zoals het is en nemen ze de beperkingen meer voor wat ze zijn. Iemand zegt anno 2018: *“We zijn allemaal gelijk in de tuin, ongeacht afkomst, handicap”*.

‘Doen genieten’ als drijfveer

Uit de antwoorden van de vrijwilligers in de initiatieven blijkt dat zij voldoening halen uit het feit dat zij van betekenis zijn voor een ander. Dit strookt met bevindingen uit eerder onderzoek. Onder andere het afstudeeronderzoek van Inez van de Wiel (Radboud Universiteit, 2017) gaat hierop in. Zij benoemt de drijfveren van vrijwilligers om te participeren in groene initiatieven.¹⁹ De vijf drijfveren van burgers zijn wat betreft Van de Wiel: (1) Verantwoordelijkheidsgevoel, het van betekenis willen zijn voor een ander, (2) Verbinding, de behoefte aan sociaal contact en het uitbreiden van het netwerk (3) Verdieping, de behoefte aan zelfontplooiing en bewustwording over eten en een actieve levensstijl, (4) Vermaak, de passie voor groen en het simpelweg leuk vinden om met de handen bezig te zijn en (5) Verbeteren van de leefomgeving, de behoefte om de eigen buurt te veraangename of op te knappen, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van verloederding.

In de enquêtes van Groen Verbindt vragen we niet expliciet naar de motivaties van vrijwilligers. Maar tijdens de locatiebezoeken is daar natuurlijk wel informatie over naar boven gekomen. Vooralsnog zien we dat verantwoordelijkheidsgevoel en de behoefte aan verbinding en vermaak de boventoon voeren bij de vrijwilligers in de projecten. In ons onderzoek hebben we gekeken of de behoefte aan contact bij vrijwilligers in het algemeen te koppelen is aan hun respons op de vraag of ze meer contacten willen hebben *met bewoners van zorg- of opvang*. Dat blijkt niet het geval. Op de vraag of de vrijwilligers meer contact zouden willen met de bewoners van de zorg- of opvanginstelling wordt wisselend gereageerd: ongeveer een derde(34%) zou dit wel willen, een derde(36%) niet en een derde(30%) weet dit niet. Maar de vrijwilligers die in z’n algemeenheid behoefte hebben aan meer contacten, hebben nauwelijks behoefte aan contact met de bewo-

¹⁹ Van de Wiel, I. (2017). Drijfveren voor participatie in groene initiatieven: is het gras groener in de leefstijlbenadering? Masterscriptie Radboud Universiteit Nijmegen. Op basis van 35 interviews met vrijwilligers bij zes groene initiatieven in Amsterdam, Dordrecht, Eindhoven, Gilze, Groningen en Lent, ontwikkelde zij het 5V-model. Met het 5Vmodel geeft Van de Wiel via een leefstijlbenadering invulling aan de factor ‘Like to’ (de motivatie tot participeren) uit het CLEAR-model van Lowndes, Pratchett en Stoker (2006).

ners van zorg- op opvanginstelling. Het gaat hier om kleine aantallen, maar het zijn vooral de sociaalste vrijwilligers - die al veel contacten hebben- die ook nog wel wat meer met bewoners van zorg en opvang zouden willen doen. Waarschijnlijk zijn hier net als eerder (zie hoofdstuk 5) twee groepen vrijwilligers van Groen Verbindt in het spel: de 'kwetsbare' vrijwilligers die meer dan gewoonlijk met eenzaamheid te kampen hebben en de 'sterke' vrijwilligers die al genoeg sociale contacten hebben, maar er ook nog wel wat bij kunnen hebben.

De respondenten die aangeven meer contact te willen met de bewoners van de zorg- of opvanginstelling is open gevraagd wat zij samen zouden willen doen. Twee derde van de vrijwilligers wil samen aan tuinonderhoud doen, de helft van de respondenten zou willen praten en ongeveer een vierde van de respondenten wil gezamenlijk iets drinken, koken en een feest of barbecue houden. Andere minder populaire activiteiten om te ondernemen met de bewoners van de zorg- of opvanginstelling zijn het bezoeken van een markt, de buurt onderhouden en winkelen of boodschappen doen in de buurt.

Het meifeest in de tuin bij Weslinge Groen in Heerhugowaard brengt de buurt naar het project. Foto: Sturm Unger Fotografie.

7.7 Koplopers in contact tussen cliënten en niet-clienten

In de loop van drie jaar Groen Verbindt is het contact tussen cliënten en buurtbewoners (al dan niet vrijwilligers) gegroeid. Het *aantal mensen uit beide groepen* dat meedeed is gegroeid, de *frequentie* waarin zij elkaar zagen is toegenomen, en de *aard van hun contact* is veranderd. Ze zeggen elkaar vaker gedag, maken vaker een praatje met elkaar en doen vaker een activiteit samen. Niet elk project was even goed in het verbinden van de groepen die elkaar in het dagelijks leven niet zo vaak troffen, maar samen maakten zij toch een verschil en dat is de verdienste van het programma Groen Verbindt.

Er zijn een aantal koplopers op dit gebied aan te wijzen: projecten die er goed in waren om buurtbewoners en cliënten met elkaar te verbinden. Al konden ook zij de gewenste schaal van het Oranje Fonds niet bereiken, Brunssum Oosterhökkes, De tuin van de Plataan in Amersfoort, Rotterdam Hefpark, Groen Verbindt Oudeland in Rotterdam, Groen Verbindt Enschede Zuid, de Beleeftuin van revalidatiecentrum Vogellanden in Zwolle en het Groen Trefpunt IJsselstein zijn daar voorbeelden van. In Amersfoort treffen de ouderen uit de instelling de buurtbewoners vaak op de tuin. De ouderen kunnen makkelijk naar de tuin, maar er niet uit- in verband met hun dementie; de buurtbewoners kunnen makkelijk te tuin in. Beide groepen komen vaak op de tuin; cliënten en vrijwilligers bouwen gestaag aan hun onderlinge relatie.

Bij revalidatiecentrum De Vogellanden komen cliënten en hun naasten op de tuin om te revalideren en te recreëren. Een klein groepje cliënten komt er wekelijks om te tuinieren en de instelling heeft op de tuin ook deelnemers uit de buurt aan een overgewichtprogramma. Daarnaast lopen buurtbewoners in en uit en komt er wekelijks een grote groep vrijwilligers uit de buurt op zaterdag tuinieren. Af en toe komt er dan een revalidant die het weekend op de instelling blijft, kijken. Vogellanden heeft op woensdagochtend vrijwilligers die één op één met cliënten iets in de tuin doen. Het is er een drukte van belang, zeker als dan ook de professionals van de instelling hun boterham komen eten.

Bij Oosterhōfkes in Brunssum en het Groene Trefpunt in IJsselstein zijn er veel tuinvrijwilligers uit de buurt. Die buurtvrijwilligers in Brunssum gaan vaak naar de instelling om weer andere activiteiten met de bewoners te ondernemen. Twee van hen hebben een echte buddy-rol. Bij het Hefpark en Groen Verbindt Oudeland in Rotterdam lopen de buurtbewoners en de cliënten van Antes door elkaar. Er zijn ook cliënten uit de buurt. Het onderscheid tussen tuinvrijwilligers, buurtbewoners en cliënten is bij deze Rotterdamse projecten niet meer altijd even goed zichtbaar. Er zijn meerdere mensen betrokken die ieder op hun eigen manier kwetsbaar én veerkrachtig zijn. Bij Geluk kweek je zelf, in Biezenmortel en het Groen Trefpunt, in IJsselstein is ook sprake van succesvol contact tussen cliënten en dorpsbewoners: er wordt samen gekookt en gekeuveld, hetgeen aan beide kanten goed bevalt.

8 Samenwerking en geleerde lessen volgens de projectleiders

In dit hoofdstuk staan de samenwerkingsprocessen en geleerde lessen volgens de coördinatoren centraal. De coördinatoren geven aan dat er veel dingen goed zijn gegaan binnen de projecten in de afgelopen drie jaar. Ook gingen er dingen minder goed binnen de projecten en zijn er belangrijke leermomenten geweest. In de volgende paragrafen beschrijven we zowel de positieve als minder positieve ervaringen van de coördinatoren. Tot slot gaan we in op een aantal projecten die op meerdere fronten goed presteerden in termen van de doelstellingen die het Oranje Fonds formuleerde bij het programma Groen Verbindt. Deze projecten zijn al snel in de programmaperiode gaan ‘performen’ (Tuckman, 1965) op bekendheid van het project in de buurt, bevordering van sociale cohesie en ontmoeting. Een enthousiaste coördinator, een door een brede vrijwilligersgroep gedragen opvatting van het doel van het project en ruimte voor mede-eigenaarschap van cliënten en buurtbewoners zijn de geheimen van deze performers. Naast hard werken, doorzettingsvermogen en geduld natuurlijk.

8.1 Wat ging er goed volgens de coördinatoren

Geheel in het thema van Groen Verbindt, is de grote gemene deler binnen de ‘tops’ van de projecten de eerste twee jaar: groei! Vrijwel elk project geeft voor die periode aan gegroeid te zijn, zij het op veel verschillende manieren. Er zijn nieuwe vrijwilligers aangetrokken (2016, 7x, 2017: 13x), de bekendheid in, en de verbondenheid met, de buurt is vergroot (2017, 9x genoemd). Daarover zegt één projectleider:

“De betrokkenheid van de buurtbewoners groeide. Men werd steeds enthousiaster over de tuin en nam meer deel aan activiteiten.”

Bij twaalf projecten is de tuin in 2017 zelf groter geworden of verder ingericht en zijn er nieuwe activiteiten van start gegaan (2016: 8x). Dat hebben de onderzoekers ook met eigen ogen gezien tijdens de locatiebezoeken. Daarnaast wordt in de loop van 2017 steeds meer samengewerkt tussen het project en de gemeente; hetgeen in acht gevallen

uiteindelijk resulteerde in cofinanciering door de gemeente in 2019 (zie paragraaf 3.4). Het initiatief in Apeldoorn kreeg bezoek van de koning; dat was een hoogtepunt in het bestaan van het project. In 2018 zijn de projecten niet per se gegroeid maar zich veel gericht gaan focussen op verbinding, ontmoeting en samenwerking. Nu de tuinen er staan kan er aandacht worden besteed aan het samenbrengen van verschillende groepen. Samenwerking tussen vrijwilligers, cliënten en buurtbewoners wordt in negen projecten genoemd en nog eens zes projecten noemen ontmoeting als focus en positief punt. Daarover zegt één projectleider:

“De samenwerking, de ontmoeting, het genieten van het groen en van het contact. Het kijken naar ieders kwaliteiten en dat inzetten! Dat is uiteindelijk gelukt”

Het heeft de projecten wel wat tijd gekost om op dat punt te komen. In 2018 vermelden veel coördinatoren dat zij vooral geleerd hebben om niet op te geven: *je hebt een lange adem nodig om zo’n project op te zetten en draaiend te houden* (9x). Daarnaast noemen vijf coördinatoren in 2017 dat je moet beseffen dat dingen tijd nodig hebben. Een coördinator zegt daarover:

“Eerst zaaien, dan oogsten. In figuurlijke zin. Het kost veel tijd om iets op te zetten dat breed gedragen en begeleid wordt”.

Een aantal projecten heeft tijdens het laatste locatiebezoek benadrukt dat het echte sociale cohesie en ontmoetingswerk eigenlijk nu pas goed kan beginnen:

“Het project had er nooit kunnen zijn zonder de subsidie van het Oranje Fonds, maar we kunnen best nog een programmaperiode gebruiken om het contact tussen zorgcliënten en vrijwilligers beter in de verf te zetten. Dat blijft ingewikkeld en heeft echt aandacht nodig.”

8.2 Wat ging er minder goed?

Aan het begin hadden de projecten vooral samenwerkingsproblemen en moeite met de werving van vrijwilligers. In 2016 werden problemen in de samenwerking door 8

coördinatoren genoemd. In 2017 en 2018 wordt dit nog maar drie keer genoemd. Al eerder in deze rapportage meldden wij dat de samenwerkingsprocessen nu veel minder problemen opleveren dan voorheen. Het weer was in het laatste jaar een grotere vijand; vier tuinen gaven aan dat de warme zomer voor problemen zorgde en in de afgelopen jaren hadden enkele tuinen last van wateroverlast. Ook had de tuin in de provincie Groningen last van de aardbevingen.

In 2016 waren er maar liefst twaalf tuinen die kampten met een tekort aan vrijwilligers. In 2017 en 2018 hadden slechts twee tuinen met dit probleem te kampen; ook dit punt lijkt dus verbeterd. De twee problemen die in 2017 door de coördinatoren het vaakst gesignaleerd werden, hebben te maken met de activering van buurtbewoners en van de cliënten. Wat betreft de laatste groep: “de ouderen komen eigenlijk niet buiten” zegt één coördinator en een ander meldt dat “cliënten zonder begeleiding eigenlijk niets kunnen in de tuin”. Een derde zegt dat de inzet van de cliënten “slecht uit de verf” komt. Een andere coördinator sluit zich daarbij aan:

“Deelname van de doelgroep gaat stapje voor stapje. Vooral de moeilijkere doelgroep heb je niet een-twee-drie. Daar is heel veel geduld en inzet voor nodig. We moeten blij zijn met kleine succesjes.”

Eén coördinator denkt dat de beeldvorming over cliënten bij buurtbewoners blijft spelen; één tuin kan niet een hele buurt overtuigen van een ander imago voor cliënten als verslaafden. Dan heb je echt contact met deze cliënten nodig en een goede bekendheid van wat er op de tuin gebeurt. De coördinator in kwestie zegt:

“De buurt is lastig te betrekken en meehelpen blijft nog achterwege vanwege angst voor de cliënten.”

Ook in 2018 is het nog steeds lastig om alle groepen naar de tuin te krijgen. Daarnaast blijft het veel creativiteit, doorzettingsvermogen en draagvlak vragen vanuit de zorginstellingen om de zorgcliënten daadwerkelijk te betrekken. We zien in sommige

projecten relatief vaker kwetsbare buurtbewoners als deelnemer aanhaken, dan de intramurale cliënten.

In 2017 kwamen er ook nieuwe problemen aan het licht: een project merkt op dat een *te groot gevoel van eigenaarschap* bij vrijwilligers tot problemen heeft geleid. Zij dulden weinig nieuwelingen. Een ander project dat steeds meer buurtbewoners in de tuin verwelkomt, krijgt tegelijkertijd ook meer overlast van hangjongeren. In 2018 hebben twee projecten last van vandalisme en overlast.

8.3 Geleerde lessen: Wie het kleine niet eert ...

Waar de geleerde lessen over 2016 vooral te maken hadden met het opstarten van een project en afstemming in de samenwerking (elkaars motivatie leren kennen, het verdelen van taken in overleg) hebben de lessen van 2017 vooral betrekking op het werk zelf. De lessen die de coördinatoren geleerd hebben in 2017 zijn dat het belangrijk is kleine successen te vieren en je niet uit het veld te laten slaan (6x):

“[Een belangrijke les is het] bijhouden van een soort logboek. Je ziet dan dat er meer gebeurd is dan je zo uit je mouw schudt en dat je verder bent gekomen dan een jaar geleden.”

Twee coördinatoren noemen in 2018 dat je kleiner moet denken om het project succesvol te laten zijn. Een coördinator zegt hierover:

“Dat je Groen Verbindt klein en sterk moet houden en niet te groot moet willen groeien. De kracht zit hem in het individuele contact, niet in hoe groot de moestuin is of hoe lang de wandelroute is.”

Waar in 2017 samenwerking nog negen keer werd genoemd als leerpunt is dat in 2018 nog maar één keer. Wel wordt tijdsinvestering in het draagvlak bij zorginstellingen nog steeds genoemd als leerpunt. Andere losse lessen zijn dat niet iedereen van tuinieren houdt, dat men daar ook in een tuinproject rekening mee moet houden en dat work-

shops over iets heel anders dan natuur in dat geval goed werken. Dat een niet per se groene manier van ontmoeten (zoals koffie drinken) soms beter werkt dan een georganiseerde activiteit. Wat als rode lijn blijft, is dat het verbinden van doelgroepen om geduld en aandacht vraagt:

“Dat het hele proces van twee doelgroepen aan elkaar verbinden en burgers laten meedoen vanuit eigen kracht in plaats van alles van de gemeente verwachten veel tijd kost. Dat je geduld moet hebben en oog hebben voor de kleine veranderingen.”

8.4 Samenwerking met (coalitie)partners

In de organisatie en coördinatie van de projecten is de afgelopen drie jaar voornamelijk samengewerkt tussen professionele zorgorganisaties, bewonersinitiatieven/ bewonersverenigingen, professionele welzijnsinstellingen en (deel)gemeenten. De projecten werken het minst vaak samen met zelforganisaties van migranten, religieuze organisaties of sportverenigingen.

Geen enkel initiatief geeft aan niet samen te werken met andere organisaties. In de ‘anders, namelijk’ categorie wordt onder andere samenwerking met scholen en/of jeugdcentra een aantal keer genoemd. Verder noemt een project de speeltuin en anderen de wijktuin, woningcorporatie, schaakclub of fotoclub als samenwerkingspartner.

Projecten zijn in de loop der tijd met steeds minder organisaties een vaste samenwerkingsrelatie aangegaan. Het heeft zich uitgekristalliseerd welke partners van belang zijn in het lopende project (en welke niet) en met wie het goed samenwerken is. Niet alle organisaties die betrokken waren bij of voor de start zijn nu nog in beeld.

Tabel 14. Met welke typen organisaties werkt u in het project samen? Meerdere antwoorden mogelijk. (N=27/25/24/23). Bron: Vragenlijst coördinatoren.

Type verbonden organisaties	T0	2016	2017	2018
(deel)Gemeente	16	16	10	11
Professionele zorgorganisatie(s)	23	20	18	17
Professionele welzijnsinstelling(en)	15	19	14	12
Professionele organisatie voor natuurbeheer en milieu educatie	10	11	5	7
Sportvereniging(en)	1	2	2	1
Ondernemersvereniging	4	5	4	0
Bewonersinitiatief/Bewonersvereniging	18	20	15	12
Zelforganisatie van migranten	1	1	2	2
Vrijwilligersorganisatie in zorg of welzijn	7	4	4	5
Vrijwilligersorganisatie in natuurbeheer of milieu educatie	6	7	4	4
Religieuze organisatie	2	2	2	2
Anders, namelijk...	10	6	5	4
Wij werken niet samen met andere organisaties	0	0	0	0

Steeds meer tevredenheid over de samenwerking met coalitiepartners

Coördinatoren zijn tevreden over de samenwerking tussen de coalitiepartners: ze geven de samenwerking alle jaren een ruime voldoende (T0: 7,5, 2016: 7,6; 2017: 7,8, 2018: 8,0). Een duidelijk stijgende lijn waarin wij enerzijds het afvallen van de zwakkere broeders onder de projecten zien en anderzijds de vruchten van het coachingswerk van Adviesbureau Van de Bunt. In twaalf van de 23 projecten die gebruik maakten van de coaching van Van de Bunt ging de coaching over de samenwerking tussen de coalitiepartners.

Waar bij de nulmeting één onvoldoende werd gegeven (door Groen Trefpunt, IJsselstein), zijn de onvoldoendes in 2016, 2017 en 2018 weg. Drie projecten gaven de samenwerking in het eerste jaar een zes: de Riebeeck tuin in Hilversum, de AZC buurtmoes-tuin Westlinge Groen in Heerhugowaard, en Stadstuin de Eendracht, in Appingedam. Twee daarvan geven een verklaring: bij een project is de derde partner afgehaakt, maar heeft een nieuwe zich aangemeld. In het laatste jaar geeft alleen de coördinator van het project in Heerhugowaard nog een 6, omdat er weinig contact is met de welzijnsorgani-satie. Zes projecten die een 7 geven, hebben allemaal problemen in de samenwerking. Eén loopt aan tegen verschillen in bedrijfscultuur in de zorginstelling, bij twee andere zijn er problemen in de samenwerking tussen de partners enerzijds, en de buurtbewo-ners (wijkvereniging) anderzijds.

Negen projecten geven de samenwerking een 8. Knelpunten daar zijn het wegvallen van een partner, wat gepaard gaat met het wegvallen van een deel van de financiering; ongelijke verdeling van werklasten; wisseling van betrokken personen wat gepaard gaat met verlies van kennis en ervaring; stroeve samenwerking met de bewonersvereni-ging. Ondanks deze punten dus toch nog een 8. Positieve toelichtingen op een 8 gaan over de soepele samenwerking en overleg tussen de betrokken partijen. Vier projecten geven de samenwerking een 9, en geven als toelichting dat het goed loopt en er fijn contact is. Drie projecten geven de samenwerking tussen coalitiepartners een 10: Moestuin Havenpark in Apeldoorn, Groen Verbindt in Harderwijk en Geluk kweek jezelf in Biezenmortel. Twee van hen lichten toe: “Het gaat buitengewoon goed, we pakken alles samen op.” En *“Er is gewoon een hele goede verbinding tussen de partners en subpartners ontstaan met één duidelijk doel.”*

Groep 7 van basisschool De Kubus uit de wijk helpt mee bij De tuin van de Plataan op de Nationale Boomfeestdag. Jong en oud delen verhalen.

Coaching van Adviesbureau Van de Bunt

We hebben de projectleiders gevraagd of zij gebruik hebben gemaakt van de coaching van Adviesbureau Van de Bunt, aangeboden door het Oranje Fonds. Twintig van de 24 projecten hebben dit in 2017 gedaan en negentien van de 23 in 2018. Het ging in deze coaching volgens de projectleiders vooral over samenwerking met coalitiepartners (beide jaren 12x), samenwerking met externe organisaties (beide jaren 8x), en finan-ciering en continuïteit, wat in het laatste jaar meer aan de orde was (2017: 7x, 2018: 11x). Ook thema's als contact tussen cliënten en de buurt, gebrek aan belangstelling van en samenwerking met gemeenten worden enkele keren aangekruist. Uit de open antwoorden bleek dat persoonlijke ontwikkeling als projectleider in 2017 ook een belangrijk thema was bij Van de Bunt, dit werd acht keer genoemd. Bij de coaching in

2018 was dit bij vier coördinatoren een thema. Met gemiddeld een 8,3 in 2017 en een 8,6 in 2018 geven de projectleiders aan dat ze veel aan deze coachinggesprekken hebben gehad. Het laagste cijfer was een 7 (beide jaren 1x). Eén coördinator gaf de coaching in 2017 een 10 (in 2018 twee projectleiders). Die zegt over de coaching:

“Als coördinator [en] kartrekker kun je je uitgeblust en eenzaam voelen als het niet lekker loopt. Je voelt je verantwoordelijk voor zaken waarop je geen invloed hebt. De coaching heeft geholpen bij het nemen van een andere rol, waarbij ik alleen doe waar ik wel zelf invloed op heb.”

Zes mensen geven aan dat het fijn is te kunnen sparren met iemand. Een iemand geeft aan dat het de samenwerking binnen het project ten goede is gekomen. De rest spreekt in het algemeen lof uit of geeft geen toelichting.

Knelpunten en verwachtingen

De coördinatoren is in een open vraag in de loop der tijd vier keer gevraagd naar knelpunten in de samenwerking met de coalitiepartners. Communicatie was het grootste knelpunt in 2016 (2017, 4x; 2018, 2x), maar is in de laatste twee jaar nauwelijks nog een probleem. Zeven projecten zien geen enkel knelpunt: dat is vier meer dan in het eerste jaar. De knelpunten die aan het eind nog een enkele keer signaleerd worden, zijn: verschillen in bedrijfscultuur en uiteenlopende verwachtingen van elkaar. Steeds vaker komen personele problemen aan de orde (2018, 5x; 2017, 6x) zoals tijdgebrek, onderbezetting, en het vertrek van mensen met ervaring. Ook het motiveren van vrijwilligers, concreet aan de slag gaan (sic!), en het draagvlak in de organisatie zijn net als vorig jaar genoemd als knelpunten.

Over samenwerking met andere partners dan de coalitiepartners melden de coördinatoren het volgende. Ongeveer de helft van de projecten werkt samen met (deel) gemeenten (2016: 13x, 2017: 11x, 2018: 14x) en hetzelfde geldt voor bewonersinitiatieven/verenigingen (2016: 11x, 2017: 11x, 2018: 9x). Het aantal projecten dat samen-

werkt met professionele zorg- en welzijnsorganisaties neemt toe (zorg: 2017: 9x, 2018: 14x). Het aantal projecten dat samenwerkt met vrijwilligersorganisaties in natuurbeheer of milieueducatie neemt af (2016: 9x, 2017: 8x, 2018: 7x genoemd). Een handvol projecten verwacht nog samen te gaan werken met een professionele organisatie voor natuurbeheer en milieueducatie of met een sportvereniging. In 2016 werkten geen projecten niet samen met andere partners dan de coalitiepartners. Twee projecten in 2017 en drie in 2018 geven aan niet samen te werken met andere partijen buiten de coalitiepartners. Binnen de ‘anders, namelijk’ categorie worden partijen genoemd als scholen en opleidingen, het bedrijfsleven en vluchtelingenwerk.

Tabel 15. Met welke partijen werkt u, buiten de coalitiepartners, verder nog samen binnen dit project? Meerdere antwoorden mogelijk. (N=27/25/24/23). Bron: Vragenlijst coördinatoren.

Mogelijke samenwerkingen	T0	2016	2017	2018
(deel)Gemeente	13	13	11	14
Professionele zorgorganisatie(s)	10	9	14	9
Professionele welzijnsinstelling(en)	8	5	11	7
Professionele organisatie voor natuurbeheer en milieu educatie	10	6	8	5
Sportvereniging(en)	9	5	4	3
Ondernemersvereniging	10	8	5	3
Bewonersinitiatief/Bewonersvereniging	11	11	11	9
Zelforganisatie van migranten	6	7	2	4
Vrijwilligersorganisatie in zorg of welzijn	10	7	6	5
Vrijwilligersorganisatie in natuurbeheer of milieu educatie	13	9	8	7
Religieuze organisatie	4	7	5	6
Anders, namelijk...	7	5	11	8
Wij werken niet samen met andere organisaties dan de coalitiepartners	0	0	2	3

8.5 Forming, storming, norming and performing

Uit de antwoorden over de samenwerking met coalitiepartners in 2016 bleek dat de meeste projecten zich toen ergens in de eerste twee fasen van het samenwerkingsproces bevonden zoals dat door de psycholoog Tuckman is beschreven. Tuckman beschrijft de stadia die een groep doorloopt om tot een goede samenwerking te komen. Het model beschrijft vier fasen: Forming – Storming – Norming – Performing (Tuckman, 1965). De fasen van Tuckman zien we terug in de interne samenwerkingsprocessen binnen de Groen Verbindt-projecten en in de samenwerking met de externe coalitiepartners.

In het kort beschrijft Tuckman het zo: in Forming leert het team elkaar kennen. Tijdens Storming is er sprake van conflicten. Als een team goed door de vorige fasen heen is gekomen dan is in de Norming-fase duidelijk hoe het team verder zal werken. Leden komen weer meer naar elkaar toe, groepsrollen en –normen worden opgesteld. Iedereen heeft nu een taak en het is duidelijk wie op welk punt de leiding neemt. Performing is de fase waarin interpersoonlijke relaties stabiliseren, de groepsenergie gaat uit naar het succesvol vervullen van de taak. Iedereen kent en accepteert zijn rol en men kan performen, ofwel resultaten behalen.

We constateerden begin 2017 dat de initiatieven een taak hadden om de volgende jaren van Forming en Storming, naar Norming en Performing te komen. Dat laatste is gebeurd. Tijdens de locatiebezoeken in 2017 bleken er bij sommige projecten nogal wat conflicten en commotie te zijn op de tuin: over de inrichting van de tuin, de manier van tuinieren, of de manier van communiceren. Tijdens de locatiebezoeken van 2018 was dat over: er is een gezamenlijk gedragen norm en manier van werken per tuin. Ook hebben de professionals en vrijwilligers overeenstemming over het doel waarnaar ze op weg zijn. Bijna alle projecten die in het laatste jaar nog meededen met Groen Verbindt zijn twee fasen opgeschoven in het model van Tuckman. De beste projecten hebben de Normingfase al lang en breed achter zich gelaten en zitten nu in de Performing fase. In het geval van Groen Verbindt betekent dat dat er grote stappen gemaakt zijn in het bevorderen van ontmoeting en sociale cohesie. Daarover meer in het slothoofdstuk 9.

8.6 Performing in PR

Binnen het programma hebben een aantal projecten zich de afgelopen drie jaar meer dan positief onderscheiden wat betreft de combinatie van samenwerking, projectorganisatie en PR. In ons onderzoek hebben wij ze koplopers genoemd. Het gaat dan om Groen Verbindt Enschede Zuid, Voedseltuin Overvecht in Utrecht, De tuin van de Plataan in Amersfoort, Het Groen Trefpunt in IJsselstein, Moestuin Havenpark in Apeldoorn, de Beleeftuin van Revalidatiecentrum Vogellanden in Zwolle, en de Tref-tuin in Roden/ Noordenveld.

Projecten die het goed doen hebben vaak expliciet aandacht besteed aan draagvlak bij cliënten én buurtbewoners. Bij De Tref-tuin in Roden geven de cliënten en vrijwilligers aan dat de projectleider goed luistert naar wat ze willen, wat hun enthousiasme aanwakkert. In elke fase is de betrokkenen naar hun mening en eigen ideeën gevraagd. De koplopers maken ook werk van relaties met externen. Roden trok gespecialiseerde pr-vrijwilligers aan - mensen met vaardigheden, ambities en competenties op het publiciteitsvlak. Zo kwam het dat het project 500 bezoekers kon verwelkomen op de jaarlijkse markt op de tuin.

Bij het Groen Trefpunt in IJsselstein kun je vriend worden van de tuin. Dat kost 10 euro per jaar en wordt geregeld door een zeer ondernemend kernteam van zes vrijwilligers, met veel contacten in het dorp. Zij zorgen er ook voor dat lokale organisaties de weg naar het project kennen. De sportvereniging, de wijkagent, de bedrijven uit de buurt, de gemeenteambtenaren etc. Als zij de weg naar het project kennen, dan kunnen ze er anderen weer op attenderen en zo gaat de sneeuwbal steeds harder rollen. Bij Samen scheppen in Renkum/ Oosterbeek kun je de tuin als locatie huren. De Beleeftuin in Zwolle heeft een goede relatie met andere organisaties in de wijk: het Pierikoverleg. En ook de Daktuin in Zaandam is veel samenwerkingen aangegaan onder andere met het sociale wijkteam.

Groen Verbindt Enschede Zuid in Enschede genereert bekendheid voor het project door middel van een flyer.

Het vinden van aansluiting bij buurtorganisaties speelt een grote rol bij succesprojecten. De Moestuin Havenpark in Apeldoorn werkt samen met scholen, winkeliers en andere ondernemers uit de buurt. De horecagelegenheden zetten bijvoorbeeld bloemen uit de tuin op tafel. Een fotografiegroep gebruikt de tuin om te oefenen met de camera. De projectleider van de Buurtmoestuin in Elburg lijkt een geboren netwerker. Naast de zorginstelling en welzijnsinstelling die de aanvraag hebben gedaan, betreft zij ook op een structurele manier de afdeling Groen van een VMBO-school, de GGZ (arbeids-

matige dagbesteding), basisscholen en het wijkcomité bij het project. Zij zijn, na een moeilijke start, toch structureel samen bezig met het aanleggen van de tuin.

Groen Verbindt Enschede betreft de buurt door de moestuinen te verspreiden over de hele wijk. Het project heeft zelf een fietsroute gecreëerd waaraan de tuinen van Enschede liggen en deelt regelmatig een flyer uit. Een grote groep vrijwilligers heeft in Enschede aandacht voor het welkom heten van nieuwe mensen (buurtbewoners en vrijwilligers). Dat gebeurt bij het Havenpark in Apeldoorn ook: de bewoners in de nieuwbouw kregen een kaartje in de bus dat ze bij de tuin een potje zelfgemaakte jam of olie op konden halen. De PR bij Een Groene Brug in Heiloo gebruikt het grotere landgoed om mensen naar de tuin te trekken.

Voedseltuin Overvecht heeft een welkom in meerdere talen bij de ingang van de tuin en vaste afnemers voor de groenten: Resto van Harte, dit cateringbedrijf kookt ermee. Externen vinden dat Overvecht best wat trotser op zichzelf mag zijn. En ook De Plataan in Amersfoort mag er zijn. Al in het tweede jaar van Groen Verbindt gingen ze daar buurtbewoners ophalen om naar de tuin te gaan en maakte het project werk van zichtbaarheid: *“Als de tent met ballonnen er staat weet de buurt dat er wat te doen is.”*

Het gebruik van sociale media: steeds belangrijker

Veel tuinen hebben een eigen Facebookpagina en maken hier ook actief gebruik van. Zo worden er diverse foto's en filmpjes gedeeld van activiteiten op de tuin, bijvoorbeeld van vrijwilligers en kinderen uit de buurt of cliënten die samen dingen aan het knutselen zijn voor op de tuin, cliënten die bollen aan het planten zijn, en vrijwilligers die *“hard aan het werk zijn”* op de tuin. Ook foto's en filmpjes van feesten op de tuin zijn populair: Halloween, kerst, Pasen, NLdoet en Burendag leveren allemaal vrolijke taferelen op. Op de Facebookpagina's worden evenementen aangekondigd, zoals workshops moestuinieren, knutseldagen, zaaidagen en feesten. In de berichten wordt ook regelmatig waar-

dering geuit naar partners en vrijwilligers betrokken bij het initiatief. *“Goed gedaan, mensen!”* Af en toe komt tevens een subtiële oproep langs om vrijwilligers of deelnemers te werven: *“Doe je mee, je bent van harte welkom!”* en: *“Kom je binnenkort helpen als ze bij ons verder gaan genieten in de tuin?”*

Bovendien staan de gewonnen prijzen en regionale krantenartikelen over de tuin op de pagina's. De meeste Facebookpagina's van de initiatieven zijn 'open', dat wil zeggen dat ze voor iedereen toegankelijk zijn, niet alleen voor leden. De tuinen die geen aparte Facebookpagina hebben, delen vaak wel berichten over de tuin op de Facebookpagina van de betrokken zorginstelling. Maar een enkel initiatief is niet actief op sociale media (Facebook, Twitter, Instagram).

Het Oranje Fonds heeft voor de projectleiders van de initiatieven een gezamenlijke Facebookgroep aangemaakt, wel uitdrukkelijk alleen voor leden. Hierop kunnen de projectleiders waardevolle informatie met elkaar delen en van elkaar leren. Op de Kennisdag van het Oranje Fonds op 30 maart 2017 bleek dat de projecten in hun enthousiasme vooral hun eigen successen delen op de pagina, leren is toch ingewikkelder in het openbaar. Projectleiders delen foto's van geslaagde dagen. Inhoudelijke vragen die een aantal projectleiders stellen, sneeuwen onder in de veelheid aan foto's van geslaagde evenementen.

Van een lerende gemeenschap is gedurende de drie jaar van Groen Verbindt alleen sprake geweest op de kennis- en inspiratiedagen. Verder hebben de projecten elkaar bijna niet opgezocht. Het Oranje Fonds heeft de projecten in het laatste jaar een groot PR-cadeau gedaan. Met het initiatief om van alle Groen Verbindt tuinen een kort aansprekend filmpje te maken heeft het Fonds de projecten een krachtig extra middel in handen gegeven om nieuw publiek en nieuwe financiering te genereren.

Bij Geluk kweek jezelf op landpark Assisië in Biezenmortel hebben GGZ-clients de plantenbakken opgevrolijkt met schilderkunst.

9 Conclusies: performing voor sociale cohesie en ontmoeting

In acht hoofdstukken zijn de ontwikkelingen in de projecten van het programma Groen Verbindt tussen 2015 en 2018 aan de orde gekomen. De tuinen van Groen Verbindt zijn in drie jaar tijd van Forming via Storming naar Norming gegaan en uiteindelijk ook steeds beter gaan performen in termen van ontmoeting en sociale cohesie.

9.1 De doelen van Groen Verbindt zijn behaald

Het Oranje Fonds en de tuinen hebben de afgelopen drie jaar gestuurd op:

- het bevorderen van naar buiten gaan, van natuurbeleving en kennis van groen,
- op het bevorderen van gezondheid en geluk
- maar bovenal op bevordering van sociaal contact in de buurt
- en sociale betrokkenheid bij elkaar.

Het Oranje Fonds wilde met het programma Groen Verbindt de volgende twee doelen bereiken:

- De sociale samenhang en leefbaarheid in buurten en wijken versterken,
- De ontmoeting tussen cliënten van instellingen en buurtbewoners bevorderen en daarmee sociale participatie en wederzijds begrip stimuleren.

Het was geen gemakkelijke opgave die het Oranje Fonds de tuinen meegaf. Hoe voor meer sociale cohesie te zorgen in een maatschappij die steeds individueler wordt? Hoe sociaal contact tussen zorgcliënten en buurtbewoners te bewerkstelligen terwijl de problematiek van cliënten die in zorginstellingen worden opgenomen eigenlijk steeds complexer wordt? En hoe sociaal contact tussen vrijwilligers uit de buurt te bevorderen terwijl het tij voor betaald werk juist aantrok in de periode 2015-2018?

Toch kunnen we na drie jaar evaluatie vaststellen dat het op programmaniveau gelukt is om de doelstellingen te behalen. De sociale cohesie in de buurt van de 23 tuinen is

versterkt en de tuinen hebben daar als geheel een duidelijke bijdrage aan geleverd. De projecten trokken een groeiend aantal vrijwilligers en bezoekers. Over het algemeen trokken de tuinen steeds jongere vrijwilligers, en lukte het ze steeds beter om activiteiten te organiseren waar bewoners uit de wijk en mensen uit de zorg en opvang op af komen. Er is de afgelopen drie jaar een waaier van activiteiten ontstaan waarmee men in het groen aan verbinding kan werken: natuurlijk zijn het tuinieren zelf en het koffie en thee drinken in de tuin het vaakst aan de orde geweest. Maar ook samen koken, eten, therapie, yoga, schilderen en vergaderbijeenkomsten vonden plaats. De projecten trokken steeds meer actieve deelnemers uit de buurt en deze verzamelde vrijwilligers vertoonden in de loop van de tijd ook nog eens een mooie score op nieuwe sociale contacten in de buurt en op contact met cliënten uit zorg en opvang uit de buurt. Ook die laatsten behoren vaak tot de buurtbewoners.

De reacties op de stellingen die we in de evaluatie voorlegden aan de actieve vrijwilligers van alle tuinen bevestigen wat we al uit eerder onderzoek weten: groen maakt mensen gezonder en gelukkiger (zie paragraaf 9.3). Bij bijna alle stellingen konden minstens vier op de tien vrijwilligers beamen dat zij vooruit gingen. Dat geldt ook voor de stellingen in het kader van de piramide van sociaal contact:

- Ik heb het afgelopen jaar nieuwe mensen leren kennen in de buurt: elk jaar door 9 op de 10 deelnemers bevestigd.
- Sinds het afgelopen jaar sta ik eerder voor andere mensen klaar: elk jaar door 5 op de 10 deelnemers bevestigd.
- Sinds het afgelopen jaar durf ik meer mensen om hulp te vragen: elk jaar door 4 op de 10 deelnemers bevestigd.

En het geldt voor de stellingen over de leefbaarheid.

Projectniveau

Op projectniveau lukte niet alles steeds even goed. De projecten moesten ieder voor zich zorgen voor meer sociale cohesie in de buurt en voor wekelijkse ontmoeting tussen groepen die elkaar in het dagelijks leven niet zo vaak tegenkomen: buurtbewoners en cliënten van zorg- en opvanginstellingen. Met name die tweede doelstelling bleek niet voor elk project haalbaar. Het Oranje Fonds sprak aan het begin van het programma de verwachting uit dat de projecten ongeacht het seizoen wekelijks 25 buurtbewoners en 25 cliënten van zorg of opvang tegelijkertijd op de tuin zouden ontvangen om daar gezamenlijk een activiteit te doen en zo elkaar te ontmoeten. Ontmoeting op deze schaal is in bijna geen enkel project gelukt. Een klein aantal projecten lukte het in de loop van het programma om daadwerkelijk een regelmatig ontmoetingsmoment te creëren voor meer dan tien buurtbewoners en meer dan tien cliënten. Meestal was dat maandelijks. Drie jaar Groen Verbindt heeft laten zien hoe weerbarstig de praktijk was, hoeveel tijd het kostte eer de zaken gingen lopen, en hoe moeilijk het was om buurtbewoners en cliënten op hetzelfde moment op de tuin te krijgen.

Meerdere projecten slaagden erin om 25 buurtbewoners wekelijks actief te krijgen: Groen Verbindt Enschede Zuid, de Voedseltuin in Overvecht (Utrecht) en de Beleeftuin bij Zwolle Vogellanden zijn daar voorbeelden van. Daarmee versterkte het programma de samenhang en de leefbaarheid in de buurten en wijken waar de tuinen liggen. En ook meerdere projecten lukte het om circa tien cliënten wekelijks naar de tuin toe te trekken. Daarmee versterkte het programma de sociale participatie van cliënten uit zorg en opvang. Vanuit evaluerend perspectief waren dat op zich al hele prestaties. Als het daarnaast ook nog lukte om een aantal keer per jaar een wat groter ontmoetingsevent te creëren voor cliënten en buurtbewoners, of om op wekelijkse basis een kleinere groep elkaar te kennismaken op de tuin of met elkaar te laten werken, was het project wat de onderzoekers betreft meer dan geslaagd. Vaak scoorden die projecten ook goed op de bevordering van wederzijds begrip.

Op vier gebieden succes

Op vier gebieden is het programma Groen Verbindt een succes geweest:

- Contact tussen cliënten en buurtbewoners
- Sociale cohesie in de buurt
- Cliëntenparticipatie en onderlinge verbinding tussen cliënten
- Betrokkenheid van kwetsbare buurtbewoners.

9.2 Contact tussen cliënten en buurtbewoners verbeterd

In de loop van drie jaar Groen Verbindt is het contact tussen cliënten en buurtbewoners gegroeid. Het *aantal mensen uit beide groepen* dat meedeed is gegroeid, *de frequentie* waarin zij elkaar zagen is toegenomen, en de *aard van hun contact* is veranderd. Ze zeggen elkaar vaker gedag, maken vaker een praatje met elkaar en doen vaker een activiteit samen.

Op de stelling ‘Sinds het afgelopen jaar maak ik vaker een praatje met de/een bewoner(s) van de zorg- of opvanginstelling’ gaan steeds meer vrijwilligers in de loop van de tijd (*helemaal*) *mee eens* aankruisen en voegen zij toe dat de tuin daar *veel* of een *beetje* aan bij heeft gedragen. Het aantal mensen dat hier *veel* betekenis aan de tuin toekent, is gegroeid de afgelopen drie jaar.

Koploper-projecten

Er zijn een aantal koplopers op dit gebied aan te wijzen. De volgende projecten lukte het goed om buurtbewoners en cliënten met elkaar te verbinden: Oosterhökkes in Brunssum, De tuin van de Plataan in Amersfoort, diversiteit in het Hefpark in Rotterdam, Groen Verbindt Oudeland in Rotterdam, Groen Verbindt Enschede Zuid, de Beleeftuin van revalidatiecentrum Vogellanden in Zwolle en het Groen Trefpunt in IJsselstein zijn daar voorbeelden van. In Amersfoort treffen de ouderen uit de instelling de buurtbewoners

vaak op de tuin. De ouderen kunnen makkelijk de tuin op, maar er niet uit- in verband met hun dementie; de buurtbewoners kunnen makkelijk de tuin in. Beide groepen komen vaak en graag op de tuin.

Bij revalidatiecentrum de Vogellanden in Zwolle komen cliënten en hun naasten op de tuin om te revalideren en te recreëren. Een klein groepje cliënten komt er wekelijks om te tuinieren en de instelling heeft ook deelnemers uit de buurt op de tuin actief in verband met deelname aan een overgewichtprogramma. Daarnaast lopen buurtbewoners in en uit en komt er wekelijks een grote groep vrijwilligers uit de buurt op zaterdag tuinieren. Af en toe komt er dan een revalidant die het weekend op de instelling blijft, kijken. Vogellanden heeft op woensdagochtend vrijwilligers die één op één met cliënten iets in de tuin doen. Het is er een drukte van belang, zeker als dan ook de professionals van de instelling hun boterham komen eten.

Bij Oosterhökkes in Brunssum en het Groen Trefpunt in IJsselstein zijn er veel tuin-vrijwilligers uit het dorp. Die dorpsgenoten tuinieren met de cliënten en ondernemen andere activiteiten. Op straat wordt er naar elkaar gezwaaid. Bij Geluk kweek je zelf, in Biezenmortel wordt samen gekookt en gekeuveld, hetgeen aan beide kanten goed bevalt. In Biezenmortel koken de cliënten één keer in de vier weken met de vrijwilligers uit het dorp. Door iets gewoons te doen ontstaat een leuk contact tussen cliënten en vrijwilligers. Het koken is ook belangrijk voor de zelfwaardering van de cliënten. Bij het Groen Trefpunt in IJsselstein benadrukte een GGZ-cliënt dat op de tuin zijn met andere mensen haar hielp om haar *“angst te overwinnen”*. Bij deze projecten zit de meerwaarde in de kleine ontmoetingen tussen cliënten en vrijwilligers. Bij de Treftuin in Roden en het Groen Trefpunt in IJsselstein is er een zorgvuldig vrijwilligersbeleid ontwikkeld met het oog op het contact tussen buurtbewoners en cliënten: *“Niet iedereen kan goed met cliënten omgaan”*, zeggen de projectleiders aldaar. Er worden verplichte trainingen voor de vrijwilligers aangeboden.

Grootste hindernis bij contact

De grootste hindernis in het kader van het bevorderen van contact tussen buurtbewoners en cliënten lag bij de projecten die met ouderen werkten. Voor veel van deze cliënten met dementie, psychiatrische problematiek of zware fysieke handicaps is het driekwart van het jaar te koud om naar buiten te gaan. Cliënten hebben problemen met bewegen en hebben het dus eerder koud. Op onze vraag aan de ouderen ‘Komt u vaak in de tuin?’, is het antwoord vaak geweest: *“Als het lekker weer is!”*. Daarnaast bleken er in de zorg regels te spelen die het zelfstandig naar buiten gaan van cliënten begrensd. Het verschilt per cliënt of die al dan niet zonder professional naar buiten mag gaan; en vaak was er één-op-één begeleiding nodig om met cliënten naar de tuin te gaan. Daar zijn dan veel professionals en vrijwilligers mee gemoeid.

Ondanks deze hindernis in de ouderenzorg, hebben het programma en de projecten bijgedragen aan de intensivering van het contact tussen de groepen die elkaar in het dagelijks leven anders niet zo vaak tegenkomen. Precies zoals het Oranje Fonds verwachtte te bewerkstelligen aan het begin van het programma Groen Verbindt. De buurtbewoners en cliënten hebben elkaar de afgelopen jaren beter leren kennen, ze weten daardoor meer van elkaars situatie, en laten vooroordelen wat makkelijker los. Mensen voelen zich binnen de projecten steeds meer gelijkwaardig aan elkaar:

“Er zijn meerdere mensen betrokken die ieder op hun eigen manier kwetsbaar én veerkrachtig zijn.”

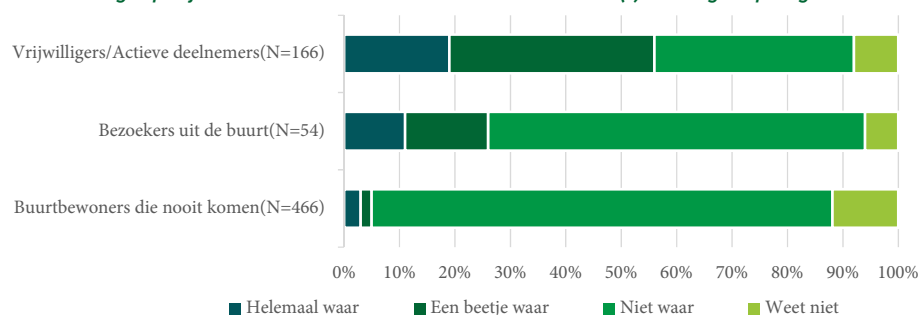
Actieve vrijwilligers beter in contact dan andere buurtbewoners

Uit de programma-evaluatie blijkt dat de vrijwilligers van de projecten zich wat betreft contact met cliënten positief onderscheiden ten opzichte van mensen die *nooit* of *wel eens* op de tuin komen (bezoekers). Actieve vrijwilligers binnen het programma Groen Verbindt zeggen bewoners van zorg en opvang vaker goedendag dan de (wel eens) bezoekers van de tuin en ze doen ook vaker iets samen met de cliënten van zorg en

opvang. Het verschil met de nooit-komers is nog groter. Daarmee is de tweede doelstelling van het Oranje Fonds: groeiend contact tussen cliënten van zorg en opvang en de buurtbewoners op programmaniveau zeer goed gehaald.

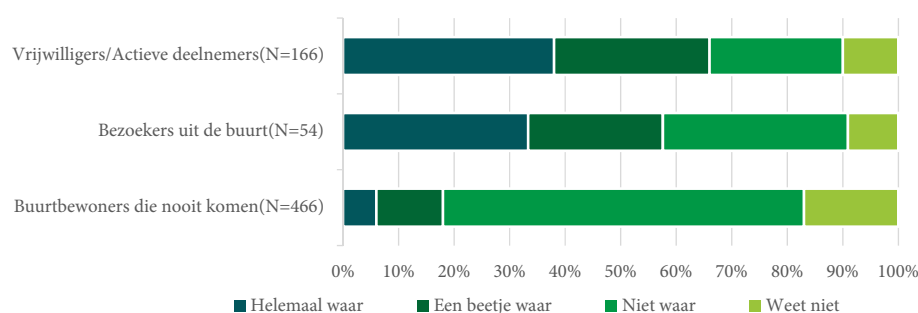
De invloed van projecten op het contact tussen vrijwilligers/bezoekers/nooit-komers en bewoners van de zorg of opvang. Bron: vragenlijst vrijwilligers en buurtonderzoek.

Sinds het afgelopen jaar doe ik vaker iets samen met de / een bewoner(s) van zorg of opvang

De invloed van projecten op het contact tussen vrijwilligers/bezoekers/buurtbewoners en bewoners van de zorg of opvang. Bron: vragenlijst vrijwilligers en buurtonderzoek.

Sinds het afgelopen jaar zeg ik de bewoners van zorg of opvang vaker goedendag

Over het algemeen hebben er meer buurtbewoners aan de Groen Verbindt-projecten meegedaan dan cliënten; de verhouding aan het eind van de evaluatie – eind 2018- lag 58% om 42%. Er wonen natuurlijk vaak ook meer buurtbewoners dan cliënten in de buurt van de locaties.

9.3 Meer sociale cohesie in de buurt, belangrijk voor vrijwilligers

Het programma Groen Verbindt heeft vooral veel invloed gehad op de directe deelnemers aan de projecten, maar ook op de buurt als geheel. Gevraagd naar verbetering van gezondheid en geluk en gevraagd naar nieuwe contacten, om hulp vragen en klaarstaan voor anderen, brengen veel actieve vrijwilligers hun vorderingen in de loop der tijd steeds vaker in verband met hun aanwezigheid op de tuin. Ze waren al enthousiast in het eerste jaar, maar zijn het in de loop van Groen verbindt ook gebleven en ze kennen steeds meer betekenis toe aan hun betrokkenheid bij de tuin. Op de volgende stellingen scoorden de helft of meer van de actieve vrijwilligers elk jaar weer *waar* of *helemaal waar*.

- Ik vind mijn woonomgeving er leuker uitzien het afgelopen jaar: 5/10 waar.
- Ik ben me het afgelopen jaar gezonder gaan voelen: 5/10 waar.
- Ik ben het afgelopen jaar gelukkiger geworden: 6/10 waar.
- Ik ben het afgelopen jaar meer buiten geweest: 7/10 waar.
- Ik ben het afgelopen jaar meer te weten gekomen over natuur en groen: 8/10 waar.

De cijfers over sociale samenhang en zijn in paragraaf 9.1 al aan de orde geweest. De vrijwilligers van de projecten waren over het algemeen al actieve en sociale burgers, maar ook hen kon het project nog veel brengen. Op nieuwe mensen leren kennen, hulp vragen en hulp bieden maakten ook zij vorderingen tijdens het programma. Het

waren overwegend burgers boven de 40 van Nederlandse komaf. De initiatieven bleken nauwelijks in staat mensen met een migratieachtergrond te bereiken.

Koplopers sociale cohesie

Als het gaat om contact met de buurt, hebben de afgelopen drie jaar een aantal projecten binnen Groen verbindt zicht ontwikkeld tot koploper. Het gaat dan om Groen Verbindt Enschede Zuid, Voedseltuin Overvecht in Utrecht, de tuin van de Plataan in Amersfoort, het Hefpark in Rotterdam, Moestuin Havenpark in Apeldoorn bij Omnizorg, en de Beleeftuin van revalidatiecentrum Vogellanden in Zwolle. In Zwolle heeft het project met de financiële steun van het Oranje Fonds letterlijk een brug naar de wijk Pierik kunnen bouwen. De coördinator van de tuin bij Vogellanden is in het Pierik-wijk-overleg gestapt en elke zaterdagochtend zijn 20 tot 40 buurtbewoners – met en zonder beperkingen- actief met tuinonderhoud. De tuin is altijd toegankelijk voor iedereen. Voor de mensen die tijdelijk in De Vogellanden wonen, voor mensen uit de buurt die er een workshop willen houden en voor buurtbewoners die de tuin ook gebruiken als pad naar de sportvelden.

Ook de tuinen in Utrecht Overvecht en Enschede hebben een grote groep vrijwilligers uit de buurt: circa veertig buurtbewoners zijn daar één keer in de week actief. Het project in Enschede heeft het eerste jaar de moestuinen over de hele wijk verspreid, waardoor steeds meer buurtbewoners ermee bekend raken en betrokken kunnen worden. In Overvecht en Enschede liggen de tuinen dus in de openbare ruimte, het zijn letterlijk laagdrempelige voorzieningen zonder hekken, hagen of sloten er om heen. Net als bij de tuinen in Apeldoorn en Amersfoort en het Hefpark in Rotterdam, kunnen buurtbewoners er altijd in. In Rotterdam is de tuin meer een park dat onderhouden wordt door buurtbewoners en cliënten van de verslavingszorg. Op weg naar het BMX-complex en andere sportieve activiteiten lopen de buurtbewoners erdoor heen. In Amersfoort heeft het hek een code die aan de buurtbewonerskant openbaar is, maar aan de instellings-

kant niet vermeld wordt omdat de mensen met dementie dan het terrein af zouden kunnen; en dat is niet de bedoeling.

In Apeldoorn ligt de tuin (moestuin en bloemen) op een plein in het centrum: tussen een nieuwe straat, een restaurant en een opvang voor verslaafden. Voor de vrijwilligers – die uit de buurt komen ,maar ook van verder weg- is er elke woensdag soep. Elke nieuwe buurtbewoner krijgt van hen een briefje in de bus met de uitnodiging om een potje olie of jam van de tuin te komen afhalen. Moestuin Havenpark in Apeldoorn maakt veel werk van het verwelkomen van nieuwe buurtbewoners en de coördinator en de zorginstelling zorgen ervoor dat er geen hoge struiken om het perceel komen. De cliënten uit de opvang werken in Apeldoorn misschien niet zo heel veel in de tuin, maar dat weerhoudt ze er niet van om dealers of andere mensen die de tuin schade willen aandoen weg te sturen uit “*hun tuin*”.

Bij de tuin van de Plataan in Amersfoort zijn stagiairs (leerlingen van een school in de buurt) buurtbewoners met een kopje koffie gaan ophalen om mee naar de tuin te gaan.

“Doordat de leerlingen buurtbewoners meenemen naar de tuin zien ze hoe het daar is en komen ze vervolgens vaker zelf naar de tuin.”

Inmiddels is het zo dat als de tent met ballonnen er staat, de hele buurt weet dat er wat te doen is bij de Plataan. Bij Westlinge Groen in Heerhugowaard en bij Stadstuin de Eendracht in Appingedam hebben de tuinen de mogelijkheid geopend voor buurtbewoners om een moestuinbak te huren. Ook dat trekt buurtbewoners naar de tuin en maakt het complex levendig. In Appingedam zijn er nu vijftig moestuinbakken verhuurd.

Instellingsterrein als hindernis?

Niet alle tuinen waren even open naar de buurt. De tuinen die verder weg gelegen waren op instellingsterrein hadden het moeilijker om buurtbewoners te mobiliseren. Veel tuinen hadden maandelijks een moment om wat meer buurtbewoners te betrekken.

Maar in z'n geheel heeft het programma Groen Verbindt gezorgd voor nieuwe sociale contacten tussen buurtbewoners onderling, meer aanbod van onderlinge hulp en minder drempels om hulp te vragen aan elkaar. Veel buurtbewoners zijn bovendien positief geweest over de aanwezigheid van het project in hun buurt. De meesten omdat het project goed is voor het versterken van het sociale contact in de buurt. Al staat het eigen plezier ook wel eens voorop: *“Mijn vrouw en ik genieten er erg van om daar te zijn!”*.

9.4 Cliëntenparticipatie en onderlinge verbinding tussen cliënten

Bij elk project is de betekenis van de tuin voor de cliënten van de zorg- of opvanginstelling verschillend geweest.. Er werden door Groen Verbindt cliënten uit de ouderenzorg betrokken, mensen met psychiatrische problematiek uit de GGZ, (ex)verslaafden en/of daklozen uit de maatschappelijke opvang, licht verstandelijke beperkten (LVB) en/of mensen met niet aangeboren hersenletsel (NAH). Eén tuin werkte met mensen uit een asielzoekerscentrum. Op de tuinen waar het goed lukte om de cliënten te betrekken vertellen zij vaak dat de tuin veel voor hen betekent. Niet eens zozeer als plek om in te werken, maar meer als aangename plek om te zijn, te voelen, te ruiken en anderen te ontmoeten. Voor veel cliënten brengen de tuinen ook herinneringen aan vroeger of thuis terug. Bij het locatiebezoek aan Groen Verbindt de Schepenbuurt in Leeuwarden vertelde een cliënte:

“Ik had thuis een tuin maar die kon ik niet zelf onderhouden. Nu er hier een tuin is kom ik er elke dag. Ik vind het heerlijk om buiten te zitten en te wandelen, het wordt steeds mooier en ik geniet van alle nieuwe planten en bloemen.”

Uitblinkers in cliëntenparticipatie

Er waren de afgelopen drie jaar een aantal projecten die uitblonden in cliëntenparticipatie: projecten waar mensen met LVB, dementie, een verslaving of GGZ-problematiek volop meededen en als gelijkwaardig golden in de projectorganisatie. De projecten in Appingedam, Noordenveld/Roden, Leeuwarden, Harderwijk, Heiloo, Biezenmortel, en het Groen Trefpunt in IJsselstein zijn daar voorbeelden van. Vaak is er dan sprake van projecten die een partner hebben die dagbesteding organiseert voor cliënten. De combinatie van cliënten op de tuin met een lichtverstandelijke beperking en ouderen met dementie is relatief vaak en met succes uitgetoetst binnen Groen Verbindt. Ook in Enschede is daar werk van gemaakt; bij Groen Verbindt Enschede Zuid halen LVB-ers ouderen met dementie op om naar de tuin te gaan. Iedereen geniet zichtbaar van het groen en de natuur: er worden regelmatig levende kippen op tafel gezet die de mensen kunnen aaien. In Heiloo – op het oude terrein van de psychiatrische instelling – zijn de cliënten van de GGZ instelling actief in het groen.

Bij Groen Verbindt Harderwijk komen de dak- en thuislozen in het park werken *“voor de complimenten”*. Zij worden op een positieve manier zichtbaar in de wijk en dat is hen veel waard. Hetzelfde mechanisme is ook aan het werk in het Hefpark in Rotterdam waar verslaafden met psychiatrische problematiek meedoen met het tuinonderhoud.

In Leeuwarden en Noordenveld/Roden is de tuin *van, voor en door* de cliënten geweest. De ‘gewone’ buurtbewoners kwamen er daar minder aan te pas, dan de bewoners van de instellingen. Bij Groen Verbindt de Schepenbuurt in Leeuwarden hebben ouderen met en zonder dementie en jongeren met een verstandelijke beperking een goed contact met elkaar opgebouwd via het groen. Voor onderling contact tussen cliënten en tussen verschillende cliëntengroepen is het groen daar net als bij de Treftuin in Roden van groot belang geweest. Op de Treftuin in Roden zijn de cliënten heel trots: ze voelen zich eigenaar van de tuin en willen het graag laten zien. Ook cliënten die niets met de tuin

of tuinieren hebben, zijn betrokken en trots: zij krijgen van de projectleider de kans om gewoon iets anders te ondernemen in *hun* tuin. Ook bij Geluk kweek je zelf, in Biezenmortel en het Groen Trefpunt, in IJsselstein zijn de cliënten enthousiast; zij hebben veel baat bij de tuin en het sociale contact dat ze daar hebben.

9.5 Veel betrokkenheid van kwetsbare buurtbewoners

De projecten bleken in de loop van het programma Groen Verbindt goed in het aantrekken van kwetsbare vrijwilligers uit de buurt. Dat bleek tijdens de evaluatie door een vergelijking van kwetsbaarheid bij buurtbewoners die zelden of nooit op de tuin kwamen enerzijds en kwetsbaarheid bij de actieve vrijwilligers anderzijds. Er deden vrij veel mensen met beperkingen uit de buurt aan Groen Verbindt-projecten mee: veel ex-clënten en kwetsbare buurtbewoners werden actieve vrijwilligers. Doordat de tuinen van zorginstellingen waren werd de drempel om mee te doen voor deze groepen lager. Er deden vanaf het begin meer kwetsbare mensen mee. Veel ex-clënten bijvoorbeeld bij de Beleeftuin Vogellanden in Zwolle bleven meedoen aan de tuinen.

Het onderscheid tussen tuinvrijwilligers, buurtbewoners en cliënten is bij sommige projecten nauwelijks te zien en ook niet zo belangrijk voor de deelnemers. Buurtbewoners en cliënten hebben soms last van dezelfde kwetsbaarheden, zoals bijvoorbeeld bij de projecten Groen Verbindt Oudeland en het Hefpark in Rotterdam, waar bijna iedereen die meedoet de (financiële) eindjes aan elkaar moet knopen: buurtbewoners net zo goed als cliënten en actieve vrijwilligers. In zulke projecten groeit het wederzijds begrip vaak nog harder dan in projecten in betere buurten.

9.6 Tot slot

De weg naar productieve samenwerking ten behoeve van sociaal contact via groen was de afgelopen drie jaar niet zonder hindernissen. Het samenwerkingsproces ging bij het grootste deel van de projecten niet zonder slag of stoot – Storming was overal een noodzakelijke stap- en de leiderschapskwaliteiten van coördinatoren speelden een grote rol in het te boven komen van de stormen. Elke tuin kende z'n eigen tegenslagen: de één lag in aardbevingsgebied, de ander liep onder water en weer een andere tuin bleek gevestigd op vervuilde grond. Meerdere malen brak er meningsverschil uit over de techniek van tuinieren: wel of geen mest, wel of geen permacultuur, een moestuin of toch liever bloemen en struiken die minder onderhoud behoeven. Onverenigbaarheid van karakters, bezuinigingen in de instelling of een gebrek aan communicatie en intern draagvlak kwamen ook voor. Sommige tuinen lagen zo ver van de bewoonde wereld dat het moeilijk was om er buurtbewoners naartoe te krijgen. Uitdagingen te over voor de projecten binnen het programma Groen Verbindt.

Toch is het goed gegaan met de groene, sociale projecten die het Oranje Fonds de afgelopen drie jaar ondersteunde in Groen Verbindt. Meer dan goed. Naast de vorderingen op sociaal contact en sociale cohesie was er ook onverwacht succes. Het succesvol betrekken van kwetsbare buurtbewoners, de bloeiende contacten tussen cliënten en cliëntgroepen onderling en de komst van het zorgpersoneel op de tuinen. In de loop van de programmaperiode wist het personeel van zorginstellingen steeds vaker de weg naar de tuin te vinden: ze gebruiken de tuinen nu om te lunchen, therapie te geven of ze houden er vergaderingen en bijeenkomsten. De tuinen zijn een plaats van ontmoeting geworden. Lang niet altijd wordt er in gewerkt: mensen drinken er ook koffie, ruiken aan de bloemen, komen knutselen, aan yoga doen of iets over de natuur leren. Ze kunnen er simpelweg tot ieders genoegen buiten zijn.

9.7 Tien tips naar aanleiding van het onderzoek

Tijdens het onderzoek hebben we van vrijwilligers en projectleiders tips gekregen om ontmoeting en betrokkenheid tussen groepen die elkaar niet vaak ontmoeten nog beter voor elkaar te krijgen. Ze dienen het contact tussen cliënten van zorg en opvang en buurtbewoners: hét doel van Groen Verbindt dat het moeilijkst te realiseren bleek op grote school in de loop van het programma. Kort samengevat zijn het de volgende tien tips:

1. Organiseer een tijdstip waarop alle doelgroepen kunnen en willen komen. En zorg dat ze dan ook in de gelegenheid zijn elkaar te ontmoeten, door bijvoorbeeld groepjes te maken waarin vrijwilligers, buurtbewoners en zorg- en opvangcliënten samenwerken.
2. Betrek ook de kinderen uit de buurt: Kind verbindt! Als kinderen op de tuin/ bij het initiatief komen, worden ook de ouders betrokken en het brengt 'leven' op de tuin.
3. Zijn er dieren in de buurt? Zorg dat ze ook op de tuin komen! Mensen vinden het leuk om samen dieren te verzorgen. Ook het aaien van kippen, konijnen en katten is een vorm van contact. Sommige projecten liggen dichtbij een bos waar honden uitgelaten kunnen worden. Cliënten aaien graag honden, maar mogen ze vaak niet als huisdier hebben op de instelling. Hondenbezitters lopen graag in het groen. Dat biedt mogelijkheden om contact met elkaar te maken.
4. Om cliënten te kunnen mobiliseren is draagvlak in de zorg- en opvangorganisaties essentieel: Zorg dat collega-therapeuten de cliënten mee naar buiten nemen op de tuin (en hen hiervoor enthousiasmeren) en dit incorporeren in het zorg-schema/activiteitenschema.
5. Gebruik buurtapps, Facebookpagina's en andere sociale media om buurtbewoners te mobiliseren. Veel projecten gebruiken nog het 'buurtnetwerk oude stijl', maar buurtbewoners, met name vrouwen communiceren veel via de sociale media.
6. Sluit aan bij wat er al is! Bijvoorbeeld door activiteiten af te stemmen op feestdagen met een kerstlunch, een Halloween-speurtocht of paaseieren zoeken in de tuin. Ook dagen als Burendag en NLdoet zijn handig om op een laagdrempelige manier ontmoeting te creëren tussen zowel buurtbewoners als cliënten.
7. Pas activiteiten en werkzaamheden aan op wat de cliënten kunnen. Voor ouderen en mensen in een rolstoel blijkt het over het algemeen fijn te zijn als er moestuinbakken op hoogte staan. Andere typen cliënten hebben behoefte aan een duidelijke taakafbakening en continuïteit. Voor bijna alle cliënten geldt: alleen als het mooi warm weer is, is het fijn om te tuinieren.
8. Vier successen! Het is makkelijk uit het oog te verliezen wat er allemaal is bereikt, zeker als sommige andere zaken niet lukken of minder succesvol blijken dan gehoopt. Je blindstaren op wat er mis gaat werkt demotiverend.
9. Creëer momenten waarop lokale organisaties van jouw ruimte gebruik kunnen maken. Nodig ze uit om wijkoverleg ed. te houden, dan komen ze op een natuurlijke manier met jouw locatie in aanraking. Overweeg of je de gelegenheid wilt geven voor bedrijfsuitjes of heidagen op jouw tuin. En bedenk of je er huur voor wilt vragen.
10. En last but not least: maak reclame in de buurt, buurtbewoners hebben behoefte aan attentering op en uitnodiging voor activiteiten. Dat kan niet vaak genoeg gebeuren. Een vijfde van de mensen die nooit op de tuin komt zou dat wel willen!

Groen Trefpunt in IJsselstein zet Facebook actief in om evenementen te delen in de buurt.

Wijk tuin Achterveld/Groenvliet - Groen Trefpunt
heeft een evenement toegevoegd.
17 mei om 14:29 · 🌐

Wij als Wijk tuin zijn, door Groei en Bloei, opgenomen in de Open Tuinen Route. Daar mogen we trots op zijn! Onze tuin is pas een jaar oud! Zien we u dan?!

JUN 17
Landelijke Open Tuinendag
Za 11:00 · Wijk tuin Achterveld/Gro...
6 personen zijn geïnteresseerd

★ Geïnteresseerd

 Leuk Opmerking plaatsen Delen

  14

10 Literatuur

- Berg, A. van den (2013). Factsheet Jeugd, Natuur, Gezondheid. *Amsterdam: IVN*.
- Bruin, S.R. de, Stoop, A., Molema, C.C.M., Vaandrager, L., Hop, P.J.W.M. & Baan, C.A. (2015). Green Care Farms: An Innovative Type of Adult Day Service to Stimulate Social Participation of People with Dementia. *Gerontology & Geriatric Medicine 1*.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2016). Kerncijfers wijken en buurten 2015. Verkregen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2015/48/kerncijfers-wijken-en-buurten-2015>.
- Hassink, J., Salverda, I., Vaandrager, L., Dam, R. van, Wentink, C., (2016). Relationships between green urban citizens initiatives and local governments. In: *Cogent Social Sciences 2*.
- Klein, M. van der, & Bulsink, D. (2015). *Bewoners van de Brecht en de Bijlmer. Tips om het contact tussen GGZ-cliënten en de buurt te verbeteren*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Klein, M. van der, & Bulsink, D. (2016). *Stap naar de buurt. Praktijkontwikkeling en evaluatie van burger voor burgers bij de Brecht*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Klein, M. van der, & Wilderink, L. (2017) *Groen Verbindt: ontmoeting en sociaal contact in de buurttuin. Evaluatie over 2015 en 2016*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Klerk, M. de, Boer, A. de, Plaisier, I., Schyns, P. en Kooiker, S (2015). Informele hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014. *Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau*.
- KPMG (2012). Groen, gezond en productief. The Economics of Ecosystems & Biodiversity (TEEB NL): natuur en gezondheid. *Amsterdam: KPMG/Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie*.
- KwaliteitsInstituut Nederlandse Gemeenten (KING) (2015). Gemeentelijke monitor sociaal domein. Verkregen via: <https://www.waarstaatjegemeente.nl>.
- Lowndes, V., Pratchett, L., & Stoker, G. (2006). Diagnosing and Remediating the Failings of Official Participation Schemes: The CLEAR Framework. *Social Policy & Society 5(2)*, 281–291.
- Limpt, C. van (2012). 'Groen is goed voor gezondheid'. In: Trouw, 18 december 2012.
- Luttik, J.; Aalbers, C.B.E.M.; Donders, J.L.M.; Langers, F. (2014), *Groen dichterbij: Wat maakt groene buurtprojecten tot een succes?* (No. 2571). Alterra, Wageningen- UR.
- Maas, J. (2009). *Vitamin G: Green environments - Healthy environments*. Wageningen-UR. Proefschrift.
- Mattijsen, T., Buijs, A., Elands, B., & van Dam, R. (2015). *De betekenis van groene burgerinitiatieven. Analyse van kenmerken en effecten van 264 initiatieven in Nederland*. Wageningen- UR.
- Postma, D (2014). Zonder wrijving geen burgerkracht. De buurtboerderij als sociaal laboratorium. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 3, 10-13.
- Postma, D.W. (2016). Sociaal makelen voor krachtige wijken. In: Jungmann, N. & Doorn, L. van (2016). *Sociale innovatie in beeld*. (58-67). Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Tuckman, B. W. (1965). Developmental sequence in small groups. *Psychology Bulletin* 63:384- 99.
- Rijksoverheid (2015). Leefbaarometer. Onlineinformatie over de leefbaarheid in alle buurten en wijken. Verkregen via: <https://www.leefbaarometer.nl>.
- Vugt, B. van (2010). De waarde van Groen. Een studie naar de vraagstelling van de waarde van groen in onze samenleving. Houten: Branchevereniging VHG.
- Wiel, I. van de (2017). Drijfveren voor participatie in groene initiatieven: is het gras groener in de leefstijlbenadering? Radboud Universiteit Nijmegen. Masterthesis.
- Wilderink, L. (2016). Kwetsbare burgers in het vrije spel der maatschappelijke krachten: een onderzoek naar het effect en bereik van groene buurtinitiatieven. Universiteit Utrecht. Masterthesis.
- Wilderink, L., Klein, M. van der (2019). *Groen Verbindt: het buurtonderzoek*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

De projecten zijn eind 2015, begin 2016 van start gegaan en kregen tot en met eind 2018 ondersteuning van het Oranje Fonds. Het Verwey-Jonker Instituut heeft de voortgang van de projecten en het programma op vier manieren gemonitord: via locatiebezoek, via vragenlijsten aan coördinatoren, via vragenlijsten aan de actieve vrijwilligers en via buurtonderzoek: vragenlijstonderzoek onder buurtbewoners in de vier straten om de tuin heen.

Respons van actieve vrijwilligers en buurtbewoners om de tuin heen

In januari 2017, januari 2018 en januari 2019 hebben we de respectievelijk 25, 24 en 23 coördinatoren gevraagd mailadressen aan te leveren van hun actieve vrijwilligers. Uiteindelijk zijn bij de meting over 2018 276 deelnemers van 23 projecten (2016: 267, 2017: 270) uitgenodigd om deel te nemen aan de deelnemers-vragenlijst (gemiddeld ongeveer 10 per project; de meeste projecten leverden tussen de 5 en de 15 adressen aan). Zij kregen via Enalyzer een korte online enquête voorgelegd over het voorgaande jaar. Bij de laatste meting reageerden 164 genodigden op de uitnodiging, een respons van 60% (2016: 71,2%, 2017: 61,9%). Na opschoning van het bestand bleven er 157 ingevulde vragenlijsten over voor de analyse, een respons van 57%²⁰ (2016: 65,9%, 2017: 57%). Steeds vulden meer vrouwen dan mannen de vrijwilligersvragenlijst in: 60% t.o.v. 40% mannen. Het eerste jaar waren ze gemiddeld 56 jaar oud, een jaar later 47 jaar oud en in 2018 gemiddeld 49 jaar oud. De respondenten over 2017 en 2018 zijn dus een stuk jonger dan die van het jaar daarvoor. Dat betekent dat het actieve vrijwilligersbestand van de projecten in de loop van de 3 jaar is verjongd. Tegelijkertijd is nu ruim een derde gepensioneerd of met de VUT (2016: 23%, 2017: 37%, 2018: 35%). De vrijwilligers bij de tuinen zijn redelijk hoogopgeleid. Ongeveer de helft heeft een universitaire opleiding of een opleiding in het hoger beroepsonderwijs afgerond. Tegen een vijfde van de deelne-

mers rondde een opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs af. De huishoudsamenstelling van de respondenten is veelal twee volwassenen zonder kinderen (2016: 32%, 2017: 38%, 2018: 40%), twee volwassenen met kinderen (2016: 27%, 2017: 24%, 2018: 19%) of alleenstaand (2016: 24%, 2017: 28%, 2018: 31%). Actieve vrijwilligers zonder kinderen zijn in de meerderheid en dit aandeel nam ook toe in de jaren. Tussen de 3% en de 6% van de actieve vrijwilligers heeft de afgelopen drie jaar ingevuld een dubbele culturele achtergrond te hebben.

Qua leeftijd en geslacht verschillen de vrijwilligers op de tuinen niet van de buurtbewoners om de tuin heen. Maar qua opleiding en huishoudsamenstelling verschillen de vrijwilligers wel van de buurtbewoners. Ruim een derde van de buurtbewoners is hoogopgeleid (WO of HBO, 2017: 37%, 2018: 35%). De huishoudsamenstelling van de buurtbewoners is veelal twee volwassenen met kinderen (2017: 38%, 2018: 42%), twee volwassenen zonder kinderen (2017: 36%, 2018: 29%). Een vijfde van de respondenten uit de buurt (2017: 21%, 2018: 18%) is alleenstaand.

²⁰ Bij alle drie bij de metingen zijn een aantal respondenten uit het bestand verwijderd omdat zij geen enkele of alleen de eerste vraag hebben ingevuld.

Colofon

Opdrachtgever	Oranje Fonds
Auteurs	Dr. M. van der Klein L. Wilderink, MSc. L. Reches, MSc.
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-947-1

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2019.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

In 2015 startte het Oranje Fonds het programma Groen Verbindt. Drie jaar lang ondersteunde het Fonds 27 (op het laatst 23) groene en sociale projecten. Deze projecten hadden tot doel om door middel van buurttuinen het contact en de betrokkenheid tussen mensen te stimuleren. Concreet wilde het Oranje Fonds de volgende twee doelen bereiken:

- De sociale samenhang en leefbaarheid in wijken en buurten versterken.
- De ontmoeting tussen cliënten van instellingen en buurtbewoners bevorderen en daarmee sociale participatie en wederzijds begrip stimuleren.

Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde het programma Groen Verbindt tussen 2015 en 2018. In 2017 brachten we een [tussenevaluatie](#) uit.

In deze eindrapportage kunnen we stellen dat de doelen die het Oranje Fonds met Groen Verbindt had, zijn bereikt. In het rapport geven we onze evaluatie van de twee gestelde doelen. Ook geven we aan welke onverwachte opbrengsten het programma had, en wat er minder goed ging.